8172
7307

РІДНА МОВА

ЧИТАНКА ДЛЯ 2-ГО РОКУ НАВЧАННЯ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

10

РІДНА МОВА

ЧИТАНКА ДЛЯ ДРУГОГО РОКУ НАВЧАННЯ

УПОРЯДКУВАЛИ:
В. АРНАУТОВ, О. ВОДОЛАЖЧЕНКО,
М. ЄЗЕРСЬКИЙ, М. КУЛІШ, П. МОСТОВИЙ ТА М. ПАНЧЕНКО

ЗАГАЛЬНА РЕДАКЦІЯ В. АРНАУТОВА

7307

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОМІТЕТ НАРКОМОСВІТИ УСРР ПО СЕКЦІЇ СОЦІЯЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УХВАЛИВ ДО ВЖИТКУ ЯК ПІДРУЧНИК У МІСЬКИХ УСТАНОВАХ СОЦВИХУ

38172

Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові

Львів. Бібліотека АН. УРСР

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1927

Ш141-4-942.2

491.79 (082) (075)

Перша Друкарня
Державного Видавництва України
імени Г. І. Петровського
Харків
ДВУ

1657

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4842

Укрголовліт № 1007-к. 1927. Зам. № 1338. Тир. 50.000.

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

Вітаю вас!

Розпочалася праця, до науки час!
Милі соколята, я вітаю вас.
У школі наука пливе, як вода,
до щастя, до волі веде вас вона.
Нові піонери, нове здобуття,
хай живе наука, хай живе життя!
Розпочалася праця, до науки час!
Хлопці і дівчата, я вітаю вас!

□ □ □

Школяр

Миколка такий школярик гарнесенький був: сумирненький, соромливенький, млявенький, як дівчинка. Та ще ж такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями. Воно й училось, нівроку йому. Страх яке до книжки було: чита, одно чита, а особливо як на урок загадають щось таке — чи про луку, чи про ліс... Ну й любило се!

— Мій синочку, — каже було мати, — гляди, слухай учителя, учись!..

— А вчись, — додає батько, — звісно, вчись! Ану, сюди книги! Багато вивчив уже?

— Отсю вивчив і сю, а сю... ось поки, — показує пальцем Миколка батькові.

— Ото по бублик той? Ач, бублик який... Що воно за бублик такий?

— То „О".

— „О"? ач яке! А то — далі? Що за кочерга така?

— То „І".

— Ач яке! А картинки є тут?

— А є... ось, — знайшов Миколка.

— Ач які!.. А то ж що за капиці такі?

— То хмара. А знаєте, тату, хмара з чого?

— Хто його зна...

— А я знаю!.. з води... парою йде вгору.

— Ач який... і он про що зна!

— Я ще й про блискавку й про грім знаю. То електричество... з землі набирається в спеку та й креше там і грюка.

Батько так дивиться на нього, а мати:

— Який! а ще ж тільки другу зиму в школі він.

А. Тесленко

□ □ □

Вічна подруга

Бачить — не бачить,
чути — не чує.
Мовчки говорить,
добре мудрує.
Часом захоче —
правди навчає;
часом жартує,
всіх звеселяє.
Люба розмова, —
будемо, діти,
з нею довіку
жити-дружити!
Хто ж то такая
в світі щаслива,
мудра, правдива
і жартовлива?
Стану в пригоді:
річ коротенька —
книжка та й годі.

□ □ □

Приказки: *1. Ученому світ, а неученому тьма.*
2. Знайко біжить, а незнайко лежить.

□ □ □

Як я вчився писати

Писати!.. Як це приємно — на чистій сторінці, розлінованій на три лінії, писати палички всякі з крючечками, кружальця, а з них виходять слова. Я ввесь час садовив чорнильні плями й зараз вимокував їх пальцями, а то так і язиком їх злизував, бо не було чим промокати. Та цього не дозволяла робити бубуся.

— Що ти робиш? Ти ж можеш так отруїтись! Іди мерщій полощи рота!

— Що ви, бабусю, розумієте? У нас усі так роблять.

В роті від чорнила було терпко. Я мимоволі біг до вмивальника.

Андрій Петрович лише скривиться, роздивляючись мою роботу.

— Чого бо ти так брудниш свого зошита? На що це схоже?

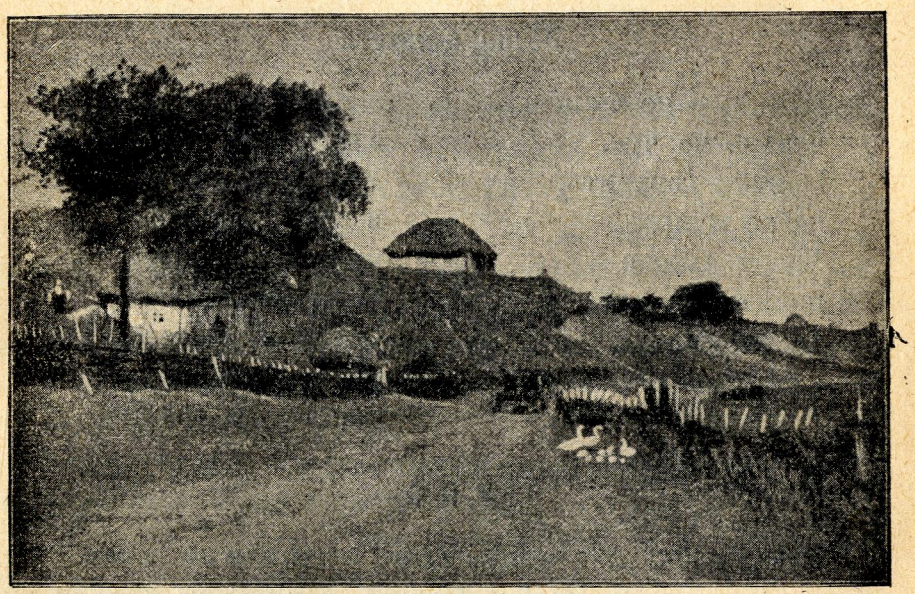

Я червонів. Бо коли станеш вимокувати плями пальцем або злизувати язиком, то зошит, і справді, стане брудним. Я прикладав старання, щоб плям не садовити. А вони — ну як на зло!..

Починаючи кожну нову сторінку зошита, я думав:

— Ну, тепер уже не буду садовити плям.

Та ніт же, — плями, плями обсідали зошит одна за одною. Мене бере горе: завтра знов Андрій Петрович буде невдоволений за мої плями. Тільки бабуся й радіє, що я вже пишу. Вже, як ляжу я спати, вона візьме, бувало, вкрай забруднені чорнилом мої руки у свої і, цілуючи кожного мого пальця, примовляє:

— Писалочки мої любі, писалочки мої хороші!..

І моє горе наче б завмирало.

Є ж хтось, хто хвалить мене та жаліє в цьому; значить, не все пропало!

□ □ □

Прощання

Як швидко літо проминуло!
Прийшла осінняя пора.
Немов на крилах поминуло
кохане літечко з двора!
Садок марніє потихеньку,
пожовклі падають листки,
вітрець не віє вже тепленько —
жене понурії хмарки,
посох горошок на городі...
Мачок вже цвіт давно згубив,
високий сонячник на грядці
журливо голову схилив.
Марніє зілля на городі,
марніють пізнії квітки...
Пора, пора рушати з дому,
складати зшитки та книжки.
Положить мама у торбинку
найкращі яблучка, сливки,
орішків спілих, лісовеньких,
знайдуться, мабуть, і грушки.
Піти ще сонячник зломити
та на розвагу взять собі,
хай не стоїть отам похилий,
не зостається у журбі...
Готові коні... Прощавай же,
домівко милая моя!

□ □ □

ЖАРТ

— *Мамо, дайте мені горіхів!*

— *Добре, донечко! Візьми собі повну жменю.*

— *Повну жменю? Ах! то дайте мені сами, мамо, ваша жменя більша.*

□ □ □

Окуляри

Один наш знайомий оце, як чита, зараз окуляри на очі надіва та ще й додає: „От гарна вигадка оці окуляри: якби не вони, то не міг би я тепер читати". А був у нас один парубок Корній — такий, як то кажуть, з дуба вигнався, а розуму нема. Він те почув та й дума собі: „Е, стій, це, коли так, то й я письменний буду!"

Прийшла неділя — базар у місті. Ото Корній уже й їде в місто й зараз розпитавсь, де там тії окуляри продаються, та туди. Прийшов. „Дайте, — каже, — мені окуляри!" Крамар йому їх, мабуть, десятків зо два висипав. „Вибирайте", — каже.

Почав Корній вибирати — узяв які там ближче лежали, настромив їх на ніс та й каже: „А чи нема у вас книжки якої?" Крамар дав. Розгорнув Корній книжку, дивиться крізь окуляри — нічого не розбира. „Ні, — каже, — се негарні".

Узяв инші, подивився крізь ті — знов нічого не розбере. Далі ще одні, другі, треті й так усі перебрав, а ніяк не прочита. „Що се, — каже купцеві, — у вас окуляри неписьменні?"

Купець здивувався: „як, — каже, — неписьменні? Та ти сам, хлопче, чи письменний же?" А Корній йому: „От розум у вас! Та якби я був письменний, то навіщо б я й окуляри купував?"

□ □ □

Пам'ятка школяреві

Дбай про своє здоров'я

Коли прокинувся, то не вилежуйсь у ліжку, а зразу вставай.

Мий не тільки лице та руки, а й шию та вуха.

Полощи що-дня рот і чисть зуби.

Стрижи волосся на голові, мий голову.

Пильнуй, щоб у тебе завжди руки й ноги були чисті.

Частіше провітрюй кімнату, де живеш.

Вікон не затуляй: хай сонце освітлює твою кімнату.

Витирай чоботи, входячи в хату.

Не плюй на підлогу, привчай до цього й инших.

Пильнуй, щоб одежа була чиста.

Їж, не поспішаючись.

Гарно розжовуй їжу, а тоді вже ковтай.

Не наїдайся відразу багато; краще їж менше та частіше.

Вечеряй за дві-три години перед тим, як лягаєш спати.

Мий руки перед їжею.

Не пий сирої води: від сирої води буває черевний тиф, холера, кривава бігавка, глисти.

Перед тим, як їсти, мий руки: через брудні руки буває короста, лишаї.

Бережи їжу від мух: мухи заразу носять.

Не плюй на підлогу: суха харкотина переносить сухотну заразу

Не кури тютюну: тютюн шкодить здоров'ю.

□ □ □

Правила для чергових

1. Приходити в класу до початку навчання і йти додому останнім.

2. Прийшовши в класу, негайно провітрити кімнату.

3. Подивитися, чи немає в класі якого непорядку, а як є, то негайно все прибрати, щоб усе було чисте та на своїому місці.

4. Дбати, щоб дошка була чиста, а коло неї щоб була крейда.

5. Робити помітки, хто прийшов у класу, хто спізнився, а хто зовсім не прийшов.

6. На всіх перервах просити учнів вийти з класи й після того класу провітрювати, відчинивши вікно, кватирку або двері.

□ □ □

Сон та дрімота

Ой, ходить сон коло вікон,
а дрімота коло плота;
питається сон дрімоти:
— А де будем ночувати?
— Де хатонька теплесенька,
де дитина малесенька —
туди підем ночувати
і дитину колихати.

(Народня пісня)

□ □ □

ЖАРТ

— *Петренко, яка ріжниця між тобою й ведмедем?*

— *Не знаю.*

— *Величезна! Не вмиваєтесь ви обоє, але ведмедя бояться, а з тебе глузують.*

Ковальчук Лесько

Віддала удова Марина свого малого Леська до коваля в науку. Роздуває Лесько міхи в кузні, носить воду, бігає по горілку ковалеві, а в самого й очі й думки за майданом.

Там — школа. Висиплять діти із школи на майдан — шумливо, весело! Дзвінок — і знов тихо, знов учаться.

Коваль спить п'яний, а Лесько підкрадеться до школи на ґанок, одхилить тихенько двері та й заглядає в середину обережненько, щоб ніхто не бачив. І не раз, не два так робив Лесько.

Раз учитель вертався з пошти, побачив Леська на ґанку, підкрався ззаду, вхопив Леська за поперек і втяг до класи. Діти, уздрівши чорного в сажі Леська, зняли регіт.

— А стривайте, лишень, не смійтеся,— звернувся до школярів учитель.— Чий такий?

Лесько похнюпився і буркнув: — Я більш не буду.

— Це Лесько,— вихопилась одна дівчинка,— удови Марини... Він у кузні служить.

— А в школу чого заглядаєш? — питає вчитель,— кортить учитися, правда?

Лесько знов своєї:

— Я більш не бу-у-ду...

— Вчитись, питаю, хочеш?

— Він дуже хоче,— обізвався за нього хтось із школярів,— та мати не пускає...

— Не пускає?! Ай-ай-ай, негаразд,— похитав головою вчитель.— Коли ж його і вчитись, як не тепер!..

Ти от що, хлопче: сядь отут із хлопцями, посидь та роздивись як слід, а потім підеш до своєї кузні. А я з матір'ю твоєю побалакаю: нехай віддасть тебе замість кузні та до школи. А ковалювати ще встигнеш і по школі.

Того ж таки вечора вчитель знайшов удову Марину й умовив її взяти Леська від коваля й віддати до школи.

Гарний учень вийшов із Леська, а щастю його кінця-краю не було!

□ □ □

Роман

Діждавшись осени, Роман сказав батькові, що піде до школи вчитись; сам пішов до вчительки й записався в школярі.

Ось він пише тепер палички та кружечки; сидіти йому на ослоні незручно, і він пише, стоячи на одній нозі. Цупкі пальці міцно держать перо, сам він щиро пильнує роботи. Носом сопе так, що чути на другому кінці класи. Сорочка йому висунулась, і штаненята тільки-що держаться. Пише Роман з великою охотою; иноді на хвилину одірветься від роботи, скоренько огляне очима класу, штовхне свого сусіда, що розклався з ліктями, підтягне штани, шморгне носом і знову до роботи.

Одхилив голову на бік, глянув на своє писання й запишався. Через плече зазирнув до свого сусіда й зареготався на всю класу.

— Тітко, чи як вас!..— гукає він до вчительки,— ось гляньте сюди: Гарасим якого кілля понаписував — чи не думає він лісу городити?

Школярі підняли регіт. Вчителька морщиться.

Надокучило Романові писати палички та кружечки; він перекинув сторінку й став малювати собі коня. Кінь вийшов поганий, зате хвіст і грива такі, як і хотілося

Романові. Він надув щоки й став пихкати, пригадуючи собі, як кінь басує. Але підійшла вчителька й наказала сидіти тихо, не роздивлятись на всі боки та глядіти свого діла.

Приказки: *Вчитись ніколи не пізно.*
Хто не вчився, не буде знати.

□ □ □

Маленький городянин на селі

Родичі Павликові жили завжди у великому місті. Раз приїхав Павлик на село. Ходить він полем та приглядається до праці польової. На полі побачив він чоловіка, що орав ниву, та й питає:

— А що, дядьку, тяжка ваша праця?

— Праця тяжка, — відповідає йому чоловік, — але з неї й живу тільки.

— А нащо ви розриваєте землю так глибоко? — питає далі Павлик.

— А щоб сонце її глибоко вигріло. В землі сухій та нерозритій насіння не зійшло б.

— А що виросте з того насіння?

— Калачі!

— Жартуєте! Такого насіння нема,— каже Павлик.

— Як то нема? Та ж калачі печуть із пшеничного борошна, а пшениця виростає з насіння.

— А що то там? — спитав Павлик, показуючи на сусіднє поле,— з тими синенькими квітками?

— Там ростуть сорочки.

— Е, що ви говорите! Та ж сорочки не ростуть на полі.

— Росте там льон, що з нього прядуть нитки, з ниток тчуть полотно, а з полотна шиють сорочки.

— А, може, і сукно, що з нього пошито мою свитку, виросло на полі? — спитав, усміхаючись, Павлик.

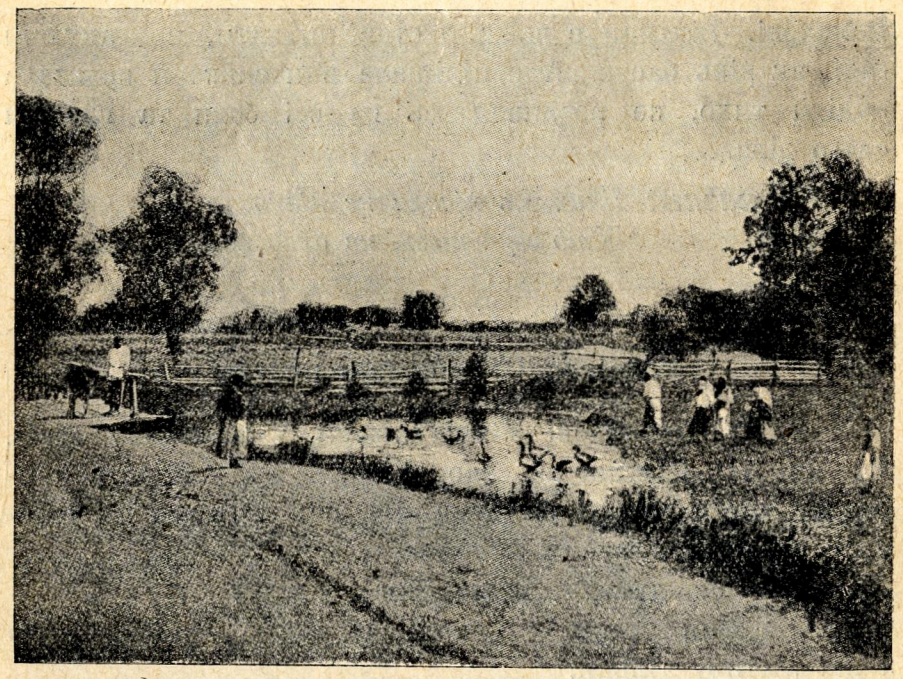

— Сукно не росте, але бігає по полю, — відповів чоловік.

— Бачу, що ви мене дурите, — сказав розгніваний Павлик, — хіба я вже такий нерозумний, щоб не знав, що сукно не може бігати!

— Ні, синку, сукно роблять із овечої вовни, а вівця бігає по полю, — научав чоловік Павлика.

□ □ □

Молоді помічники

Косили жито. Стіною золотою стояло воно, хилилося од вітру, чекало гострої коси. Вона підходила, дзвінко стинала струнки стеблини, рівно клала додолу.

Жито косила артіль.

Дзвеніли коси, гукали голоси.

Гриць та Сашко наввипередки носили до стайок снопи.

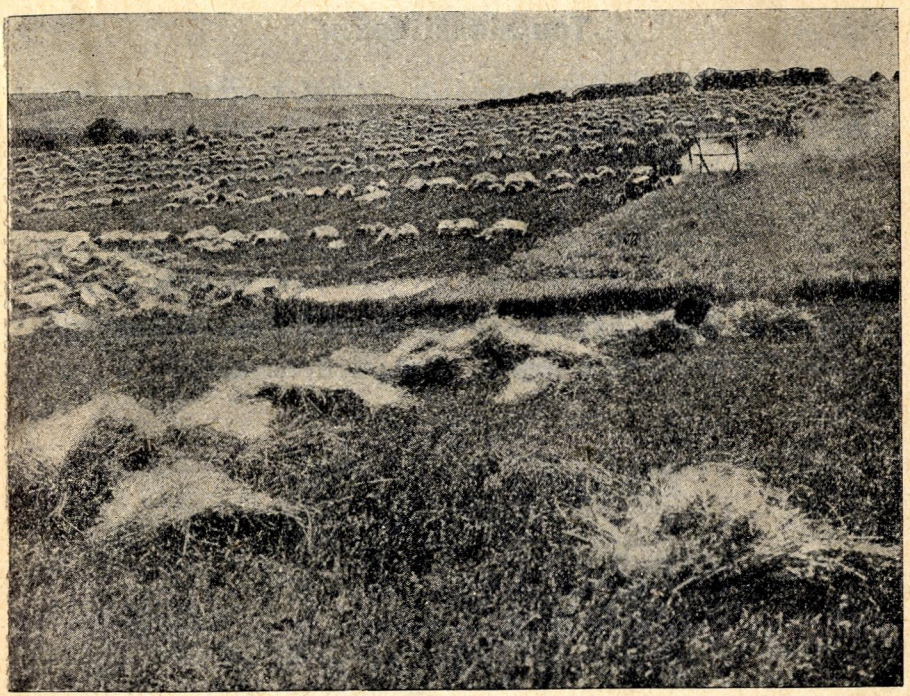

— Я аж два взяв!

— А я три візьму, ще й випередю тебе.

І Гриць схопив три снопи та похапцем поніс до стайки. Кинув снопи й глянув у бік. Шукав побачити, де в'яже мати.

Скрізь багато жінок. Працюють, в'яжуть жито в снопи. Па мить випрямиться та й знову до нового снопа трудівниця нахиляється.

Швидко йде робота в артільників. Дзвінко співають коси... Важко падає струнке жито.

Гриць і Сашко раді. Адже й вони артільники.

— Ну, Сашко, біжімо ще по снопи.

Південне сонце пече, наче підрядилося зробити за сьогодні з землі перепічку. Дихати важко.

Але веселять очі працьовників густі та довгі рядки кіп, що скрізь услали безмежний степ.

Три ліниві брати

Росте кущ винограду. Під кущем лежать три брати ліниві. Ось і говорить один із них:

— Ех, коли б хто виноград рвав та нам у рот клав.

А другий йому відповідає:

— Ні, коли б виноград сам рвався та до нас у рот клався.

Третій брат слухав, слухав та й обзивається нарешті:

— Чи то ж вам, брати, говорити не лінь?

□ □ □

Урожай

В чистім полі похожаю,
скільки зору — оглядаю
буйні ниви та лани:
скрізь пишаються вони.
Колос колосу киває,
колос колосу співає,
ніби скрізь гуде бджола,
ота ратайка мала.
Ледве-ледве коливає
білотурка золотая,
і поник густий ячмінь,
мов йому стояти лінь.
Шелестить овес метлястий,
з вітром бавиться сріблястий,
і волошка проміж ним
грає вінчиком дрібним.

М. Чернявський

□ □ □

Косарі

Вийшли в поле косарі
косить ранком на зорі.
До обіду покосили,
гострі коси притупили.
по обіді спочивали,
потім коси поклепали.
О полудні гребли сіно
і в валочки клали щільно;
а ввечері холодком
клали в копички рядком.
Завтра треба рано встати,
у стіжечки щоб покласти,
як стіжечки покінчаєм,
по-козацьки погуляєм.

Гей, нуте, косарі,
що не рано почали.
Хоч не рано почали,
та багацько утяли!

(*Народня пісня*)

□ □ □

Яка буває земля

Усі хлібороби орють землю, та не всі її орють однаково: одні мілко, инші глибоко, одні переорюють кілька разів, инші один, два. Усе це робиться від того, що не всюди земля однакова: в одному місці ґрунт глибокий, можна його сміливо орати й глибоко — підґрунтя не вивернеш; отак буває межи горами або низами, біля річок або озер. А на горах та кручах ґрунт буває мілкий; а це від того, що весняна вода або весняні дощі змивають землю з високих міст та й зносять її на долини. А чим глибший ґрунт, тим краще, бо тоді хліб і трава ростуть вільніше, більш мають їжі для себе й не так-то швидко вигоряють від засухи або вимерзають узимку.

Коли вийдемо на оране поле, візьмемо в жменю землі, почнемо її терти межи пучками та добре до неї придивлятися, то побачимо, що в тій землі є маленькі камінці,

Львівська державна наукова бібліотека
№ 4842

пісок, м'яка земля й усяке коріння, до всього цього в різних землях неоднаково: в одній більш піску та камінців, в иншій більш м'якої землі та коріння. Але в усякому ґрунті, чи багато, чи мало, а завжди знайдемо пісок і м'яку землю.

Н. Горбунов

□ □ □

Гей, бики

Гей, бики! чого ж ви стали?
Чи поле страшно залягло?
Че лемеша іржа поїла?
Чи затупилось чересло?
Вперед, бики! бадилля зсохло,
сами валяться будяки,
а чересло, леміш новї...
Чого ж ви стали? гей, бики!

———

Та гей, бики! зоремо поле,
посієм яреє зерно,
а спаде дощик незабаром —
з землі пробудиться воно,
пробудиться і на світ гляне,
і, як дівочії вінки,
зазеленіють наші ниви.
Чого ж ви стали? гей, бики!

———

Та гей, бики! зерно поспіє,
обіллє золотом поля,
і потече ізнову медом
і молоком свята земля!

С. Руданський

□ □ □

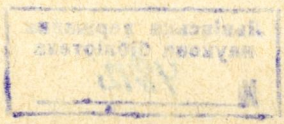

Два плуги

З одного заліза скували два плуги.

Один стояв дурно, в полі орав другий; сріблом блестів плуг той, як з поля вертався, який стояв дурно, іржою вкривався.

□ □ □

ЗАГАДКА

Ріжуть мене ножакою
і б'ють мене ломакою;
зате мене отак гублять,
що всі мене дуже люблять.

(Хліб)

СКОРОМОВКА

А вас, книші, поважаємо:
Як є в віщо, то вмочаємо.
А ні в віщо — вибачаєм!

□ □ □

Хто більш працює

Коваль розказував хліборобові, скільки йому бідолашному роботи. „Мені,— каже,— треба дути, кувати, ухналі робити, на базар носити, хліб купувати, дітей годувати!.. А тобі що?.. ори-мели-їж!“

□ □ □

Невижата різа

(З Некрасова)

Осінь похмура. Круки залетіли,
ліс оголився, поля спорожніли,
тільки невижата різа одна...
Збуджує думку безрадну вона.
Ніби шепочуть колосся похмурі:
„Нудно осінні нам слухати бурі,
нудно хилитись чолом до землі,
зерна достиглі ронить по ріллі!
Птаство ненатле та хиже із гаю
нас окрадає і нищить до краю,
заєць толочить і буря лама...
Де ж, пак, ратай наш? Чом досі нема?
Чи ж ми найгірші за всіх уродились?
А чи ми зерном не рясно укрились?
Ні, ми не згірші за инші, і давно
в нас налилося й достигло зерно,
та чи на теє ж орав він і сіяв,
щоб на стой вітер зимовий розвіяв?“
Стогне в одповідь їм вітер сумний:
„Ратай, хазяїн ваш, дуже слабий;
знав він, для чого вас сіяв весною,
та підірвався від праці тяжкої;
трудно сердезі — не їсть і не п'є,
серце робак йому точить, псує,
руки, що перше провадили плуга,
зсохли на тріску, звисли, як пуга,
стемріли очі і голос пропав,
що сумовитої пісні співав,
як, налягаючи грудьми на рало,
ратай замислено йшов тут, бувало.

М. Старицький

Сирітська сем'я

Чия то хатина обдерта схилилась,
неначе бабуся стара?
Покрівля дірява, солома звалилась,
і стіну кілок підпира?
І діти чиї, що обідрані, голі
і босі, заморені всі,
день цілий, мов ті поросята, на волі
в калюжах, пилу і в грязі?

В. Залізняк

□ □ □

Дитячий будинок

Померли в Яшка батько й мати. Лишився Яшко самотний. Ніхто не приймає його, ніхто не схотів ні годувати, ні зодягати. Сам же Яшко маленький — працювати не вміє. Хоч по людях блукай, хоч із голоду помирай.

Прочула про це вчителька й одвела Яшка до дитячого будинку.

Яшка там прийняли, нагодували, обмили, одягли. Яшко на початку був заскучав, не балакав ні з ким, все хотів утекти. Але потім потоваришував, повеселішав і став працювати.

Так і залишився Яшко в дитячому будинку, як у рідній сем'ї.

□ □ □

Комуна

Почув Петро про комуну, а не зна, що воно. Спитав товаришів, і ті не знають. Ранком батько сказав Петрові:

— Ходімо зі мною до комуни!

Петро зрадів, і навіть острах його взяв. Прийшли на панський двір, де раніш пани жили, дивляться.

— А де ж комуна?

На галявині дітвора бавиться, за столом у хаті люди обідають, чоловіка з п'ятнадцять. Посадили й Петра з батьком. Батькові сказали:

— Ми їмо вкупі й робимо разом. Хліба й худоби не ділимо. Трапиться яке нещастя — допомагаємо всі разом.

Батько й каже їм:

— Прийміть і мене до вашої комуни: важко мені самому жити. Я теж буду працювати на всіх.

Петро спитав батька:

— Тату, а де ж комуна?

Батько йому відповів:

— Та оце ж і комуна, коли люди допомагають один одному, як брати!

На Дніпрі

Реве та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилі підійма.
І блідний місяць на ту пору
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морю,
то виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
ніхто ніде не гомонів,
сичі в гаю перекликались
та ясень раз-у-раз скрипів.

* * *

Сонце гріє, вітер віє
з поля на долину,
над водою гне з вербою
червону калину,
на калині одиноке
гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай — не знає...

Т. Шевченко

Повітове місто

Місто N було тихе. Дві вулиці там брукованих — Городницька та Соборна; на инших вулицях м'яко ходити було по пісочку, а на тротуарах росла травиця й навіть подекуди цвіли квіточки; конюшина рожева цвіла, ромашка; весною тут городяни рвали молоду кропиву та лободу на борщ, збирали полинь для настою й цикорій для кави та на ліки. У місті було чимало садів, чимало пустопорожніх місць; особливо густе пустопорожнє місце було на Ляховій вулиці коло Ляхових воріт: величезний зарослий двір, а в тім дворі руїни будинку обросли мохом та бур'янами, за руїнами сад густий, великий. Скільки там стигло яблук, груш, ягід, скільки квіток цвіло, яка чудесна трава висока! Туди ходили по гриби, по печериці, по ягоди, по садовину, по цеглу. Там же діти збиралися на гулянку; хазяї заганяли туди пасти свої корови та воли.

Марко Вовчок

□ □ □

„Чайка" в місті

Кожного хлопчика, що вперше їздить на рибальство в море, в Норвегії звуть „чайкою". Хлопчик Ганс цього року вже їздив на рибальство. Їхній вітрильний корабель із рибою увійшов до гавани поміж иншими кораблями. Причалили. Ганс із батьком вийшов на надбережжя, заставлене ящиками та бочками. Батько пішов продавати рибу й купити харчів та рибальського знаряддя, а Ганс спрямував на широку вулицю. Він розтулив й рота, побачивши безліч товарів у магазинах. Ганс роздивлявся на дивні речі, розкладені в широких вікнах магазинів. Тут були яблука великі, червоні — таких він ніколи не бачив. Тут були биті зайці, куріпки; шапки, куртки,

пояси, багато книжок із цікавими картинками. Йому здавалося, що найкраще в світі бути торговцем і цілий день їсти різні ласощі. Та потім йому надокучило дивитись. Він пішов на майдан. Від надзвичайної метушні, що була на цьому майдані, Ганс аж сторопів: швидко проїздили трамваї, автомобілі; скрізь візники, газетяри, крамарі — всі кудись поспішають, біжать. Стало сутеніти. Засвітилися ліхтарі по вулицях, і стало цікаво, наче в казці. Ганс повернувся на корабель. В каюті було темно; у вікно він бачив червоні ліхтарі на кораблях, а за ними лежало дивовижне місто.

□ □ □

Приказка: *Книги — морська глибина: хто в них пірне аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивнії перли виносить.*

Базар

I

Жили Катря та Леся з своєю мамою на селі.

Там була в них корова. Корова давала їм молоко.

Були в них курочки. Курочки несли яйця, а діти їли їх.

Мали вони борошно. З борошна пекли хліб і пиріжки.

Був у них город. На городі росла картопля, огірки, капуста, горох і цибуля.

Ще й сад був у них. Там дерева родили садовину, а кущі — ягоди: порічки, малину, аґрус.

Все було в дітей на селі своє. Коли в них лишалось молоко, то з нього робили масло, сир, сметану. В річці ловили рибу. Посилали до міста тільки по м'ясо, цукор та чай.

Так довго жили діти на селі. Вони знали, з чого роблять усяку страву й звідки що береться.

II

Трапилось так, що діти переїхали жити до великого міста.

Діти дивувались на великі будинки, на широкі вулиці.

І почали вони теж жити у великому високому будинку. Щоб дістатися їхньої кімнати, треба було йти вгору високими сходами. З вікон видко було вулицю, а саду й подвір'я не було видко.

Пожили діти трохи в місті й спитали в мами:

— Мамо, звідки ти береш нам молоко, масло, яйця, яблука та хліб? Тут же з нас нічого немає. Корова й кури лишилися на селі. Саду тут немає. І борошна в нас немає.

А мама їм сказала:

— Я покажу вам, звідки все це береться.

III

Другого ранку мама пішла з дітьми на базар.

Катря й Леся побачили великий майдан, а на майдані поставлено багато дерев'яних яток, і по ятках всякої харчи сила.

У кошиках були яйця, городина й садовина, у перерізах — риба, на столах — м'ясо.

Катря й Леся дивувались, коли все це побачили.

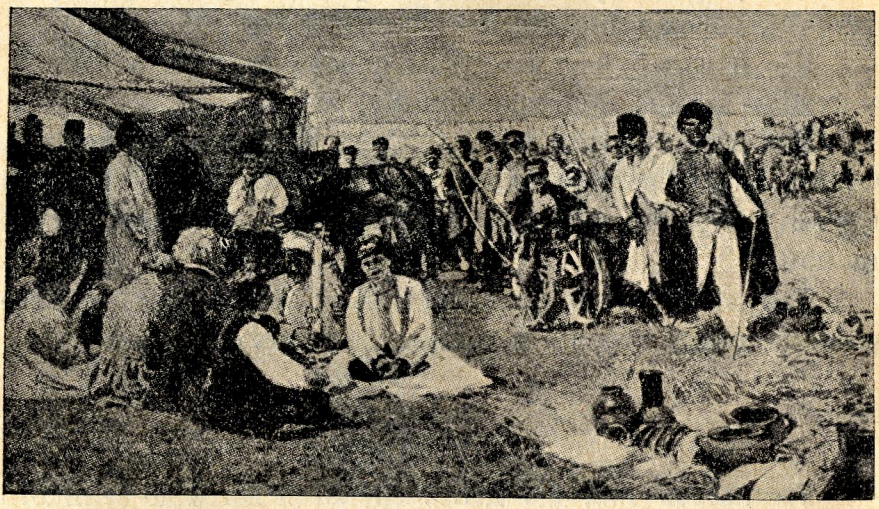

Вони ніколи ще не бачили заразом такої сили харчу.

Тут стояли ще вози з глеками молока.

З инших возів знимали картоплю та всяку городину й переносили до яток.

— Ось де я беру все, чого мені треба, — сказала мама. — У нас тут немає нічого свого — ми й купуємо.

— А звідки ж усе це береться? — спитали діти.

— Із сел привозять, — сказала мама. — По селах селяни обробляють землю, викохують на ній хліб та всяку городину, розводять худобу — корови, вівці, свині. Зайвину вони везуть до міста на базар чи спродують у кооперативи та крамниці.

Спродавши хліб та городину, селяни купують у місті цукор, мило, ситець та потрібне їм знаряддя. Весь крам виробляють по містах робітники.

□ □ □

Розумний Івась

— Чого плачеш, Івасю?

— Та загубив копійку.

— На тобі дві копійки, та тільки не плач!

Івась узяв дві копійки та й знов плаче.

— Та чого ж ти ще плачеш?

— Як же мені не плакати? Якби не загубив тієї копійки, то вже мав би три.

□ □ □

Мама

На ярмарку дитина відбилась якось од матери та й блукає між людьми. Плаче бідне, бігає, шукає матір. Питають люди в дитини:

— Яка ж твоя мама, дитинко?

А дитина крізь сльози каже:

— Вона найкраща за всіх.

□ □ □

Картопля

В наші часи і в найбіднішій хатині, і в найбагатшому будинку їдять і люблять картоплю. А на селі важко було б і прожити без картоплі.

Але був час, коли зовсім не знали, що таке картопля. Років сто тому один чоловік виписав картоплю з-за моря

й посадив її на своїому городі. Виросла картопля й почала цвісти. „Ото, — думав господар, — зів'яють квіти, і на їхньому місці будуть плоди".

Так і трапилось. Замість квітів між листям з'явилися зелені кругленькі, тверді круглячки, як горох завбільшки, з насінням усередині.

От господар і думає: „Треба ці круглячки зібрати й засмажити". Зібрав він ці круглячки, засмажив в олії й посипав цукром. Потім покликав гостей і запрошує їх покуштувати заморської страви. Та гості ніяк не могли проковтнути цих круглячків: дуже вже несмачна страва була. Соромно тоді стало господареві, розгнівався він на дивовижну рослину. А в нього наймити були. От і звелів він наймитам вирвати всю картоплю й геть повикидати.

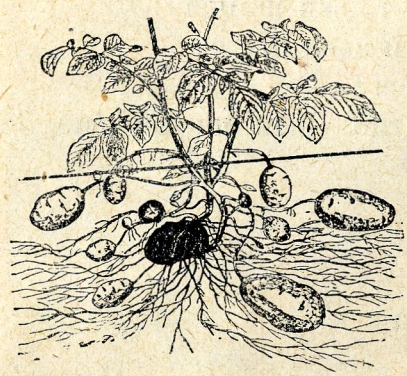

Як почали наймити вириває картоплю, то побачили вони на корінні бульби й спробували спекти їх. Покуштували — смачне. Хтось сказав про це й господареві. Той і собі покуштував і зрозумів тоді свою помилку. Побачив, що не вершечки треба збирати, а те, що на корінцях.

Довго сміялися робітники з свого хазяїна...

З того часу почали й инші садити картоплю. Та тільки ніхто вже більш не їв верхніх зелених круглячків, а самі підземні бульби.

□ □ □

Хто чим орудує, той теє й знає

Наготовив мірошник пшона цілий віз та й везе у город на базар, а годинникар наробив годинників та теж

на базар виніс; зустрілись вони. Годинникар і каже: „Як це ти стільки пшона налузав, бо це дуже трудно?“ — „Е, — каже мірошник, — я його живо віз надеру, а як он ти з заліза та зробиш таку штуку, що сама ходить і годину показує?“ — „Е! я їх за день кілька штук зложу!“ — відказав годинникар.

(Записано на Полтавщині)

□ □ □

* * *

Пооремо, пооремо,
засіємо лани.
У сяєві червоному
полинем до зорі.

І в колективі творчому,
в єднанні бідноти
ми підемо з надіями
до спільної мети.

Пооремо, пооремо,
засіємо лани.
У сяєві червоному
полинем до зорі!

М. Кожушний

□ □ □

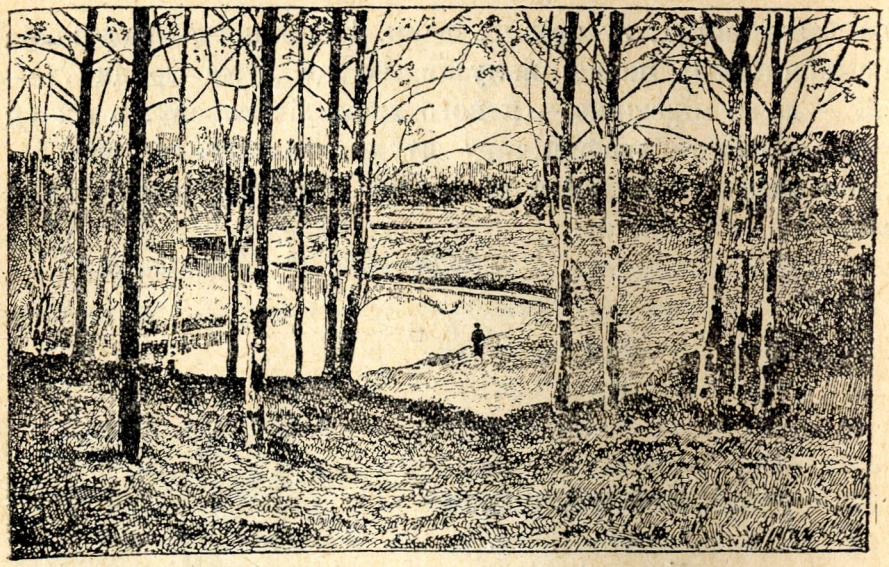

Осінь

Усміх пославши в останнім промінні,
згинуло радісне літо;
дощик уїдливий, дощик осінній,
сіється, наче крізь сито.
Сонце не вийде, не виглянуть зорі,
мов поховались в будівлі;
сіється, сиплеться дощик надворі,
падає, капає з крівлі.

Г. Чупринка

□ □ □

В-осени

Прийшла осінь. Вечір надворі. Сиві каламутні хмари заслали олив'яним килимом усе небо. Нігде жодної шілинки не знати, щоб крізь неї пробилася блакить, визирнув місяць, оглянув грішну землю. Ніч... Буйний дощ горохом торохтить по шибках: північний хижий, сердитий

вітер лютує, виє, неначе голодний вовк, квилить - голосить, наче мати над сином одинчиком... Сум і тугу наганяє на душу... Надворі темно, мокро, холодно, сумно...

О. Коницький

□ □ □

Листопад

Звелося літо, і не знать,
як день за днем минув
і серпень дав, що можна дать,
і вересень майнув...
Морозний вітер в гай і ліс
подув з холодних міст,
нещадно з дерева обніс
червоножовтий лист.
І висне небо в ті часи,
немов циновий дах,
і стигнуть краплі від роси,
як сльози, на гілках.

Я. Щоголів

□ □ □

В - осени

Любі мої дівчатонька!
Невесело гулятоньки!
Ходить осінь - бабусенька:
в неї плахта жовтюсінька;
туга плине садочками,
дзвоне, ніби дзвіночками:
то листячко тріпочеться —
вмирать йому не хочеться!..

А осінній вітер віє,
туманами сіє, сіє...
Хай він сіє! Не плачемо,
що там буде — побачимо!

□ □ □

Висне небо синє...

Висне небо синє,
синє, та не те.
Світить, та не гріє
сонце золоте.

Чистим стало поле
од серпа й коси,
ніде приліпиться
крапельці роси.

* * *

Темная діброва
стихла і мовчить:
листя пожовтіле
з дерева летить.
Хоч би де замріла
квіточка одна,
тільки й червоніє
що горобина.

Здалеку під небом,
в вирій летючи,
голосно курличуть
журавлів ключі.
Все, що зеленіло,
в'яне й умира,
умира безслідно —
та воно й пора.

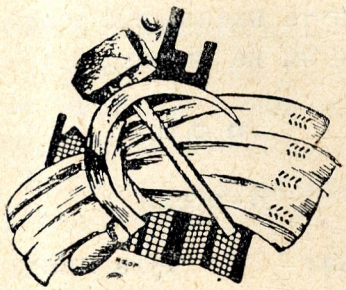

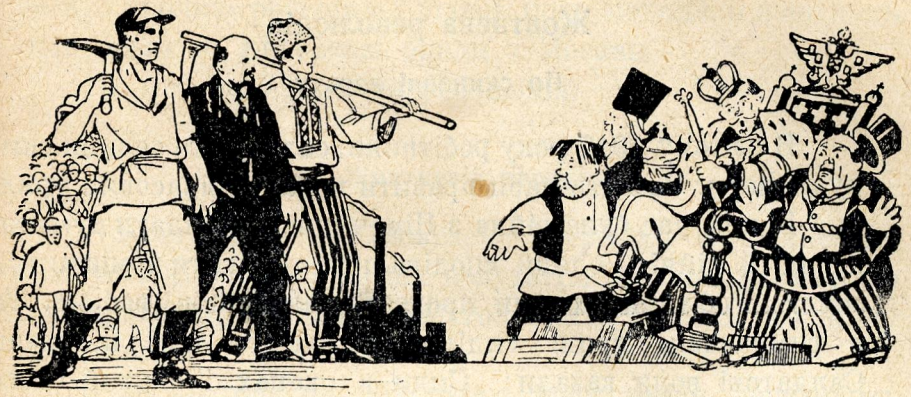

Жовтень

Ось і Жовтень! Новий Жовтень —
золотий осінній май.
Ми чекали — і прийшов ти
в наш червоний край.
Люди йдуть, гримлять колони,
на трибуні ватажки,
тільки падає та дзвонить
крок веселий і швидкий.
Серце радісно заколе,
як почуєш юний спів.
Зацвітають маком школи
під огнями прапорів.
Ось і Жовтень! Новий Жовтень —
золотий осінній май.
Ми чекали — і прийшов ти
в наш червоний край.

В. Сосюра

□ □ □

Жовтнева революція

По скиненні царату

В лютому 1917 року робітники, салдати та селяни скинули царя. Замість царя правити почав тимчасовий уряд.

В цей час була війна з Німеччиною. Салдати думали, що край війні. Селяни сподівалися одержати поміщицьку землю. Робітники хотіли прогнати власників фабрик. Та в тимчасовім уряді сиділи буржуї та їхні підлизні. Салдатові вони казали: „Сиди в окопах і слухай свого начальника-офіцера". Робітникові вони говорили: „Стій за варстатом та виконуй, що хазяїн скаже". Селянинові: „Сиди дома й не простягай руки на чужу землю". Виходило, що революцію робітники та селяни зробили, а користи від неї лише буржуям.

Був неспокій і в армії, і у флоті, і на заводах, і на селі. Трудящі голодували та вмирали на фронті і в тилу, а спекулянти прибутки підраховували та умовляли народ спокійно ждати кінця війни.

В цей час лише більшовики з Леніном захищали робітників та селян. Ось вимоги більшовиків у цей час:

„Геть війну! Геть капіталістів та поміщиків! Землю селянам! Вся влада радам!"

7 жовтня 1917 року робітники й селяни озброєно повстали проти тимчасового уряду. Майже всі салдати були на боці робітників. У Петрограді невеличкі загони офіцерів та юнкерів захищали тимчасовий уряд.

Ці загони розбито, а тимчасовий уряд заарештовано.

Влада перейшла до рад робітничих, салдатських та селянських депутатів.

Щоб управляти країною, складено Раду Народніх Комісарів. На голову Ради обрано Леніна.

Петроградських робітників підтримали й инші міста. З бою добули владу робітники й салдати в Москві. Тут

багато пролито робітничої крови, поки подолали й вигнали офіцерські та юнкерські банди з Москви.

Це й була Жовтнева революція.

По Жовтневій перемозі

Другого дня по Жовтневій перемозі всеросійський з'їзд робітничо-селянських депутатів, що в цей час засідав у Петрограді, вирішив двоє головних питань: про війну та землю.

З'їзд постановив: від цього часу земля переходить до держави й віддається на користування селянам.

Поміщики позбулися землі, фабриканти та заводчики — фабрик та заводів, що теж перейшли у державну власність.

Жовтнева революція змінила хазяїнів: старих заступили нові — справжні, ті, що утворювали це добро своїми руками.

Робітники та селяни стали господарями країни.

Жовтнева революція на Україні

На Україні робітникам та селянам довелося довше боротися з поміщиками та капіталістами. Українська буржуазія утворила свій уряд — центральну раду й не визнавала радянської влади. Тоді робітники та селяни України зняли повстання проти центральної ради.

Їм пощастило вигнати центральну раду з Києва й оголосити на Україні радянську владу. Та центральна рада закликала на допомогу німців. Німці прийшли на Україну, захопили владу й почали повертати поміщикам землю, а капіталістам — фабрики та заводи. Незабаром німці розігнали й центральну раду. Замість неї вони настановили царського генерала — Скоропадського. Він оголосив себе гетьманом України. Та в-осени 1918 року

почалася революція в Німеччині. Німці залишили Україну, і гетьман Скоропадський утік до Німеччини. Владу захопив отаман Петлюра, якого підтримували куркулі. Отже, робітники та селяни й далі провадили боротьбу із своїми ворогами.

Почалася боротьба з Петлюрою. Петлюру вигнали до Польщі. На Україні знову влада перейшла до рад. Та боротьба на цьому не закінчилась. Царський генерал Денікін взявся знищити радянську владу на Україні та в Росії. За допомогою французів та англійців він організував білу армію і виступив на Москву. Йому пощастило зайняти всю Україну й перейти до Росії. Це було влітку 1919 року.

Білі грабували та знущались над робітниками й селянами. Та робітники й селяни України й Росії зібралися з останніми силами й подолали білу армію.

Рештки її втекли до Криму, а звідти за кордон. Після цього радянська влада остаточно зміцніла на Україні.

Україна стала Радянською Соціялістичною Республікою.

Господар республіки

Робітники й селяни керують своєю республікою через ради. Вони обирають по містах і селах ради депутатів — міські та сільські.

Міські та сільські ради обирають депутатів і посилають їх на з'їзди рад.

З'їзди рад усім і заправляють; щоб провадити роботу, вони виділяють виконавчі комітети.

На чолі всього стоїть всеукраїнський з'їзд рад. Він — господар Української Соціялістичної Радянської Республіки.

В перервах між з'їздами господарем республіки є Всеукраїнський Виконавчий Комітет — ВУЦВК.

ВУЦВК видає закони, стежить за їх виконанням. ВУЦВК виділяє Раду Народніх Комісарів.

Народні комісаріяти переводять у життя закони та керовництво працею в країні.

Так освітою народу та дітей відає Народній Комісаріят Освіти, промисловістю — Вища Рада Народнього Господарства, хліборобством — Народній Комісаріят Земельних Справ і т. д.

Всі радянські республіки об'єднались у спілку — Союз Радянських Соціялістичних Республік (СРСР).

Всесоюзні з'їзди рад виділяють Центральний Виконавчий Комітет СРСР.

□ □ □

Григорій Іванович Петровський

Григорій Іванович Петровський народився 1877 року на Харківщині. Його батько був кравець, а мати — праля. Навчався він у Харкові, та незабаром його виключили із школи, бо його сем'я була вбога й не мала з чого платити за навчання. Року 1894 він вступає робітником на

Брянський завод у місті Катеринославі, де стає за токаря. Там же в Катеринославі почалася його й революційна діяльність. Попрацювавши тут п'ять років, він працює далі на різних заводах у Харкові та Миколаєві. Поліція вислала Григорія Івановича з Миколаєва за організацію страйку. Він переїхав знову до Катеринослава. Тут його заарештували й майже цілий рік возили по різних тюрмах. Із тюрми Григорій Іванович вийшов зовсім хорим. Три місяці довелося пролежати в лікарні. Видужавши, Григорій Іванович переїжджає до Донбасу, де працює на шахтах. Та царські жандарі знову його заарештовують і тримають у в'язниці шість місяців.

Року 1905 Григорій Іванович бере діяльну революційну участь у боротьбі.

Робітництво обрало Григорія Івановича року 1912 у члени державної думи. Та 1914 року Григорія Івановича знов арештовують і вкупі з иншими робітничими депутатами засилають до Сибіру за протест проти війни.

На засланні він пробув до революції 1917 року.

По Жовтневій революції Григорій Іванович працює зразу як комісар внутрішніх справ РСФРР.

Року 1919 українські робітники та селяни обрали Григорія Івановича на голову Всеукраїнського Центрального

Виконавчого Комітету. З того часу вже кілька років його постійно переобирають на цю посаду.

На честь Петровського назву міста Катеринослав змінили на „Дніпропетровськ".

□ □ □

Влас Якович Чубар

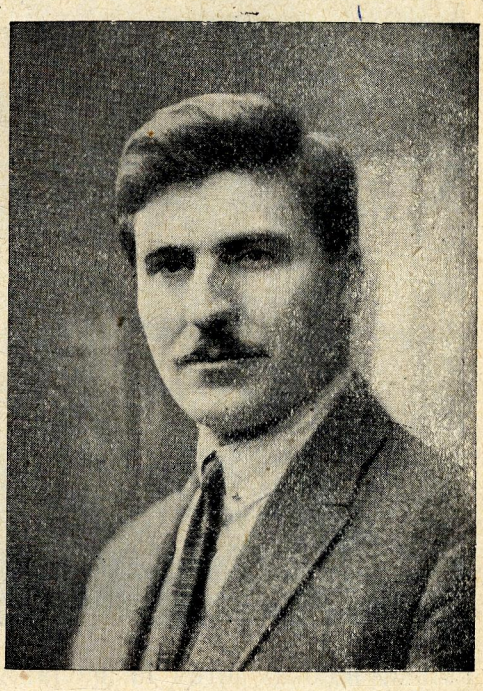

Влас Якович Чубар народився в сем'ї бідного селянина в селі Федорівці на Мелітопільщині.

До революції 1917 року він увесь час працював на заводах Донбасу, Москви, Ленінграду.

Він брав велику участь у революційній боротьбі з царською владою ще 1905 року.

Царські жандарі наглядали за ним і не раз арештовували та тримали в тюрмі.

По Жовтневій революції Влас Якович Чубар багато поклав праці на впорядження народнього господарства, а в серпні 1923 року Всеукраїнський Центральний Комітет обрав його на голову Ради Народніх Комісарів Української Соціялістичної Республіки.

□ □ □

Микола Олексієвич Скрипник

Микола Олексієвич Скрипник — старий революціонер-більшовик.

Він народився 1872 року в родині залізничного службовця Донбасу. Спочатку він учився в сільській школі, а потім у реальній. Та з реальної школи його звільнили за революційну працю серед селянства. Року 1900 товариш Скрипник вступив до технологічного інституту в Петербурзі. Але через рік за участь у демонстрації його заарештовано й вислано. За багатолітню революційну працю товариша Скрипника заарештовували п'ятнадцять разів, сім разів його висилали, при цьому кілька разів до Сибіру. Тов. Скрипник зробив кілька вдалих втеч із заслання й тюрем. Він брав провідну участь у Жовтневій революції в Петрограді, де був за секретаря центральної ради фабзавкомів.

Наприкінці 1917 року товариш Скрипник переходить до роботи на Україну. Спочатку він — народній секретар праці, потім торговлі, а далі його обирають на першого голову першого робітничо-селянського уряду України.

1918 та 1919 років Україну захоплювали то німці, то білогвардійці. Тов. Скрипник на різних постах працює й

бореться за визволення України та за зміцнення на Україні радянського ладу. За бойову мужність та революційну роботу тов. Скрипника нагороджено орденом червоного прапору.

Року 1927 ВУЦВК призначив його на народнього комісара освіти.

□ □ □

Дітям

О, як я заздрю, діти, вам,
країни вільної синам!
Лежить широкий перед вами
ваш шлях, уквітчаний квітками.
Батьки вам долю добули,
за вашу долю полягли.
І шлях, що густо ріс тернами,
своїми щирими руками
зрівняли, кров'ю полили,
і пишні квіти розцвіли,
дітки, на крові тій святій.
Хай вічна слава буде їй!
Ростіть же, квіти молодії!
Найкращі здійснились надії,
і легко жити буде вам,
народу вільного синам.

Л. Волошка

* *
*

До великого моменту
будь готовий кождий з нас.
Кождий може стать героєм,
як настане слушний час.

Ів. Франко

□ □ □

Пісня революції

Полум'ям червоним
земля запалала,
пісня робітнича
всюди залунала:
„Прокидайтесь, села,
фабрики, заводи,
розривайте пута,
бийтесь за свободу!"
По шляхах безкраїх
з півночи до півдня
голосно лунала
бойова та пісня:
„Гей, вставайте, люди!
Беріть зброю в руки!
Краще жить нам буде,
як загинуть дуки!"

По шляхах безкраїх
гучна пісня ллється,
за свободу-волю
робітництво б'ється...
„Гей, єднайтесь всі ті,
хто ввесь вік працює,
хто на цьому світі
часто голодує!"
Піднялись заводи,
сколихнулись села,
залунала пісня
скрізь гучна, весела...
„Прокидайтесь, села,
фабрики, заводи,
розривайте пута,
бийтесь за свободу!"

□ □ □

Ванькова допомога

I

Ванькова мати — праля. Висока, худа. Свою матір він пам'ятає лайливою й завжди за працею. Жилося Ванькові нелегко. Хоч і невеличке в нього господарство, а важко йому дати лад: як не є, а дев'ятнадцать пар голубів розвів. Хоч і сизі, та все ж птиця.

Живе з Ваньком по сусідству полковник. Тому горя нема — багатий.

Хороші голуби в полковника. Всіх їх знав Ванько: десять пар було, всі великі.

Сидить полковник у дворі, димом попахкує та ввесь час за голубами стежить.

Для Ванька цікаво — він у щілинку крізь паркан дивиться. Переліз було через паркан — ледве втік від полковника.

II

Зашуміло, загуділо степове місто. На вулицях грюкотнява: двоколески, обози, кіннота, піхота. Ванько на майдан.

— В чому річ? Що за метушня?

Пояснили: білі за двадцять верстов. Кажуть, фронт прорвали.

Засумував Ванько. Пішов, сів біля голубника. Почав голубам годівлю готувати.

— Прийдуть білі, знову біди зазнають робітники та біднота.

Прислухався до далеких пострілів.

— Стріляють. Ач як бухкає. Цікаво: чи це наші, чи білі.

Випадково Ванько зиркнув на голубник. З несподіванки й коритце з годівлею випустив.

Сидить на голубнику полковників турман. Ванько й дух затаїв.

Турман глянув, наче щось подумав, і спустився в голубник.

Ванько підкрався. Чвак! — і хряпнули дверці голубника. Потім відчинив дверці, впіймав турмана й засунув його в пазуху.

Через хвилинку Ванько шукав під ґанком ключа від хати. Ключа не було: мати пішла здому й ключа забрала.

Ванько тоді до сусіди — Савельовича. Савельович збирався до міста, коли ж тут прибіг Ванько.

— Тобі чого, хлопче?

Ванько вийняв із пазухи:

— Ось він, попався! Полковників...

Розповів про все. Савельович роздивлявся голуба.

— Красивий, що й казати!

Савельович підняв турманові крило.

— Еге, дивись-но! Та в нього мішечок під крильцем. А гляньмо що воно!

Савельович ножем перерізав шнурок, зняв мішечок і вийняв із нього згорнутий папірець. Розгорнули.

— Матінко рідна! Так ось воно що!

Зацікавлений Ванько дивувався:

— Що ж там написано?

Савельович замість відповіди лише глянув поверх окулярів.

— Так кажеш — полковників?

— Еге ж. А то чий же? Більш ні в кого таких немає.

— То-то! — Савельович примружив очи. — Тепер усе зрозуміло!

Рвучко зняв кашкета з гвіздка, натяг його на голову, сіпнув за руку Ванька.

— Ходімо!

— Куди? — злякався Ванько.

— Ходімо, кажу! Не бійся нічого, не бійся!

— А куди ж?

— У військомат! Ми його під ліжко, нехай там перебуде. От так! Ну, ходімо!

III

У військоматі Савельович домагався мерщій побачитися й поговорити з черговим.

— Та ти дзвони, дзвони мерщій!

Військома ждати довелося недовго.

— В чому річ?

Савельович до нього:

— Справа секретна, на людях не можна!

— Зайдіть, прошу, до кабінету!

Зачинив за собою двері й замкнув на ключ.

— Ну?

Савельович про все розповів. Дав папірця.

Військом прочитав, ще перечитав і швидко підійшов до телефону.

— Як-найнегайніш до мене начальника штабу. Так, так!

— Посидьте! — запросив військом Савельовича й показав на широкий диван. Потім замкнув папірець у стіл і поспіхом вискочив за двері.

Савельович присів на краєчку дивану.

— Ну, хлопче, кінець! Кінець полковниковій роботі!

— А папірець же від кого?

— Від кого, питаєш, мій хлопчику? А від білих.

— Як же ж вони його надіслали?

— Тож то воно і є, що голубом. Це поштовий. Полковник із білими листувався. Наші плани їм видавав то-що...

Савельович підняв догори пальця й покрутив ним у повітрі.

IV

Цілу ніч у місті йшли арешти. Цілу ніч і до світанку з-за лісу гриміли гарматні постріли. Не спалося Ванькові.

А тут ще й мати дорікає:

— І треба було тобі встрявати в це діло. Ну що як прийдуть білі? Вони нам життя не подарують!

Ванько прислухався до стрілянини й запевняв матір:

— Не прийдуть. Начальники тепер усіх козирів до рук прихватили!

Вдосвіта Ванько на вулицю, а Савельович уже назустріч поспішає. Радіє!

— Відбили білих!

Ванько теж зрадів.

— Та невже?

— Розбили зовсім. Я оце у військоматі був. При мені приїхав посланець. Відступили білопогонники.

— А полковник?

— А полковник сидить! Всю його братву згребли. Вони, бач, хотіли зняти своє повстання в місті. З білими листувалися, військові їм плани передавали. Це мені черговий у комісаріяті казав. Та тепер усьому кінець! Попалися!

Ванько аж засяяв із радощів.

□ □ □

Магнат

Не робив я нічого весь вік:
в щасті жити — це праці не знать...
Хай працює на мене мужик,
бо на те я вельможний магнат.

Тобі, хлопе, возити панів,
так і шлях щоб виходив рівнять;
чи ти хоч, щоб я пішки ходив,
я, з дитинства вельможний магнат?!

Вчені люди — то все бідарі:
нащо б став я читати, писать?
Їм та п'ю од зорі до зорі,
бо на те я вельможний магнат.

Курю люльку — такий мій звичай,
і не знаю ні горя, ні втрат;
однесуть мене янголи в рай,
бо на те я вельможний магнат.

П. Грабовський

□ □ □

Діти бідняка й багатія

— У нас курятина сьогодні була на обід! — каже багатого тата синок.

— А біля наших воріт сонечко світило! — одріка бідної вдови дитя.

□ □ □

Малий Гриць

Дуже хотілося Грицеві місто побачити. От, коли тато лаштувався з дядьком Трохимом до Харкова їхати, Гриць і почав прохати тата взяти і його до міста.

— Ну, що вже з тобою робити, їдь, — погодився таки тато.

Гриць аж підскочив із радощів. Тато розказував, що він там побачить таке, чого він і зроду не бачив ще.

— Що ж воно там таке? — думає Гриць, їдучи на возі.

Аж ось і місто. Будинки кам'яні, та такі високі-високі. Але найдужче Гриця дивує, що біля кожного будинку червоні прапори.

— Тату, — питає, — а чого це червоні прапори всюди?

— Свято, — каже йому тато й знов розмовляє далі з дядьком Трохимом.

— Яке ж то свято? — думає Гриць.

Аж ось бачить: іде багато дітей, попереду прапор червоний несуть, ідуть і співають. Гриць ізліз з воза, підійшов ближче до дітей, щоб послухати, що вони співають.

„Ми червонії квіти, діти Жовтня й весни", співають вони.

Біля одного будинку зупинилися. Став і Гриць. Він і не помітив, що батько поїхав далі. Біля будинку, де стали, вгорі ніби клітка причеплена, всі задерли голови

й дивились, а там у цей час з'явився дідусь в окулярах і почав голосно говорити:

— Сьогодні, діти, велике свято. Сьогодні святкуємо день Жовтневої революції. Ми святкуємо й радіємо, що

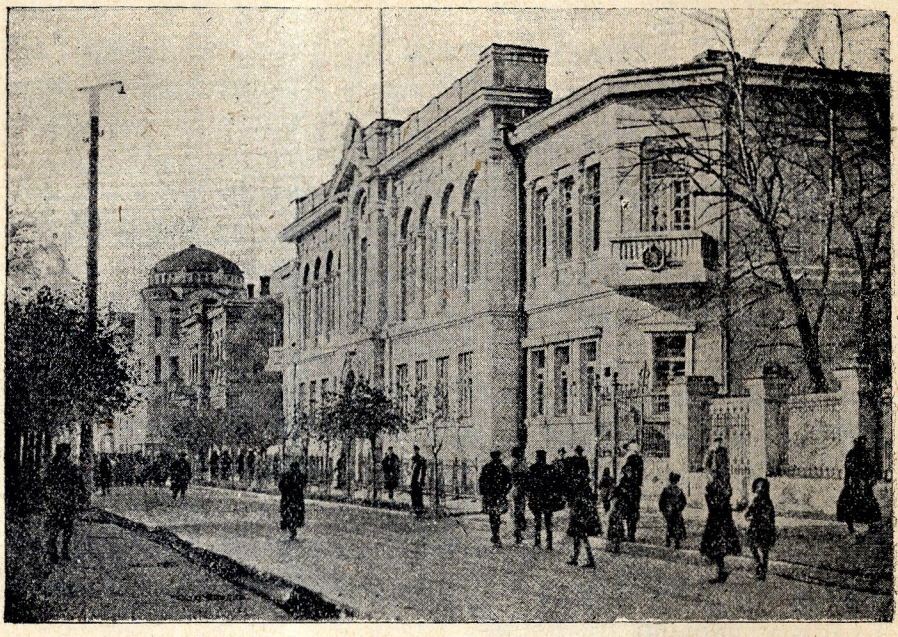

Будинок Ради Народніх Комісарів УСРР

позбулися панів. Ми тепер вільні. Сами робітники та селяни в державі лад дають...

Ще багато говорив дідусь. Гриць не все розумів. Він хотів поспитати в тата, але оглянувся, а тата біля його нема.

Злякався Гриць і почав голосно плакати. Підійшло до нього двоє хлопчиків із червоними стрічками на грудях, одвели його вбік і давай питати, чого він плаче.

— Тата нема! — хлипає Гриць.

— А хто ж твій тато? — питають.

— Мій тато — Петро Андрієнко,— і Гриць знов заплакав, нагадавши про тата.

Тут підійшла якась дівчина, мабуть учителька, і давай і собі розпитувати Гриця, а далі й каже:

— Ведіть його до нас, батько завтра сам по його прийде...

Будинок, куди привели хлопці Гриця, був кам'яний. Хлопці увели Гриця у велику кімнату, де на стінах було багато всяких малюнків поначіплювано.

Гриць почав роздивлятись малюнки.

— Оце Ленін, — розповідали хлопці.

— А оце той дідусь, що говорив, — зрадів Гриць, що сам упізнав дідуся.

— Це Петровський, він — староста на всю Україну, — пояснюють хлопці.

— О, і цього я бачив! Хто це такий? — показує Гриць на портрета.

— Це голова Ради Народніх Комісарів, Чубар, — кажуть хлопці.

Багато ще розказували та показували хлопці. Аж ось прийшла з дітьми і та вчителька, що її Гриць бачив.

— Діти, мийте руки та вечеряти сідайте, — гукнула вона.

Посадили й Гриця за стіл. Після вечері проспівали ту пісню, що Гриць уже чув.

Коли вже треба було лягати спати, хлопці взяли Гриця з собою до своєї кімнати. Кімната була чиста, біля стін і посередині стояли ліжка, для кожного окреме ліжко. Показали й Грицеві його ліжко.

Гриць довго не міг заснути: він думав, чи знайде його тато, згадав усе, що він сьогодні бачив, думав про те, як здивуються хлопці на селі, коли він їм про все це розкаже. І, вже засинаючи, він згадав дідуся в окулярах.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

— Коли я буду зовсім великий, з чорною бородою і в окулярах, як отой дідусь, що промовляв, я в селі отак само буду розказувати і всім дітям зроблю так, щоб їм було гарно...

Так думав Гриць, засинаючи.

□ □ □

* * *

В вечірній час і ранньою зорею,
чи то на фабриці, чи над ріллею,
довіку буде згадувать трудящий світ
Ленінський заповіт:
„Пролетарі усіх країн, єднайтесь!“
Як тільки вийдуть люди на роботу,
чи ввечері вертатимуть з заводу,
зорітиме в серцях аж доки ллється піт
Ленінський заповіт:
„Хай живе світова влада трудящих!“

М. Терещенко

□ □ □

Думка незаможника

Не журитись мені,
що не маю сем'ї,
що не маю ні хліба, ні хати,—
я піду до братів,
заснуєм колектив,
будем разом весь вік працювати.
Там зібралися ті,
хто в батрацтві родивсь,
кого зроду не кидала туга...
Та чому ж і мені
не піти до братів

і не взятися з ними до плуга?
Буду з ними робить,
горе й щастя ділить —
буде в мене і їжа, і хата...
Не журитись мені,
що не маю сем'ї,
що не маю ні хліба, ні хати,—
я піду до братів,
заснуєм колектив,
будем спільно ввесь вік працювати.

Косяченко

□ □ □

Великі роковини

Вгорі червоний прапор в'ється,
зоря червона світить нам,
юнацьке серце в грудях б'ється,
і пісня радости несеться
по кров'ю скроплених ланах.
Сьогодні день, коли повстали
борці за волю й владу рад.
На бій рішучий вони звали
за щастя людства умирали,
не знали відступу назад.
Пройшло сім років; їх багато
лягло в кривавій боротьбі,
бо ворог, дужий і завзятий,
не хтів, щоб ми діждались свята,
здобули воленьку собі.
Та перемоги ми дістали
і звем ввесь світ повстать, як ми.

С. Михайлів

□ □ □

Мишка в революцію

Стало тихо, наче перед бурею...

Біля мосту стояла розбита трицалівка. Навколо — гільзи від набоїв та кулеметні стрічки.

Мишка визирнув із хвіртки на вулицю — нікого. Не стріляє ніхто. Тихо вистромив свою біляву голівку зовсім за хвіртку й дивиться:

— Чи не притаївся хто? Ні, нікого. Треба піти подивитися, що там робиться коло мосту.— Вийшов.

Мищці сім років, але він знає, що вже він дорослий, і нічого не боїться, навіть батька.

А татко здоровий, похмурий завсігди, сердитий. Руки в нього зашкарублі, намуляні, брудні й дуже сильні. Він працює в арсеналі, там, де виробляють гармати, які так здорово стріляють, що, як поблизу хата, то всі вікна розбиваються.

Татко — більшовик.

Мишка — теж більшовик.

В той понеділок, коли мати понесла в арсенал обід таткові, вона наказала Мищці:

— До татка в арсенал не можна — в арсеналі „революція".

Мишка теж хотів піти на „революцію" вкупі з татом, але мати боляче ляснула його по потилиці, і він години зо дві плакав у кутку.

А потім усі ці дні з захопленням слухав, як стріляли з гармат, із кулеметів, із „ружжів".

Він знав, б'ють тому, що більшовики з татом роблять революцію, а панські слуги не дають, і що скоро німці прийдуть.

Добре пам'ятав він, що, коли татко й инші більшовики проженуть усіх царських наймитів і німців, то революцію „зроблять" — так казала мамка.

А татко кінчить революцію, прийде й принесе бубликів. Рум'яних, смачних бубликів. Один, два, сім... багато.

І все ж йому дуже хотілося на вулицю, а мамка й тітка все стежили за ним, щоб він не втік.

А ось тепер він утік...

Хутко перебіг через вулицю й бухнувсь у рівчак. Лежить і слухає: чи не кличе мамка? Ні, тихо. Підвівся Мишка й що сили побіг до мосту.

Пам'ятник Ленінові в Зінов'ївському

— „Гармата" стоїть! У-у, яка велика! От, якби її підкотити до Федчиної хати та „стрельнути" — всі вікна були б повилітали, а Федька більш не бився б! А в арсеналі у татка ще більше є — там зовсім, як хата! А ось кулеметна стрічка. Ач, „гільз" скільки! А кулі вже постріляні. Та дарма! Татко нових куль наробить.

Мишка підняв стрічку. З поважним виглядом обгорнув її кілька разів навколо себе й через плече.

— Важка! дарма! А тепер я піду до татка і теж буду революцію робити та проганяти гетьманців!

І Мишка сміливо пішов по мосту. З того мосту їхали назустріч Мишці чотири вершники з довгими списами біля ноги, у синіх штанях, у синіх жупанах, у смушкових шапках із зеленими китицями. Мишка було злякався, хотів тікати, але потім набрався сміливости й пішов просто назустріч їм. Один кінець розстріляної кулеметної стрічки тягнувся позаду його й плутався між ногами.

— Це теж більшовики! Ач, які здорові! Ще більші за батька. І дрючки які в них довгі. Нащо ці дрючки? — Німців проганять! — відповів сам собі Мишка.

Ось доскакали, оточили Мишку.

— Ти куди йдеш?

— До татка... Я — більшовик... Буду „ліваруцію“ робити... Гетьманців тільки треба прогнати...

— А-а-х! Ти!.. Один із гетьманців нахилився і дав доброго стусана по Мишкиній потилиці. Мишка впав і тільки почув над собою:

— Не чіпай більшовичка!

Голоси помчались...

М. Свитич

□ □ □

Наша хатка

Назносим каміння, назносимо глини,
збудуємо хатку з дверима у сіни
та зробимо в хатці яснеє віконце,
щоб сяло над нами, мов золото, сонце.
Та зробимо в хатці низенькі пороги,
щоб нас не минали дідусі убогі,
щоб, в хату вступивши, на лаву сідали,
про дива колишні нам думи співали.
За хаткою буде зелений садочок,
навколо із квітів рясненький віночок;
та жито посіємо за садом на полі,
щоб хліба вродило голодним доволі.

М. Коцюбинський

□ □ □

Шана й дяка робітникам

Тим, що в поле йдуть орати,
що плуги й серпи кують,
що будують теплі хати,
пишуть книги нам читати,
з шкіл науку подають,
шана й дяка тим велика
од людей на вічні віки!

Б. Грінченко

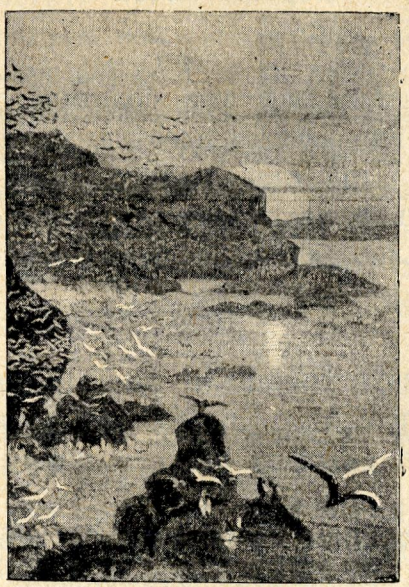

* *
*

Вишиває осінь по канві зеленій
золоті квітки.
Квітки оживають, і з дерев спадають
жовті нагідки.
Яблука і груші падають на землю,
боки, спини б'ють.
Люди їх збирають, у мішки склада-
ють, кури їх клюють.
Жито і пшеницю вже почастували
ціпом по боках,
і для добрих шлунків винувате зерно
мелеться в млинах.

О. Олесь

□ □ □

Переліт качок

I

Похолоділо. Замерзає вже болотяна дорога. Вранці білою памороззю вкривається посохла трава, кущі, дерева.

Від лютого вітру стає темним, наче хмара, велике озеро. Цілий день шелестить сухим своїм стеблом очерет та осока. Коливалося від вітру верхів'я очерету.

II

Звечора з осоки випливли дикі качки. Їх було багато. Цілими зграйками спливалися вони на середині озера. Наче чорні разки намиста манячили на озері довгі ключі качок.

Зо всіх околишніх боліт, озір та ставів злиталися сюди качки. Вже кілька день вони збиралися; день спали між очеретом, вночі випливали на чисту воду.

Вони били крилами, вони поривалися летіти.

III

От уже настав і той час!

Зграя за зграєю почали вони здійматися у повітря.

„Вих-вих-вих-вих-вих"!..

Тільки й чутно в темряві над очеретом від свисту їхніх крил.

Кожна зграя робить у повітрі коло, наче прощається з озером. А, облетівши його навколо, простують качки своїми перелітними шляхами.

Невже і в них є свої шляхи?

Так! І кожна порода птахів летить своїм особливим шляхом.

Кожного року вони перелітають над тими самими місцями, відпочивають на тих самих зупинках, перелітають море тими самими островами.

Ген-ген летить трикутником одна зграя. Все вище й вище підіймається вона над землею. Крізь хмари засяв повновидний місяць і освітив їм ясну смугу річки.

Спереду летять старі досвідчені птахи. Додивляються внизу річок, проваллів, горбів, низин, лісів, ставів та боліт. Вони добре запам'ятували той шлях, яким летіли не одного разу. Слідком за ними поспішають і молоді. Перегукуються один із одним гучним голосом. Придивляються навкруги, запам'ятовують по дорозі приміти.

IV

Чимало небезпеки для качок у їхній путі. Довга вона, ця путь! Сотні верстов пролетіли вони в напрямку на південь, а далі ще сотні й тисячі. Негода, буря, тумани збивають їх із толку, заставляючи блукати, залітати не туди, куди треба. На зупинках сподівайся засідки та смерти від рушниці мисливців, а в повітрі — від хижого птаху. Онде з сухого дерева зірвався лютий сокіл. Його гострі очі зразу запримітили зграю. Стрілою шмигнув він до зграї! Наче вихор закрутиться в повітрі пір'я та пух від його наскоку! Наче голки упнуться його гострі кігті у здобич! Від сокола один рятунок: скоріш долетіти до води й камінюкою у воду! Звідци сокіл не дістане!

А от орел — справа инша: він уперто кружлятиме над водою, стежачи, чи не вирине качка. Лише висуне вона голову, а він уже враз хватає її своїми страшними кігтями. Од нього инший порятунок: своєчасно знятися з води. Він не нажене бистрокрилої качки!

V

Так кожного року качки перелітають у теплі краї.

Лише дужі, прудкі й здорові повертаються до рідних країв. Зате иншого року ці смілі літуни виведуть дуже молоде покоління.

Листопад

Осінній вітер вдовж ріки
жене березові листки,
лютує дикий листопад.
Скажений вітер у лісах
зриває гнізда мітлою,
нагонить страх.
І мов суворою зимою
лютує вітер,
лютує дикий листопад.

М. Терещенко

□ □ □

Все міняється

Діти гралися в садку. Посеред гри один із хлопчиків побачив на траві мертву ворону. Він зупинився. Підійшло ще декілька дітей.

— Від чого вона вмерла?

Діти почали сперечатись. Дехто з них гадав, що її, певно, заклювали сильніші птиці — шуляки, інші — що вона вмерла з голоду, треті — що вона дуже довго літала, втомилась, упала на землю та розбилась.

В цей час до дітей підійшов учитель. Він подивився на ворону й сказав:

— Вона вмерла від старости.

— Скільки ж вона мала років? — залунало одразу декільки дитячих голосів. — Скільки років живе ворона?

— Вона живе довго, иноді декільки десятків років.

— А скільки років живе кінь?

— Десять, дванадцять років.

— А лев теж умирає? — запитали діти.

— І він умирає, — відповів учитель.

— Невже ж ця могутня тварина, що про неї ви так багато нам оповідали, невже ж і вона вмирає?!

— Так, — відповів учитель. — І не тільки тварини, але й рослини вмирають. Деякі живуть довше, інші менш, але всі вони народжуються, цвітуть, дають плоди та вмирають. Трава живе здебільшого тільки одне літо, дерева живуть багато років, а дуб, наприклад, живе п'ятсот років, а навіть й вісімсот. Та й він умирає. В світі нема нічого вічного — все народжується, живе, нівечиться, змінюється, старіє й вмирає, а замість старого приходить, народжується нове, і це нове знов старіє та вмирає, а його місце знов займає инше, нове, молоде, і так без кінця-краю.

□ □ □

Річка замерзає

Був чудовий ранок. Я вийшов із дому раніше, як і інші товариші. Перша новина, про яку я довідався, було те, що річка вкрилася кригою.

Ця звістка всіх школярів дуже непокоїла. Ми всі побігли до річки. Річка вкрилася кригою, наче дзеркалом.

— Ой, яка ж крига! — вигукнули ми всі разом.

До річки надбігли ще хлопчаки з инших вулиць, наче на свято. Були тут і учні, і просто дітвора. Два хлопчики з сусідньої пекарні прибігли в самому верхньому одязі, в капцях набосоніж, без шапок. Зняли радісний гамір, і по кризі полетіли палиці, каміння.

— А крига ж товста! — мовив Петро Кудренко, хлопчак із нашої групи.

Щоб це перевірити, кинули кілька камінюк, і крига не провалилась. Ми плигали на березі, наче дикуни.

— Коли крига витримує на собі камінь, то, значить, по ній можна й нам піти, — промовив Кость Рябченко, теж із нашого товариства.

— От аби були ковзани... — забажалося комусь.

— Можна спробувати пройти по кризі й без ковзанів, — зазначив хтось.

— А справді спробувати б!..

І наче навмисно, по цих словах, із протилежного берега на кригу скочив хлопчак. Він завзято просковзнувся, стоячи на ногах. За цим прикладом наважилися й інші смільчаки.

— Та їм там добре ковзатися, бо там беріг мілкий: коли провалиться, то не втоне, — заздрісно говорив Петро Кудренко.

І справді, наш беріг був високий, а річка біля нього була глибока. Та хтось подав щасливу думку — ковзатися біля берега.

Кость Рябченко зразу ж і спробував. Крига витримала.

— Та вона дуже товста!

Ми й почали бігати по окрайці криги біля самого берега, і все було гаразд, тільки де-не-де виступила вода.

— Це, хлопці, крига тонка лише біля берега, а посередині вона й зовсім товста! — додумався якийсь розумник.

— Це завше так бува!..

За цими словами всі ми цілим гуртом кинулися бігти на кригу. Коли вже ми були серед річки, з протилежного берега ми почули вигук:

— Міліція!

Справді, по березі поспіхом бігло два міліціонери й щось гукали. Вся дітвора з криги кинулася врозтіч, наче горобці. Ми не змогли враз збігти на беріг, бо були аж серед річки, та й крига була сковзька. Хтось із нас упав, на нього другий, і крига не витримала на собі нашої ваги. Спочатку вона якось страшно тріснула, і нас трое якось ураз опинилося по горло у воді. Ми кричали та

так голосно, що нас, мабуть, було чути за верству. На березі вже бігали люди. Де й узялися дошки та віжки. Хтось несамовито кричав, і з усіх боків збігалися люди — чоловіки, жінки, діти.

— Рятуйте, потопляться!..

Від ляку ми не почували, яка холодна вода, і даремно хапалися руками за тонку кригу, що враз ламалася, наче сухар. Ми вже вибилися з сил, коли по кризі з довгим мотузком у руці підповз якийсь робітник. Перед себе він сунув довгу дошку, за яку ми й ухопилися одубілими руками. Як нас повитягали, я не зовсім пам'ятаю. Якийсь чоловік поставив мене на ноги, струснув мене й промовив лише одно слово:

— Хороший!..

□ □ □

В-осени

Іще годину, ще хвилину —
пожовкне листя і спаде;
на голім дереві в садочку
листок застрягне де-не-де.
Іще годину, ще хвилину —
і на землі життя нема...
Дмухне метіль, мороз ударить,
під снігом все схова зима.

Ц. Білиловський

Як сорочка в полі виросла

I

Побачила Оксанка, що татко її пригорщами розкидав у полі маленьке блискуче насіння, і запитала татка:

— Що ти, татку, робиш?

— А от, доню, сію льон. Виросте сорочечка тобі й Василеві.

Замислилась Оксанка: ніколи вона не бачила, щоб у полі сорочки росли.

По двох тижнях той клаптик поля вкрився зеленою шовковистою травицею, і подумала: „От аби в мене отака сорочечка була“. Разів зо два матуся й старші сестри приходили полоти той клаптик льону й кожного разу говорили Оксанці:

— Гарнесенька в тебе сорочечка буде!

Минуло ще кілька тижнів. Травиця в полі підросла, і на ній стали показуватися блакитні квіточки.

— У братика Василя такі очиці, —подумала Оксанка,— а сорочок таких я ще ні на кому не бачила.

Коли квіточки поопадали, замість них виросли зелені головки. Як посохли й почорніли ці головки, матуся й сестри Оксанчини повисмикували весь льон із корінням, понастановляли снопиків і поставили їх на полі просохнути.

II

Коли льон висох, почали в нього відрізати головки, затопили в річці його безголові стовбури та ще й камінням зверху надавили, щоб не виплив.

Жаль обіймав Оксанку, коли вона побачила, як її сорочечку в річці затопили. А сестри їй знову кажуть:

— Гарна в тебе, Оксанко, сорочечка буде!

Тижнів через два вийняли льон із річки, просушили його, почали вибивати: спочатку дошкою на току, а далі

терлицею на подвір'ї, аж костриця з нього летіла побіч. Потім почали льон чесати залізними гребінками, доки він зробився м'яким та шовковистим.

— Гарна в тебе сорочечка буде! — знову промовили до Оксанки сестри.

А Оксанка подумала:

— Та де вже тут сорочечка. Це схоже на волоссячко Василеве, а не на сорочечку.

III

Надійшли довгі зимові вечори. Сестри Оксанчини натягли льону на гребінь і почали з нього нитки прясти.

— Це нитки, — думає Оксанка, — а не сорочечка.

Татко встановив у хаті кросна, натяг на них основу, і почали ткати. Забігав жваво човник між нитками, і тут Оксанка сама вже побачила що з ниток вироблюють полотно.

Як було воно вже готове, почали його на морозі вимороювати, по снігу розстеляти; а по весні розстеляли його на траві на сонці й мочили його у воді. Зробилося полотно білим-білим.

Надійшла знов зима. Накроїла матуся з полотна сорочок, взялися сестри до шиття й наділи незабаром на Оксанку та Василька білі, наче сніг, новенькі сорочечки.

□ □ □

Замість рук

Шити що-небудь із одяги руками — це довга й важка праця. І коли була вигадана особлива машина для шиття, що може заміняти десятки людських рук, то це для трудящого люду принесло дуже велике полегшення.

А вигадав цю машину американець Еліяс Гов. Він працював на ткацькій фабриці й добре знав, як

збудований ткацький варстат. Гов задумав зробити машину до шиття. Знайомство з будовою ткацького варстату допомогло йому в цій справі.

Гов зробив спочатку зразок машини з дерева та з дроту. Попробував шити — машина шиє... Але, щоб зробити гарну машину, потрібні були гроші. Грошей у нього не було. Допоміг Гов один його шкільний товариш. Він дав грошей, і Гов почав виготовляти справжню машину.

Минуло півроку, і машина була готова. Гов пошив нею собі й своєму товаришеві одяг.

Радий та щасливий пішов Гов до кравців і став їм пропонувати свою машину.

І ось зібрались кравці-кустарі до Гов. Машина шиє гарно, хутко — радіти б треба. Але не так було на ділі: кравців ця машина дуже розсердила.

— Як! Що ж це таке? Тепер машина відніме у нас усі заробітки,—люто вигукували вони, навіть погрожували Гов. А потім накинулись на машину й знищили її.

Гов переїхав до Англії в Лондон, але й там йому не пощастило. Він із великими труднощами примушений був повернутись до Америки.

Та поки він був у від'їзді, машина Гов стала дуже поширюватись в Америці. Люди зрозуміли, що машина ця не віднімає заробітків у людей, а допомагає їм хуткіше й краще працювати.

Було це більше як за вісімдесят років тому.

□ □ □

Швачка

— Шиєш, дівонько?
— Шию.
— А поротимеш скоро?
— Ось тільки ниточку дошию.

Поділ роботи

Прийшла сусіда у двір, питає малого:
— Що ваші дівчата поробляють?
— Шиють та співають,— каже малий.
— А мати?
— Порють та плачуть.

□ □ □

Швець

Нескладне моє знаряддя—
дратва, шило, молоток,
та дає спромогу жити,
мати хліба свій шматок.
До обіду — штрик,
а з обіду — цок,
ось вам черевик,
це вам чобіток.
Шию завше я кріпкенько,
на підковках і без них,
для юнацтва чепурненько,
просторенько для старих.
До обіду — штрик,
а з обіду — цок,
ось вам черевик,
це вам чобіток.

Є. Богуславський.

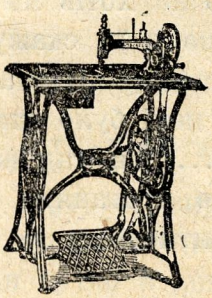

У чоботаря

Скрутно мені було в чоботаря. Вчити мене й не починали, а був я за попихача. Одному те дай, другому инше принеси. Хазяїн каже: „Дай шило!“ а челядник із другої хати кричить: „Дай щетини!“ А третій: „Держи дратву!“ І всі в один час. І до кого спізнишся, той і б'є. А хазяйка зустріне — і та б'є: чому самовара не до чистив та побіг у робітню шило подавати. І вчись, і годи всім, і біля кухні порайся, і за попихача всюди бігай — хоч розірвись. І за все б'ють. Б'ють чим трапиться: і кулаками, і копилом, і клесачкою, і всячиною. Спершу я, як нападуться на мене за віщо, то виправлятися починав, кажу: „Я не міг, бо он що робив“. А то вже й кинув, бо за це ще дужче б'ють. А далі ще погіршало. Челядники почали мене в шинок по горілку посилати. Понапиваються, б'ються. Довідається хазяїн — мене б'є: навіщо ходив по горілку. А не підеш — челядники б'ють за те, що не пішов. Годували всякою поганню. Намішають чогось у мисці — і не розбереш що. Иноді даси свою страву кішці — одвернеться, не хоче їсти, а ти їж, щоб з голоду не вмерти. Тяжко було. Дома я нічого не казав про те, як мені жити, бо не хотів матір смутити: однак з того не пособиться, що я їй скажу, а горя їй буде більше. Вона й так, як свічка, танула.

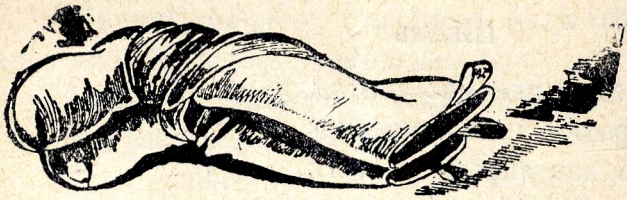

Так я жив, і тяжко мені було жити. Иноді закипала в мене в серці така злість... Та я згадував, як мене мати навчала. І тоді я починав проганяти ту злість із свого серця, щоб злим не зробитися.

Б. Грінченко.

ЗАГАДКА

Ми, як негри, чорні, прикрашені гвіздками, метушливі й з вухами, прогулюємось із вами.

□ □ □

Завод

Кінець міста за базаром.

Далі горб. А за ним стирчить димар, високий стрункий, з червоної цегли складений. Поруч—нижчий димар, тоненький, залізний.

З високого дим чорний то вгору тягнеться, то землею стелеться; а з тоненького — пара, кільчатками, рівно, раз-у-раз:

— пах-пах! пах-пах!

То — чинбарня.

Базар від заводу тікає. Навіть під великі базари наїжджі люди на горбок не хотять сходити: чинбарня, бач, смердить.

На базарі — рундуки, довкола — будинкі, великі й маленькі, різні. І скрізь люди, і теж різні.

У заводі майстерні, склепи, контора. І скрізь робітники однакові і, на жаль, смердючі. Нічого не вдієш.

Важка праця. Та смердюче заводське повітря не дуже бентежить робітників.

Вони знають своє діло, і в своїй щоденній праці змагаються виправдати назву свого заводу:

„Підошва революції".

□ □ □

Діти-чоботарі

Левко зостався круглим сиротою. Перше померла мати, а оце недавно на заводі пом'яло машиною батька. І так пом'яло, що він хутко й помер.

Тепер Левко живе в дитячому домі.

В дитячому домі є всякі майстерні, в них працюють діти сами.

Левкові сказали, що він може працювати там, де йому подобається. Левко скрізь роздивився, подумав та й каже:

— Я хочу працювати у швальні.

І він пішов у науку до дітей-чоботарів.

Левкові дали спочатку легеньку роботу. Насамперед він навчився сукати дратву. Далі познайомився з шевським приладдям.

Коли Левко навчився орудувати інструментом, йому давали шити халяву й підшивати до неї підклейку. Ото Левко зсуче дратву, візьме в руку шило — і тільки штрик ним та штрик! А дратва аж гаряча робиться, в моторних руках Левкових!

Далі Левко навчився пришивати до халяв передки, а потім уже сам і закаблуки зробить, і в копил чобіт заправить. Підбере якого йому треба, заправить, а потім пришиє стельку й підіб'є підошву.

Місяців за шість з Левка вийшов гарний майстер-чоботар. І як шиють дітям у дитячому домі взуття, то всі хочуть, щоб їм Левко шив.

А він сидить у майстерні, штрикає шилом та молоточком по гвіздочках: стук, стук!

□ □ □

ЗАГАДКИ

1. Прийшов хтось та взяв щось; бігти за ним, та не знати за ким.

2. Без рук, без ніг — двері відчиняє.

3. Стукотить, грюкотить, мов сто коней біжить.

4. На що борошно в млині падає?

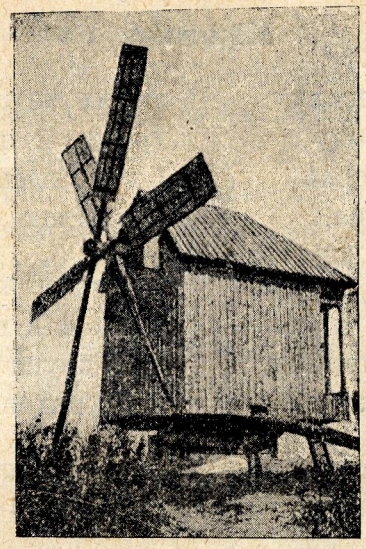

Вітряк

(Дитяча пісня)

Ой, у полі на горбочку, на горбочку
стоїть чудо на кілочку, на кілочку.
люди чудо змайстрували,
вітряком його прозвали.
Буйний вітер повіває, повіває,
чудо крилами махає, гей, махає.
І киває, і махає,
наче всіх людей скликає.
Звозять в мішках зерно люди, зерно люди,
і складають коло чуда, коло чуда;
буде чудові робота,
буде цілий день молоти.
Чудо-диво зерно меле, зерно меле,
і складають в мішки муку білу, муку білу.
Буде діткам хліб печений
і галушечки варені.

□ □ □

Мірошник

І в годину, і в негоду
безперестанно народу
плине з хурами зерна
до знайомого млина.

Круг млина мого завізно;
я роблю і рано й пізно —
де поставлю, де прийму,
одпущу і підійму;

жорна витру й поготую,
гречку й просо шеретую,
і під низом, і вгорі
Доглядаю ступирі.

Відставляй муку готову.
зерно сип на камінь знову;
жде крупа тебе давно,
в ступах виспіло пшоно.

□ □ □

Водяний млин

Одразу млина не роздивишся. Навколо нього росте багацько високого дерева: осики, вільхи, яворів, верби та лози. Проте млин чути ще здалеку, бо він увесь час, і вдень, і вночі, грюкотить. Підійдеш ближче, то й почуєш великий шум, наче підчас великої зливи.

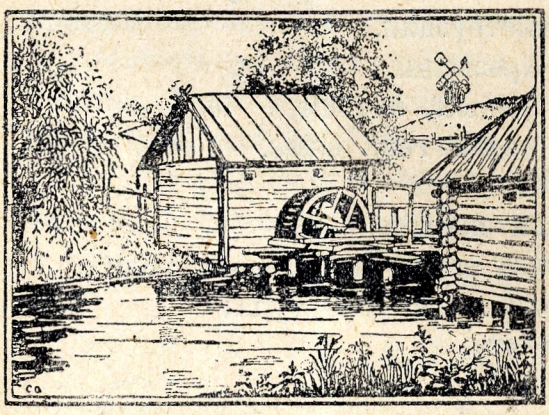

Млин стояв на річці. Перед млином річка поділяється на дві частини — на дві затоки. Між ними — острів. На великій затоці загата з товстих дубових дощок. Вона затримує воду. Поверх загати спадала з великим шумом вода — шумовиння, бризки, водяний пил. На меншому зарічку між островом та берегом стояв і той млин — велика дерев'яна будівля. Знизу

з-під темного дубового підмурівку з силою вибігала вода. Там важко крутилося величезне широке колесо. Вода била в лопатки цього колеса, а від цього крутилося колесо й крутило каміння.

Всередині млина все двигтіло. Двигтіли стіни, стеля підлога. Глянеш униз — і крізь щілини видко, як швидко біжить до колеса вода, вкрита шумовинням.

В темному кутку крутилася товста кругла колода — це вал, що крутиться разом із водяним колесом. На цьому валі є колесо із зубцями. Ці колеса й рухають каміння та инші машини.

Звідусіль порохнява з борошна, навіть павутина здавалася товстими білими мотузками. Пройдеш по підлозі і ноги лишають чорний слід. Біля млина — велике дворище.

В'їжджають — виїжджають хури, селяни ждуть своєї черги й розмовляють про свої справи. І я залюбки ходив між ними та прислухався до їхніх розмов.

□ □ □

Чай

Нема в світі краю, де б не пили чаю. Для багатьох людей чай заміняє часом усяку гарячу страву: і снідають, і вечеряють, п'ючи чай. Та нігде не п'ють його так багато, як у Китаї. Це правдивий народній напиток у китайців. До нас і привозять чай найбільше з Китаю.

Чайний кущ на волі виростає заввишки в півтора чоловіка, але звичайно йому не дають виростати високо вгору і роблять так, щоб він розростався вшир; — це на те, щоб легше було з куща листя обривати. Чай, що ми його п'ємо, це листя з чайного куща. Збирати чай — дуже трудне діло. Зривають тільки наймолодші листочки, бо з їх буває найсмачніше питво. Ще нерозвитий листочок, укритий срібно-білим мохом, дає чай першого сорту; вже

розвитий листок дає другий сорт чаю, а з третього найстаршого листя роблять чай гірший — третього сорту. Листочки, що вже перестарілись, нездатні ні до чого. Листя, що за день пообривають із кущів, увечері привозять до складів. Там його розстелюють тоненькими шарами, щоб зів'яло. Як листочки зів'януть, їх звивають між долонями, видавлюючи сік скільки можна, складають у купи й загортають у велике грубе мокре сукно. Чай, обгорнутий сукном, починає розігріватись, куритись, неначе вогке сіно в ожереді, губить свій зелений колір і стає рудуватий. Потім чай сушать на металевих розігрітих дошках; коли сушать, то добре наглядають, щоб чай не пригорів, а тільки висох. Висушивши, чай сортують, пересіваючи його через сита, найкращий чай — це той, що проходить крізь густе сито, а потім запаковують у пачки й розвозять по всіх усюдах.

□ □ □

Ще не снідав

— То ти ще не снідав?

— Ні, ще не снідав.

— Чому?

— Та ось прийшов додому, а сніданок ще не був готовий. Тому я з'їв кусень хліба та два кусні солонини та й ходжу так не снідавши.

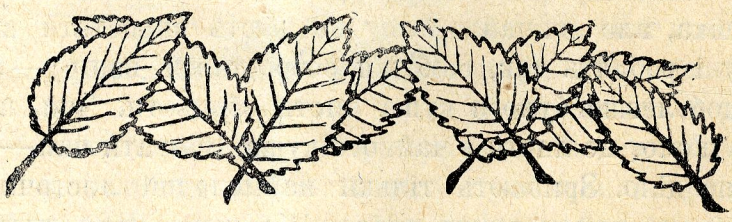

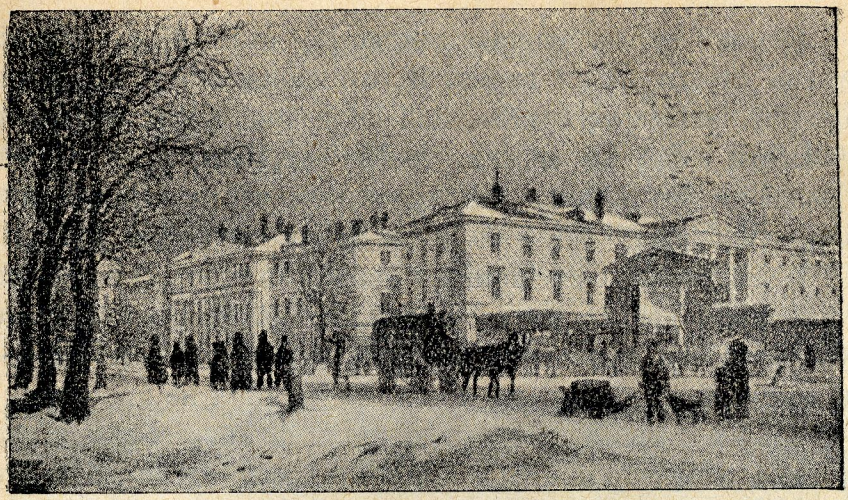

Сніг

Сніжок! сніжок!.. Ось падає, літає, як пушок... Ось на руку, на рукав спускаються легесенькі кучеряві сніжиночки! Звідкіля вони летять? О, здалека та звисока— з-під неба самого, з хмари зимової, сивої. А де ж вони там узялися? Туди вони з землі прилинули...

Еге, були вони колись на землі, були крапельками води в річці, в землі й на землі. Сонечко пригріло — вода почала парувати, а та пара полинула високо й стала хмаркою. Коли на хмарку не дуже холодний вітер віє, то сіє вона крапельки дощові; коли ж наженеться на хмарку холодніше повітря, таке, що заморожує, тоді кожна крапелька замерзає й робиться сніжинкою.

Як зимова година ясна, тиха, то сніжинки тоді бувають кучеряві, зірчасті, а як вітряно, туманно, сніжинки тоді стають такі мляві, розволочені, злипаються в клоччя, а як повітря потеплішає, тоді сніжинки зовсім рідшають стають крапельками, і тоді вже це не сніг, а дощ; отже, значить, сніжинки стануть тоді знов водою, як були колись.

Та поговорімо про те, як сніг іще буває снігом.

Ось він падає, вкриває землю. Все стало біле — земля, дерева, стріхи; поля вкриті цілим шаром снігу, долинки, балочки часом так замете, що, коли там стоїть хатка, то й вилізти з неї не можна, треба одгрібатися. А у вас у дворі не траплялося, що приходилося стежки прокопувати, одгрібаючи сніг? бо то ж часом і пройти нікуди!

Отож, коли сніг помірно шаром ляже на поля, то й для поля добре; бо то в теплих країнах за ним не журяться, там про нього байдуже через те, що там морозів великих не буває, то й поле та коріння не промерзає; а в инших сторонах морози таки чималенькі бувають, то як нема снігу, тоді мороз дуже заморожує землю й усяке коріння від усякої ростини, що в землі росте. Коли ж земля прикрита снігом, то сніг і не допуска морозу до землі. Через те й кажуть, що для врожаю хліба добре, коли сніг випадає до великих морозів; а як земля гола, а тут морози стиснуть, то й біда — вимерзне хліб на полях!

Коли на весні пригріє сонечко, то й розтопить потроху і верхні, і дальші частинки снігу — і побіжить тоді сніг водою по землі, долинами та рівчаками; докотиться тая вода й до річок, сповнить їх украй, ще й через край поллється!

Ох, велике часом лихо з того буває, бо це ж та „весняна повідь“! Вона часом затопляє береги, хати людей, скотину — все що стріне на своїй дорозі, байдуже їй про все!.. Поки річки не донесуть та не зіллють своїх вод аж у море широке!

А частина води від розталого снігу входить на місці в землю та й напоїть її. Ото ж і це багато значить для врожаю на полях, особливо в сторонах засушливих: земля так набереться водою од розталого снігу, що потім довго має в собі вогкість, а це ж воно й треба для всього ростущого, бо з того всяка ростинка собі поживок має!

Олена Пчілка

Сивий майстер

Іван улітку любив бігати до озера. Любив він дивитись, як хвилі набігають на берег, як риба над водою скидається, як літають над водою білі крачки: літає-літає крачок над водою та зразу плюсь носом у воду; витяг рибку й полетів кудись далеко-далеко. За озером темнів ліс. Іванові хотілось туди — за озеро, в ліс; йому здавалось, що там дуже гарно. „Постій, Іване — говорив йому

батько, — прийде сивий майстер, стане по річках та по ставках мости ставити, поставить міст і через наше озеро; тоді ми конем поїдемо за озеро дров рубати". „Котрий же це майстер?" — дивувався Іван. „Е, майстер він на диво — дарма, що сивий. Будує він мости без сокири, без клиння, а мости в його хорошії, широкії, кріпкі та рівні. Нашим майстрам такого мосту не збудувати". Дивувався Іван: трохи не що-дня бігав на озеро довідатись, чи не почалась робота?

Багато днів проминуло, а майстра нема та й годі. Стало вже холодно. Івана одвели в школу вчитись. Наука прийшлась йому по душі, він так її полюбив, що й про майстра забув. Тільки одного разу батько й каже: „А що ти, Іване, так таки й забув про сивого майстра? А він уже всі мости поставив. Хочеш, поїдемо на озеро по мосту?" Іван зрадів і заходився лаштуватись. Їхали вони на санях; снігу було доволі; первозим'я утерли полозом, коник біг легко — підтюпцем. От і до озера доїхали та прямо по льоду й пустились. Тут доріжка ще краща, ще веселіш затюпала коняка.

„От бачиш, який міст поставив нам сивий майстер — і рівно, і простірно, і гладко!" Тоді тільки Іван догадався, що сивий майстер — зима зі своїм морозом.

□ □ □

ЗАГАДКА

Сивий віл випив води повен діл.

В лісі

Ото поїхав я раз узимку в ліс, нарубав дров, наклав у сани, запріг свою кобилу й вертавсь уже додому. Коли як піднялась хуртовина, скрізь засипала всі стежки —

ні вийти, ні виїхать, а тут темрява наступила — світу не видно. Страшно мені зробилось. Припинив я кобилу й уже думав випрягати її, щоб заночувать де-небудь під кущем, коли це чую я дзвінок. Дивлюсь: їде трійка вороних коней, гриви заплетені червоними стрічками, а на нових санях сидять два хлопці в сивих шапках, у чорних свитках, підперезані зеленими поясами. „Хлопці, хлопці! — гукаю я, — будьте ласкаві, покажіть дорогу?“ Вони стали. „Їдь,— кажуть, сюди!“ Я скоренько Сиву за віжки, потягнув її пугою, підсобив збоку й під'їхав до них. Дивно мені стало: передо мною гарний широкий шлях. „Їдь за нами!“ — кажуть хлопці й погнали коней. Моя кобила не прудка, за ними не вспіває. Став я знов гукать: „Підождіть, хлопці, раду дайте!“ Вони припинили коней, регочуться. „Садовись із нами, а твоя Сива нехай порожнем біжить — все їй не так важко буде“. „Спасибі“— кажу. Тільки сів я в їхні сани, вони як свиснуть, як гаркнуть, коні як побіжать... в мене аж дух захопило. Бачу я — перед нами гора, а під горою яр, а коні так в яр і летять. Оглянувсь назад—кобили моєї нема. „Годі, — кричу на хлопців, — держи коней!“ Так куди тобі — регочуться з мене, а коней іще гірше гонять... „Е, — думаю собі,— це теє...“ А сам дуже злякавсь, поза шкурою морозом сипнуло, а волосся дибом піднялось. Зиркнув я вгору, а над нами дерево; я піднявсь та й хвать за сучок і повис на руках, а тоді як закричу: „Лови, держи його!..“ Чую баби теж кричать: „Микито, Микито, що з тобою! світіть світло...“ Усі в хаті зняли галас, засвітили світло. Очумався. Аж я в хаті на печі учепивсь за жердку, вишу та й кричу не своїм голосом. Отаке мені приснилось.

За Толстим

□ □ □

ЛЕДАЧИЙ СИН

Або ти, тату, іди по дрова, а я буду дома, або ж я буду дома, а ти йди по дрова: все кому-небудь та треба йти.

□ □ □

Про кам'яне вугілля

Кам'яне вугілля здобувають здебільшого глибоко в землі. Залягає вугілля иноді на глибині й до 500—600 метрів. Воно є подібне до чорного каменю, тільки крихке. Вчені люди довідалися, що поклади вугілля утворилися з дерева. Нашу землю колись укривала буйна рослинність. Цієї рослинности ніхто не використовував, бо й людей тоді не було. Та й тваринний світ тоді був зовсім не такий, як оце тепер. Величезні гаї рослин-велетнів, хвощів та папоротей росли століттями, загибали. Було тоді вогко, були часті зливи. Стовбури загиблих рослин нагромаджувалися по багнищах, потопали в піску та глині, поволі гнили, чорніли під що-раз тіснішими шарами землі. З них і утворювалося згодом за тисячі тисяч літ кам'яне вугілля. На Україні найбільші поклади вугілля знайдено в Донбасі. Трапляються вони й по инших місцях: біля Москви, на Уралі, в Сибіру. Вугіллям опалюється паротяги, заводи. За його допомогою топлять залізну руду та виробляють із неї чавун, залізо, крицю. Без кам'яного вугілля не було б ні плугів, ні сокир, ні кіс, ні залізниць, ні машин.

□ □ □

Як проводять зиму дикі тварини

Взимку в лісі й на полі надто менше птахів та звірів, а комах і зовсім немає.

Всі перелітні птахи відлітають од нас на зиму в теплі краї. Лишаються з нами на зимівлю тільки ґави, галки,

сороки, тетеруки, рябці, горобці — всі ті, що живляться зерном, ягодами, бруньками з дерев та різними покидьками біля людської оселі.

Дикі звірі хоч і зимують у нас, та вони від лютого холоду ховаються в барлоги, нори, в дупла. Деякі з них за самого холодного часу засипають, наприклад, колючий їжак, волохатий ведмідь. На весну вони прокидаються зголоднілі, схудлі від довгого посту.

Сірий заєць не засипає. Найлютішого морозу він не боїться й скаче сніговими полонинами. Він гризе кору дерев, розгрібає сніг і живиться зеленою озиминою. Він ніколи не бува голодний, а через те йому й тепло.

Білка назбирає собі ще з осени багато горіхів, жолудів, насушить грибів, наколюючи їх на віття дерев, і переховує це все десь у дуплі дерева або під його корінням. Взимку білка засипає у своєму гнізді, а в теплі дні прокидається й ласує надбаним.

Кажани не впоряджують собі нор на зиму: вони забиваються кудись на горище, в дупла, в щілини між каміння й сплять там, висячи вниз головою й притулившись одна до одної, доки минуть морози.

Сплять узимку й гади, жаби. Вони ховаються під каміння, в мох, під коріння дерев і там замирають. Вони сплять то поодинці, то купами між корінням дерева. Вони лежать, наче мертві, згорнувшися в клубок. Про живучість жаб розповідають щось дивне. Були випадки, коли жабу, яка заснула серед моху, ранньої весни затоплювало водою. Разом із водою замерзала й жаба. Кілька днів вона була в льоду, а як розтавав лід, то оживала й жаба.

Риба взимку хоч і не завмирає, та ховається в глибокі місця. Отже й вона може ожити, замерзнувши.

Залягають на зиму в сплячку й п'явки, петрики, червяки, жуки, та безліч инших усяких маленьких тварин. Як стане холодно, вони ховаються хто куди встигне, що куди зможе: в щілини, в землю, в мох. Там вони протягом цілих місяців лежать, поки потепліє.

□ □ □

Зима

Завірюха крутить, в'ється,
снігом очі порошить,
то, гей, стогне, то сміється,
то по даху гуркотить.

Вітер тішиться на волі,
всі дороги занесло,
все злилось у білім полі,
кучугури намело.

Десь далеко мріють гори.
Ліс, гей, квітами поріс.
На вікні моїм узори
тче старий дідусь - мороз.

Б. Мартович

□ □ □

Щоглик

— Щоглик! щоглик! — дітки раді.
— Щоглик! — тільки і слівця.
А він тріпавсь на принаді,
марно рвався із сільця.
Визволяють — скільки сміху!
— Глянь дідусю, глянь, чи ба?
— Бачу, дітки, вашу втіху,
зате щоглику журба.
Позирнули дітки вгору —
пурхнув щоглик з рукава:
знов витає по простору,
в небі ясному співа.

К. Граб

Пташина їдальня

Зима. Пухким снігом замело і поле, і галявини, і горбочки. Чисто, біло навкруги. Ліси й гаї світяться наскрізь. Навкруги повна тиша... Ну й холоднеча ж настала!

Скаче собі горобчик по снігу, а їсти нема чого... Настав голодний час!

Синиці зграйками перелітають із місця на місце, бо й їх голод доймає. На подвір'ї серед покидьків ще чогось та вишукаєш, а в полі нема нічого.

Вибігла дітвора на вулицю погарцювати, розім'ятися після науки. Степанко й каже:

— А давай, хлопці, зробимо те, про що я в книжці оце вичитав!

— А що саме?

— Пташину їдальню давайте влаштуємо!

— А як же це?

— Будемо збирати крихти по черзі.

— Давай!— погодилися всі.

Після сніданку приладнали до берези дощечку, насипали крихот. Пішли на бік, дивимося, що воно буде.

Аж ось горобчик летить. Дивиться — яке щастя: крихотки!

Облетів раз, у друге — ні! здається, западні ніякої нема.

Сів на дощечку й ну дзьобати крихти...

За ним — ціла зграя горобців! А далі й синички... Розсілися, хто куди попав, цілу дощечку обсіли. Пискотять, цвіріньокають — просто пташиний базар відкрили.

Дітвора сміється, радіє.

— От ловко! Давайте ще таку їдальню влаштуємо, бо одної мало!

— Диви, хлопці, і ґава гостювати до нас прилетіла!

— А ось, диви, і снігур! Ач яке огруддя червонасте!..

До смерку дітвора втішалася своєю цікавою новою вигадкою.

□ □ □

Заєць

— Та що ж вам такого розказати? — промовив дядько Панас.— Ага, розкажу вам, як заєць хотів мене злякати.

Ми зареготались і присунулись до дядька ближче.

— Слухайте ж. Раз пішов я з рушницею через поле до озера полювати на качок. Іду обміжком, попихкую собі люлечку. Аж гульк — за гони од мене вискочив із пшениці заєць та й котить чим-дуж просто на мене. Я присів: ну-ну, думаю собі, біжи, біжи. Та й не спускаю з нього очей. Бачу: біжить сердечний і не чує, що перед самісіньким носом лихо. От мій зайчик-лапанчик біг та й наскочив на мене: отетерів одразу з переляку, звівсь на задні лапи, дивиться мене у вічі та хрр, хрр! Злякати тоб-то хотів, чи що,

але так смішно, що я аж покотився з реготу. Як отямиться ж він та як чкурне від мене в пшеницю!..

— Чого ж ви не стріляли? — питаємо, сміючись, дядька.

— Пожалів: такий він кумедний та милий здався мені... А до того й не час іще було зайців бити.

□ □ □

Бідна лисиця

Жалілася раз лисиця собаці:

— Яка я бідна та нещаслива! Ніхто мене не любить, цураються мене!.. мабуть, вже така моя доля!

— Е, ні, голубко! — одказав собака,— не так доля, як лиха воля! Коли б ти добра була, то й дружились би з тобою, а лукавого всі цураються!

□ □ □

Під снігом

Віє метелиця,
Крутиться, мелеться,
Котиться полем у млі;
Килимом-хутрою падає, стелеться
Сніг по замерзлій землі...
Квіти торішні
Зернятка ніжні
Сипали там в осени...
То ж їх заховують килими сніжні,
Щоб не померзли вони.

Чупринка

□ □ □

Воронько

Хоч і старенький наш Воронько, а ще біжить добре. Оце запряжемо його в сани взимку, сядемо з братом, візьмемо віжки — но! І, як вітер, мчить нас Воронько. А який слухняний: скажи тільки тпру! — і раптом став.

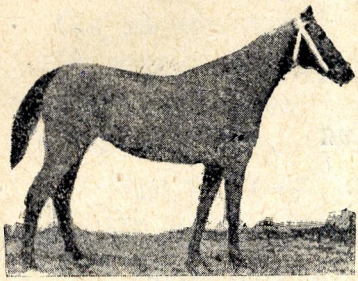

Раз верталися ми Вороньком із сусіднього села. Було вже пізненько. Коли це подув вітер, знялася завірюха, і зробилося так темно, що тільки й видко, як крутиться сніг. Воронько став. Куди їхати — не знаємо. А сніг одно мете та крутиться. Ой, замете він нас! Невже доведеться замерзати? Брат кинув віжки й мовив ласкаво:

— Ну, Воронько! вивозь, голубе!

Воронько постояв трохи, підняв голову, понюхав довкола. Потім тихо рушив з місця й пішов. Ішов, ішов так він, та все снігом, та й привіз нас простісінько додому!

Отакий-то наш Воронько!

Приказка. *Мороз невелик, та стоять не велить.*

ЗАГАДКА

Два брати біжать, один одного не перегонять.

(Полозки в санях).

Карий

Карого коника знали на цілій шахті. Хто його стрінув, погладив по-приятельськи; хто міг, приніс йому сіна або вівса. При тім знав він усіх своїх товаришів із копальні. Вже здалека поздоровляв їх веселим іржанням.

Карий — це був копальняний коник. Спустили його колись у шахту спутаного залізними кліщами.

Життя копальняних коней прикре. Глибоко під поверхнею землі вони помагають у праці людей. В підземеллі видобувають гірники руду й накладають її в залізні возики. Возиками коні довозять руду з бічних хідників до головного виходу.

Під землею мають коні й свою стайню. Там вони й живуть, на денне світло не виходять. Аж смерть поверне на землю скостеніле тіло такого коника.

Раз підчас полуднішної перерви стрінувся я в стайні з візником Карого. По обіді ми з ним поснули. Тимчасом на шахті вибухла пожежа. Горіли колоди й поліна, що ними підперто стіни й стелю шахти. Полум'я та дим розлізалися вже підземними хідниками й душили все, що було живе й не втекло.

Карий почув небезпеку й заїржав. У своїм сні ми одначе, не звернули на це уваги. Тоді Карий легко штовхнув мене головою. Це мене збудило. Я побачив небезпеку. Скоро я розбудив товариша, відвязав Карого, і вже всі три гнали шахтою. Вона була повна диму й гірників, що втікали.

Вже не знаю, як я дістався до виходу, а звідци на свіже повітря. Лише пам'ятаю, що аж при їзді на верх нагадав я собі про нашого Карого. Але врятувати його не було змоги. В шахті загинули не лише коні, а й багато шахтарів, що не встигли вихватитись на поверхню землі.

□ □ □

Корова

Лежить корова посеред двору. Нічого й не їсть, а все жує та й жує.

— Що вона їсть? — запитав Мишко.

— Жуйку.

— Яку?

— А ось яку: вона свій харч двічі жує. Першого разу вона лише трохи пожує та й ковтає. А вдруге вона відригне та знов пережовує.

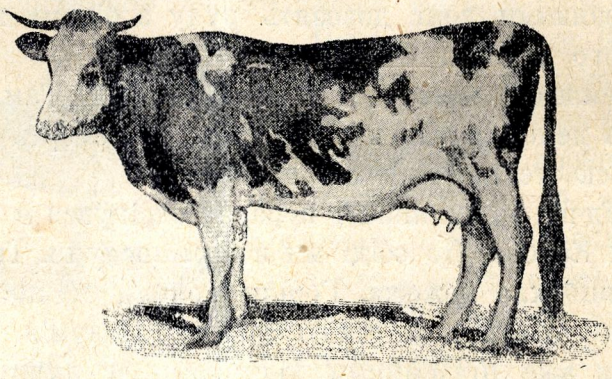

— А чому цього вона не робить відразу?

— Е, коли їй відразу це робить, то цілий день би пішов на це. Ніколи б і їсти було. А то вона наковтає харчів. Харчі розмякнуть у шлунку. Вона потім спокійно й пережує вдруге.

□ □ □

Кицька

Кицьку приручила людина дуже давно. Кицька — тварина дика й хижа. Вона звикає до того місця, де живе. Кицьку приручила людина до себе тому, що вона нищила миші та пацюки, які робили багато шкоди хліборобам.

Ловити миші кицьці допомагає те, що вона дуже гарно бачить, а переважно те, що вона має дуже гострий слух. Вона чує шарудіння миші під підлогою, коли цього не чує не тільки людина, а й собака.

Допомагає кицьці ловити миші ще й її хода. У кицьки так улаштовані лапи, що вона може зовсім нечутно ходити.

Пазурі в неї дуже гострі. Вони можуть ховатися в заглибленнях шкури на кінцях пальців. Кицька, як кажуть, випускає свої пазурі. Тому, як кицька втягне пазурі, вони й не стукотять та, крім того, ще й не стираються, завше гострі залишаються. Крім того, не доторкаючись до землі своїми пазурями, кицька може ступати й підкрадатися зовсім нечутно.

Кицьку ми вважаємо за хижу тварину не тільки через пазурі, але й через зуби. Різаки в неї малі, ними вона тільки обгризує кістки. Зате ікла в кілька разів довші за них і можуть тяжко поранити пійману здобич. Кутні зуби в неї дуже гострі. Такі зуби не можуть перетирати їжу, а тільки різати її на шматки.

Ю. Вагнер

□ □ □

ЗАГАДКА

У нашої бабусі
Сидить дід у кожусі,
Проти печи гріється,
Без водички миється.

Хлопчик та ведмідь

Надворі був мороз лютий. А хлопчик сердечний плентається по вулицях та дрижить од холоду. Де йому подітися? Ходить бідолашне та й зазирає у вікно, що там світло сяє, діти гуляються та сміються — ото, либонь, там тепло, ото гарно! А попроситися хоч погріться, так де там — усі туряють, а то ще й вилають, а пожалувати ніхто не пожалує...

Отак доплентався хлопчик туди, де вже городові край. А там з поля вітер свище, а там пориває! Та за комір задуває, а руки мерзнуть, а сльози на очі набігають.

Ото сіло собі хлоп'ятко, скулившись на сіні, до якоїсь повітки притулилося та й заплакало.

Аж ось, чує, щось стугонить. Що за причина? Озирається — аж то двері в повітці розчинені, і вітер ними тарахкає. Ото добре! Іде хлопчина всередину, двері зачиняє, а там поночі, хоч око виколи. Та дарма! Добре, що хоч вітер отак наскрізь не проймає, як на дворі.

Сунеться хлопець уподовж стінки напомацки, аж налапав щось здорове таке та волохате. „Ну, це, мабуть, собака такий здоровенний!“ — думає собі хлоп'я. Взяв та й притулився до того ніби-то собаки та й заснув так.

А то в повітці був не собака, а ведмідь такий здоровий. Його пан держав там прив'язаного собі на потіху. Ну, ведмідь того хлопчика не займає, сплять собі обоє цілу нічку, одно до одного притулилися.

Прокинувся хлопчик уранці, роздивляється на ведмедя; чудно йому стало. „Ну й здоровенний,— думає собі,— оцей собака, і де такий узявся!“ А про те й гадки нема, що то така страшна звірюка — він ізроду не чув, що то за ведмеді бувають. Устав хлопець, пішов собі милостині прохати по городу, а увечері знову туди, до ведмедя, та й знову вкупі сплять.

Отак і повелося між ними. А тому ведмедеві що-дня їсти приносили у великому такому цебрику; так ото хлопець, як вернеться з улиці, то й повечеряє тим, що ведмідь не доїв.

□ □ □

Слони

Слін дуже добре вміє орудувати своїм довгим хоботом. Він бере ним їжу й кладе собі в рот; кінчиком хобота може взяти найдрібнішу річ, наприклад, намистинку; як слонові душно, то він набирає в хобот води й поливає собі спину; як мухи кусають слона, то йому дають гілку

з листями, він бере її хоботом і обганяє мухи з себе. Хоботом свійські слони роблять усяку роботу: тягають стовбури дерев, возять на собі вантажі й т. инш.

Живуть слони по 150 років і довше. Водяться вони в Азії та Африці. В Азії слони в особливій пошані в індуського народу. Там слонів призвичаюють до свійського

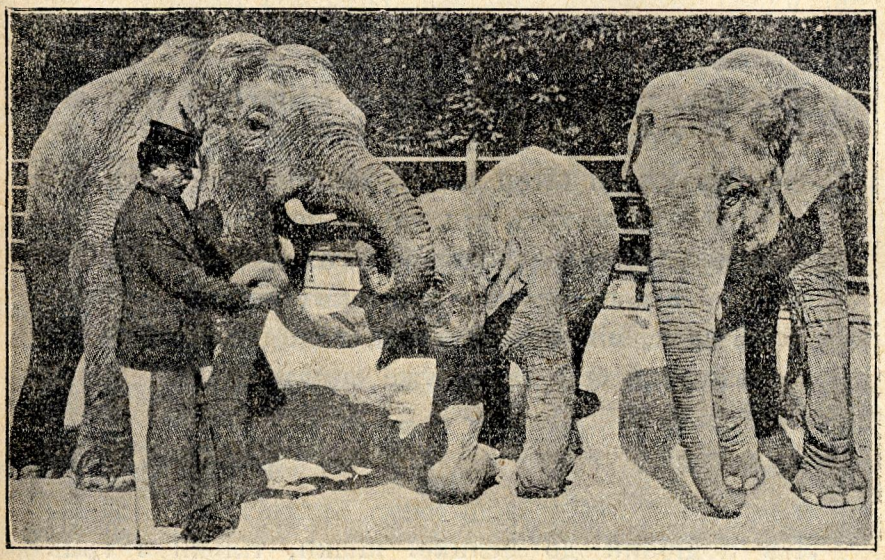

життя. Господар-індус, що має свійського слона, вважає себе забезпеченим на все життя.

У наших краях слін на волі не водиться, їх можна побачити лише в зоологічних садках та инколи в цирку У Харкові, приміром, у зоологічному садку є слін, що його привезено аж з Індії.

Є слони в зоологічних садках і по инших містах.

□ □ □

Над колискою

(Пісня матери)

Спи, мій малесенький, спи, мій синок...
Я розкажу тобі безліч казок!
Нащо ж ти оченьки знову розкрив?!
Спи, моя пташко, то вітер завив.
Стогне і виє уже він давно,
б'ється і стука у наше вікно...
Геть, розбишако, в далекі степи!..
Спи, мій лебедику, солодко спи!
Ось уже й вітер затих, занімів,
мабуть, заснуть під намет полетів...
Холодно там у лісах і лугах —
все потонуло в глибоких снігах.
Спи ж, мій малесенький, годі гулять:
зайчики білі давно уже сплять!..

□ □ □

Лев

Лев подібний до великої кішки, тільки з гривою. Він водиться в Азії та в Африці, в теплій смузі. Це — хижий звір, надзвичайно небезпечний для людини й инших тварин. У наших краях його можна побачити лише в звіринцях.

Горщечок

(За народньою казкою)

Жили чоловік та жінка — ледачі, та ще ледачі. Все й огинались, аби діло з рук збути та на чужі плечі передати. І дверей до хати ніколи не запирали: доведеться ж зайвий раз руку для того підвести, засув посунути... Так і живуть.

Одного разу жінка зварила кашу. Смачна вдалася каша: і підпушена, і загнічена, і розсипчата! Поїли кашу, а горшка нікому мити: ні чоловік, ні жінка не хочуть.

— Я своє діло зробила,— каже жінка,— а тепер твоя черга.

— Та чи личить же чоловікові горшки мити? Сама вимиєш...

— Не митиму!

— І я не митиму!

— Ну й хай так стоїть!.. Поставила жінка горщик немитий на припічок.

Стоїть собі горщик сиротиною, ніхто його вже й до діла не бере.

Одного разу, лягаючи спати, чоловік і питає:

— Жінко, чи чуєш, жінко! А хто горщика вимиє?

— Чия черга, той і нехай миє!

— От ще!..

— Тоді давай так: хто завтра перший слово мовить — той і мий!

— Гаразд, нехай так буде!

Полягали вони спати.

Минула ніч. Баба не встає: треба б корову подоїти та до череди гнати, а вона не встає, бо не хоче горщика мити. Погнали вже й корів, а Горпина своєї не жене... Треба до неї навідатись, що сталося. Прийшла сусідка. Бачить — лежить Горпина, рядном укрившись.

— Горпино, що це з тобою сталося? Чому корови не виганяєш?

Лежить жінка, обома дивиться, а ні слова не промовля.

— Та що з тобою? Де чоловік твій?

Глянула — а з печи й Василь дивиться, а сам, наче риба, мовчить. Злякалася сусідка, кинулась до людей.

— Підіть, люди добрі, та подивіться, що з Василем сталося та з Горпиною: лежать, обома дивляться, а слова не вимовлять. Чи не хороба яка прикинулась?

Прибігли люди, упадають біля Горпини: „Що та як?“ Мовчить Горпина, хоч ти їй що.

— Треба по лікаря послати, чи не смерть до них надходить?..

Побігли по лікаря. Довго він не приходив. І люди стали вже розходитись: кому в печі треба топити, кому дітвору нагодувати.

А сусіда Гнат і каже:

— Треба б комусь при них лишитись! Як же так їх покинути?

Стали баби відмовлятись: тій не можна й тій ніколи. Аж тут одна бабуся стоїть, рукою підпершися.

— Та от баба Мотря нехай посидить: їй робити нема чого.

А баба Мотря й каже:

— Даром сидіти тепер не йде... Чим ви мені за те заплатите?

— А якої тобі плати? — говорить Гнат та очима й повів по хаті. Бачить, аж у Горпини біля печи висить кохтина. — От і візьми собі, буде в що одягтися!

Тільки Гнат це вимовив, а Горпина як зіскоче з лави, стала серед хати та на весь голос:

— Так оце так із моїм добром, без моєї волі?.. Сама ще носитиму!

А Василь легенько зліз із печи та й каже:

— Ти, жінко, перша заговорила — ти й горщик мий!

Догадалися люди, плюнули та й геть пішли.

□ □ □

Украла

Тільки вчитель увійшов у класу, зараз побачив, що там робиться щось непевне. Школярки та школярі юрмою оточили когось і про щось палко й голосно балакали. Балакання було неласкаве, сердите. Зрозуміти поки нічого не можна було. Чуть тільки було, що на когось діти сердились, комусь докоряли. Зараз же дехто побачив учителя, і почулось проміж дітьми:

— Василь Митрович прийшов... Учитель прийшов.

Діти стихли і всі повернулись до вчителя.

Учитель підійшов і спитавсь:

— Що тут у вас таке?

Усі мовчали, стоячи колом біля однієї парти. На тій парті сиділа Олександра. Олександра була школярка першого року, дочка сільського писарчука п'янички. Вона сиділа, низько похнюпивши голову і втупивши очі у свій стіл. Її біляве, усе у веснянках обличчя було біле, як крейда. Вона ухопилася руками за стіл, мов боялася, що її тягтимуть кудись силоміць.

Учитель ще раз спитавсь:

— Що тут у вас таке?

Забалакала Пріська. Пріська була подруга й товаришка Олександрина.

— Та Олександра... — Пріська почала й засміялась, не добалакавши.

Учитель спитавсь:

— Що Олександра?

— Украла в мене хліб! — доказала Пріська й зовсім зареготалася, і її нерозумні сіро-сині очі з сміху аж сховалися за ситими щоками.

Ця звістка дуже вразила й здивувала вчителя. Такого в школі ще не було. На Олександру він теж ніколи нічого не думав.

Учитель глянув на Олександру й спитавсь:

— Олександро, правда цьому?

Вона мовчала й сиділа непорушно, як кам'яна. Учитель зрозумів, що Пріська казала правду. А Пріська вже не мовчала й торохтіла:

— Вона не вперше це краде. Вона кілька разів у мене тягала. Тільки кинеш торбу з пирогами — дак і потягне. Та я все мовчала. А оце вже сьогодні... Бачу, ухопила хліб та й побігла із школи у двір, та зайшла за дерево та й їсть. Я прибігла до неї, а вона злякалась. — Не кажи, — каже, — учителеві, — я тобі малюнок дам...

Учитель ще раз спитався:

— Олександро, правда цьому?

Але й тепер Олександра мовчала й сиділа непорушно.

Один великий школяр, не зовсім розумний і не дуже жалісливий, загомонів:

— Та що там її питатися? Хіба й так не видко, що правда. Бач, що вигадала — красти! Її треба прогнати з школи. — Школярі загукали:

— Треба! Треба!

Учитель сказав:

— Чому це так?

— А тому, що вона краде, а ви або ми на кого иншого думатимемо по дурному. — Другі казали:

— Це нічого не можна буде й положити у школі, якщо крастимуть.

— А хіба воно гарно, як казатимуть на школярів, що вони крадуть? — додавали треті.

Учитель сказав:

— Ось що, дівчата й хлопці: ви он уже налагодились вигонити Олександру з школи, а ще й не знаєте до пуття діла. А, може, воно й не так було? Треба послухати уперед, що Олександра скаже.

Олександрине обличчя нахилилося аж до столу.

— Запевне то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти?

Голосне, гірке ридання розітнулося в школі. Це плакала Олександра, припавши головою до столу. Школярі одразу притихли. А вчитель казав:

— Не плач, коли цьому неправда...

— Правда... правда... — скрикнула Олександра.— Я вкрала! І вона заридала ще дужче. У великій класовій хаті стояли шістдесят школярів мовчки, не ворушачись, а серед них, припавши головою до столу, гірко плакала маленька білява дівчина.

Довго вона плакала, і всі мовчали, аж поки вона трохи заспокоїлася. Тоді вчитель, сівши біля неї, спитавсь:

— Нащо ж ти це зробила?

Вона мовчала знову і знову похнюпилась. Учитель бачив, що сказати те, через віщо вона це зробила, їй так само важко, як було важко признаватися. Але вона перемогла себе. Декілька разів вона починала казати, ворушила губами, але зупинялася. Нарешті промовила:

— Я їсти хотіла.

— Хіба ти дома не їла?

— Не їла.

— Чому?

Вона знов змовкла і... зовсім несподівано знову заридала.

— У нас... у нас... нема чого їсти... Батько нічого... не приносить із волости... усе пропивають... Ми їмо су... су... сухарі уже другий тиждень...

І більше вона нічого не могла сказати за слізьми.

Давно був час починати навчання. Учитель тихо взяв Олександру за руку і, сказавши їй кілька ласкавих слів, повів її у свою хату, щоб вона там заспокоїлася.

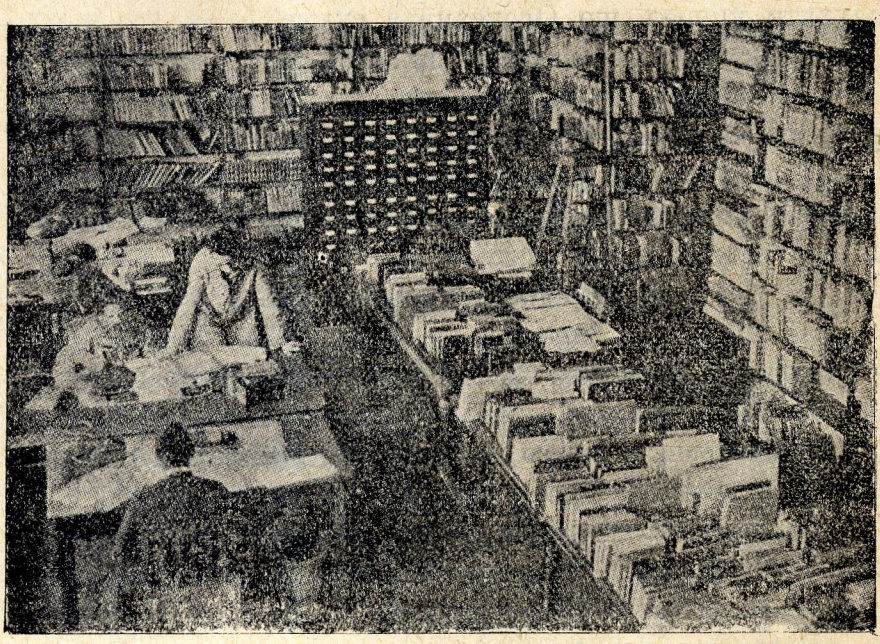

В книгозбірні

Як повернувся він до класи, то з десяток рук простяглося до нього, і в кожній руці була якась їжа.

— Нате! Дайте їй! Хай попоїсть!

Учитель глянув на дітей. Хлопці були ні в сих, ні в тих, дівчата деякі плакали. Він забрав усе, що діти надавали, і поніс Олександрі.

Олександра після цього довго соромилась глянути вчителеві у вічі. Але ні він, ні школярі ніколи не нагадували їй про те, що було. Та й не треба було їй нагадувати. Дівчата, товаришки її, люблять і часто дають їй чогось їсти — такого, що з дому приносять.

Б. Грінченко

□ □ □

ЖАРТ

— *Тату, чи на злодію все шапка горить?*
— *Все!*
— *А як злодій без шапки?*

* * *

Літо краснеє минуло,
сніг лежить на полі;
діти з хати виглядають
в вікна... Шкода волі.
Діти нудяться в хатині,
нудять, нарікають:
„і нащо зима та люта?“—
все вони питають.
„Он все поле сніг завіяв,
хоч не йди із хати!
У замкнуті дивись вікна,
ніде й погуляти!
Сніг з морозом поморозив
всі на полі квіти...
Десь зима та не скінчиться“,—
нарікають діти.
— Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
прийде милая година,
як зима та згине!
І заквітне наше поле,
І зазеленіє,—
знов його весна прекрасна
квіточками вкриє.

Леся Українка

□ □ □

Сніжинки

Неначе вдовиця в жалобі сумній, вся чорна лежала земля непривітна. А темнее небо дивилось на неї, мов думало думу про долю її.

І враз із високости зірвалась сніжинка, прудка та весела, неначе дитинка, і метнулась додолу. Угору знялась. Легесеньким пухом пливе над землею. І падає раптом до неї.

Упала й сміється. І тане від сміху: як весело з неба на землю злітать! За першою друга сніжинка слідкує. Неначе метелик, пурхає і в'ється, і стиха на землю на чорну ляга.

— Та як же я прудко, ха-ха! долетіла!

І третя пухкая спускається легко.

— Летімо, летімо за ними услід!

— Ану, хто скоріше?—гукають з-під неба веселі вродливії діти.

Метнулись юрбою і вниз полетіли. За ними вслід другі, все більше і більше...

Снуються й пурхають, жартують і в'ються, збиваються в купу, укупі летять. І вмить усі врозтіч розбіглись, мов іскри,—ті вгору знялися, ті впали на землю.

А з неба все більше і більше летить дітей жартовливих у білій одежі, у кучерях білих, з ясними очима.

І бідна вдовиця тим дітям зраділа. Проясніло в неї похмуре чоло. А далі всміхнулась тихесенько-тихо:

— Летіть, мої любі, летіть, мої милі, усіх пригорну я до лона мого!

І діти сміються, пурхають і в'ються, і з неба на землю летять і летять...

М. Чернявський

□ □ □

Зимовий шлях

Сіло сонце за горою,
виплив місяць золотий;
опізнились ми з тобою,
мій поштарю молодий!
Хмарка небо затягає,
вогким снігом порошить;
тройка куру піднімає,
дзвоник голосно дзвенить.
Поливись в кущі тернини:
там, здається, вовк заліг,
заєць приснув з деревини
і дорогу перебіг.

Не к добру нам ці приміти
вдарь, — лиш, — коней, та гляди,
щоб якої не нажити
нам серед ночи біди;
і поштар махнув рукою,
натягнув свій кобеняк;
прошмигнули стороною
ліс, долина і байрак...
Зостається небагато
вже й до рідного села,
де нас жде привітна хата,
повна світу і тепла.

Я. Щоголів

□ □ □

Пісенька

Зимонько - снігурочко,
паша білогрудочко!
не верти хвостом,

а труси тихесенько,
рівненько, гладесенько
срібненьким сніжком.

Ми повибігаємо,
снігу накачаємо
купу за садком:

Бабу здоровенную
уночі страшенную
зліпимо гуртом.

Зробим очі чорнії,
рот і ніс червонії,—
буде, як мара!

День і ніч стоятиме,
вовка проганятиме
з нашого двора.

Л. Глібів

□ □ □

З гринджолками

Що за чудовая днина!
Сніг, наче срібло, блищить!
Вийшов веселий хлопчина,
швидко з санками біжить.
Ох ті санки-ґринджолята!
Коней не треба до них:
роблять їх мудро хлоп'ята!
Треба прудких тільки ніг.
Ось вона й горка маленька,
ой, як униз я скочусь!
Наче та пташка швиденька,
долі умить опинюсь.
Нуте, лишень, хто зручніший?
Швидше которе збіжить?
Кепсько, — мороз все лютіший,
носик з морозу щемить.
Ет, що там носик, — дурниця!
Ніжки щемлять — от біда!..
Скинулась десь рукавиця,
шпари заходять, — шкода!
Ой, чи заходить вже сонце?
Пізня така вже пора?..
Стукає мама в віконце,
треба рушать до двора!

□ □ □

ЖАРТ

— *Грищьку, що робив?*
— *Нічого.*
— *А ти що, Михайле?*
— *А я був коло його.*

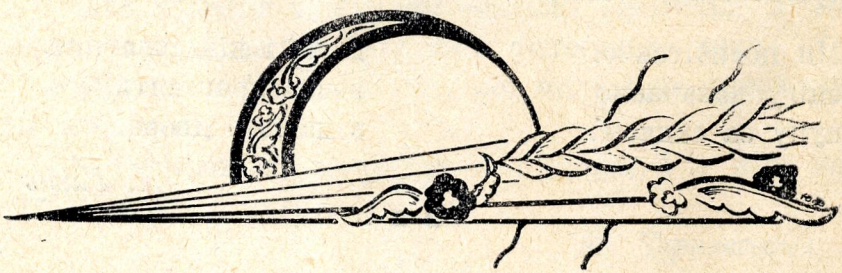

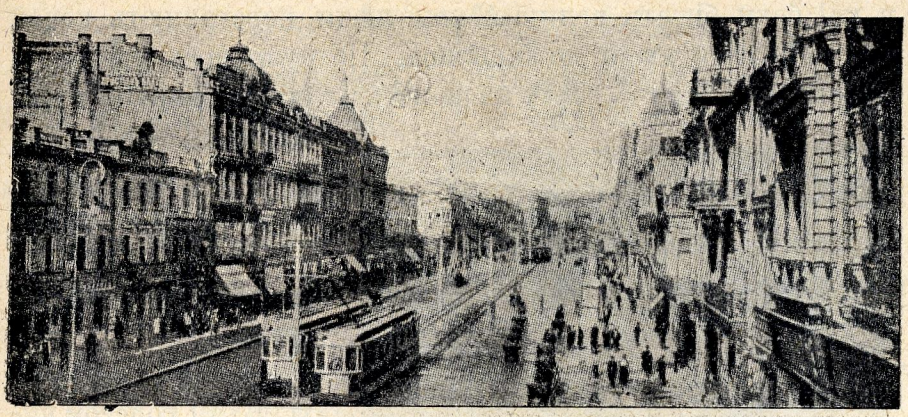

Київ. Проспект ім. Володарського

Що бачив Петрусь у місті

Петрусеві не минуло ще й шести, а йому вже доводилось не раз чувати про білий хліб із родзинками. Такий уміють виготовляти лише в місті. Місто те десь далеко, мабуть, у лісі, куди хурщики їдуть.

Яке воно собою, цього Петрусеві невідомо. Там роблять ще кашкети з лакованими козирками, гармонійки — і великі, і малі.

— Ну, Петрусику, — сказав одного разу батько, — поїдьмо, лишень, до міста!

От Петрусь і їде з батьком та з матір'ю до міста... Здавалося, що цій подорожі й кінця не буде: поле, ліс, знову поле, село, хати, а в хатах селяни, жінки, діти... І кожного разу все це нове.

— Петрусику, а дивись: онде вже й місто! — Петрусь заметушився: підвів із сіна голову, відкрив рота та так і занімів. Сани їхали. Було ні темно, ні видко, а пообіч саней тяглися високі, до самого неба, будинки, не схожі ні на ліс, ні на хати, ні на поле. Це були озії з величезними очима в три-чотири ряди, і кожний ряд та кожне око, неначе розпалена піч, горить. А між будинками

в усі боки біжать великі й малі люди, переганяють коней коні. Не встигаючи оглядатись, Петрусь враз звівся й учепився за матір: ззаду на нього наїздив та пирхав страшенний звір, пирхнув ще і, мов стріла, подався повз них.

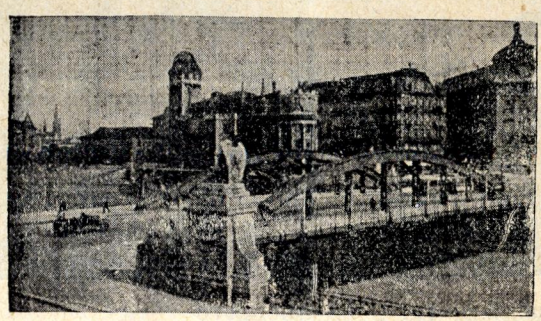

Через хвилину Петрусь скочив на ноги.

— Місяці! — хриплим голосом вигукнув він.

— Тату, глянь — місяці!

Підвів догори руку й показав на розвішані по високих стовпах круглі, ясні місяці.

— Так он яке те місто! Які дивовижні й великі хати: білі, блакитні, червоні... А скільки димарів, і всі заразом димлять; инший димар невідомо й нащо: стоїть собі сам, як великий дрюк, а димить найдужче.

□ □ □

Трамвай

Дзінь-дзінь-дзінь! Ото горлає!
Вільну путь йому давай!
З гуком, з грюком пролітає
переповнений трамвай.

В усі боки дріт без краю,
в усі боки з рельсів путь,
і летять по них трамваї
і робочий люд везуть.

□ □ □

Автомобіль

Автомобіль стрілою мчить
і, як живий, шумить, кричить
і дужим тулубом своїм
збиває куряву і дим.

Шофер уміє правувать,
де слід, спиняти й повертать,
але ріжок як загуде —
тікай з дороги од біди.

Мелькають села і гаї,
роздувши легені свої,
автомобіль стрілою мчить
і, як живий, шумить, кричить.

□ □ □

Вулиця зимою на селі та в місті

Снігом укриті хати, повітки, клуні, городи, вулиці. Тихо й безлюдно. Тільки вряди-годи проїде на санках волами дядько та обжене його на конях його сусіда.

Вибіжать діти, покачаються в снігу та й знову до хати. Пройде один-два селянина за справою до сільради, до коваля або до сусіди. І знову порожньо.

Зраня та ввечері трохи жвавіш. Скриплять журавлі, мекають вівці та реве худоба. Когось гукають, на когось гримають. Пораються біля хати. Кудись поспішають то верхи, то на санях. Але через годину-дві знову по хатах, знову за хатню роботу.

Уночі зовсім тихо, тільки чутно, як гавкають та виють собаки.

II

Укрилася снігом міська вулиця, і в місті стало тихо. Не чутно звичайного грюкоту повозок по брукові. Лише трамвай, як і раніш, швидко мчить по рейках, гуде

й дзвенить колесами. Инколи проторохкотить автомобіль, розкидаючи сніг навколо себе.

Мороз бере. Телеграфні дроти гудуть укриті инеєм. Люди швидко ходять по вулицях, насунувши шапки. Візники на козирках хутко розвозять людей. Коням легко возити на полозках.

Сани, вантажні автомобілі стежкою тягнуться від станції до міста. Везуть різний крам, продукти, дрова, вугілля, залізо.

З високих димарів фабрик і заводів високо-високо підноситься дим, і відтіля чутно гуркіт і шум. Це свідчить про те, що там іде напружене трудове життя; невпинно працюють там машини, що рухає їх тепло.

Зимою день короткий. Але в місті і вночі, як удень, видко. Це не село, а місто. Тільки стемніє, як по всіх вулицях засвічуються електричні ліхтарі, і життя не припиняється.

Навіть діти й ті не лягають так рано спати, як на селі. Ось повертаються години о 9 вечора парами діти з кінематографу. Щічки у них червоні від морозу. Щебечуть вони про те, що тільки-но бачили.

Багато пізніше повертаються з різних зібрань, театрів, клубів робітники й службовці.

Тільки пізно вночі вулиці порожніють, але не зовсім. Инколи проїде карета швидкої допомоги — нагло хтось захорів; проїдуть пожежники — десь трапилася пожежа; міліціонери на вулицях пильнують про спокій мешканців міста й ходять біля будинків.

□ □ □

Зимою

Вчора вийшов я в садок,
зирк! — на яблуні синиця,
біга, плига, чепуриться
і зриває щось з гілок.

Поруч з нею чорний шпак,
ввесь зігнувсь, як дід горбатий,
заялозений, кудлатий,
в день ясний сидить дивак.

Настобурчивсь, як индик,
не радіє сонцю й волі,
підібрав він ноги голі
і сховав углиб язик.

А синиця плиг та плиг.
Що їй з того, що з ялинки
враз посиплються сніжинки
і зима — тоді, як сніг.

Шпак, мов скеля мовчазна...
він заплющив одно око
і замислився глибоко,
а про що, і сам не зна.

Аж над самим вухом: „Кра!“
Шпак одумавсь, стрепенувся,
з жахом на бік озирнувся
й дума: „що там за мара?“

Розгойдався і спурхнув,
сів на дерево високо,
знов заплющив одно око,
скорчивсь, згорбився і заснув.

І. Олесь

□ □ □

Хорий

Маленький Панас тяжко занедужав. На новий рік діти ходили гуртом на річку: сковзалися на льоду, кидалися снігом та ліпили бабу. Панас багато бігав; бігав, бігав аж упрів; тоді розстібнув кожушок і побіг напився холодної води з ополонки.

— Що ти робиш, дурний,— зауважив йому старший хлопець, що вже другий рік учився в школі.— Так ти враз застудишся. А в нас на селі пошесть ходить; от вона й причепиться до тебе скоріше, як ти застудишся.

— Ет, вигадка — не причепиться, я її ломакою,— засміявся Панас і побіг геть. Проте, поки грався та сковзався,— було душно, а як вернувся додому, то їсти не хотілось, голова заболіла й почало страшенно трусити, аж зуби цокотіли. Мати зараз же поклала Панаса, укрила тепленько. Хлопцеві робилося то дуже душно, то холодно; а далі він вже й не розумів, що з ним робиться.

Мати напоїла його малиною, зав'язала шию теплою хусткою. Цілу ніч не спала мати, бо Панасові де-далі, то все гірше робилося.

Коли Панас прийшов до пам'яти за кілька день, то дуже здивувався: він лежав у великій світлій кімнаті, проти нього було багато ліжок із хорими дітьми.

— Де я?— спитав Панас привітну жінку в білій одежі з білою хустиною на голові, що сиділа коло нього.— Я хочу до мами.

— Ти в дитячій лікарні. Лежи тихесенько. Ти ще дуже хорий. Мама до тебе прийде по обіді. Найстрашніший час твоєї хвороби вже минув, але лежатимеш ти ще довго.

В лікарні Панасові подобалося. Було тепло, чисто. Двічі на день приходив лікар, теж у всьому білому, і обдивлявся всіх. Тільки було трохи нудно. Рідні одвідували хоч і що-дня, та довго сидіти було невільно.

Де-далі Панасові все більше хотілося їсти борщу, вареників, млинців то-що, а лікарі все давали тільки суп, молочну кашу та сухарці. Все це дуже спротивилось Панасові.

— Ой, як же погано хворувати,— думав не раз Панас.— Дома діти граються, бігають, а ти тут лежи. А сам винен,— раптом згадав Панас, як він не послухав старшого товариша тоді, на сковзалці.

□ □ □

Гудок

Ой, як же не хочеться прокидатися Степанові.

Він чує, що вся кімната, що в ній він живе з батьком і матір'ю, заповнюється гудінням.

Це галасує фабричний гудок. Він кличе батька на роботу.

Ой, як не хочеться прокидатися. Замовкни!

— Не буди його,— говорить батько до матери — цього разу він не чує гудка, то хай собі спить.

Але Степанко чув...

Степанко прокинувся й устав. Світало.

Гудок гуде. Батько вже пішов, матери теж нема.

Степанко вибіг у двір. У дворі нікого. Він на вулицю. Вулиця пуста.

Степанко знає, що гуде он та висока труба на фабриці.

— Піду й заткну їй рота,— вирішив Степанко й повернувся додому по подушку.

Легко перескочив забор, зліз на трубу й заглянув у її чорне горло. Від страшного реву тряслася вся труба.

Швидко, швидко засунув Степанко в трубу подушку.

Ще трохи труба ревіла, потім поволі заспокоїлась. Степанко зліз униз і задоволений побіг додому.

Дома почув, як мати дивувалася, що довго немає батька, а вже й обідати пора.

— Що це таке? Чому немає гудка? Людям і їсти пора.

Степанко вже жалкує, що своєю подушкою накоїв лиха, та сказати про те боїться.

— Та чого ж це справді батько не йде, що там у них трапилось?

Степанко схвачується з місця — і на фабрику. Перескочив забор і знову до труби.

Тягне свою подушку. Ніяк не витягне, бо подушка пішла вниз, чорна від сажі. Вимазався й Степанко, а витягти подушку не може.

Коли це знизу:

— Ей, куди то ти заліз, пустуне?

І чує Степанко, що хтось іде до нього по драбині. Піднявся той, хто кричав, і став нарівні з Степанком.

— А, ось воно що! Ось чому нас не відпускають обідати. Це ти, пустуне, увесь порядок порушив!

Злякався Степанко, ось-ось упаде.

— Що це таке?

— Уставай, Степанку, уставай!

Мати трясе Степанка за плече.

— Уставай, скоро гудок на обід загуде, батько прийде.

— Значить, подушку витягли? — питає Степанко, потягаючись і протираючи очі.

— Яку подушку? Що це ти, синку?

Степанко розказав матері про свій сон.

У вікно світить сонечко. Вулицею йдуть робітники з фабрики.

Усіх, кого зібрав гудок на фабрику, усіх і відпустив.

Степанко почав швиденько одягатися, а мама заклопоталася коло печи.

□ □ □

Завод

(Пісня)

На світанку
прокинувся завод.
У веселому танку
ми, молодий народ.
Цок-цок, дзень-дзень!
Так день-у-день!..

Нумо, братці,
до гурту всі разом!
Мерщій же до праці
з вогнем та залізом!
Цок-цок, дзень-дзень!
Так день-у-день!..

Ширить груди,
гуде, сопе завод.
Навіки жити буде
робочий наш народ.
Цок-цок, дзень-дзень!
Так день-у-день!..

М. Рожен

□ □ □

На працю

Перед нами, як на долоні, видко всю фабрику.

Ліворуч потяглись величезні п'ятиповерхові будинки самої фабрики. Праворуч — ціла низка довгих дво-і три-поверхових будинків. У цих менших будинках міститься контора фабрики, склепи, квартирі робітників.

Між фабрикою та житлом робітників простяглася широка вулиця, що губиться десь за парком.

З фабрики чути дужий та протяжний гудок...

Ось головний будинок фабрики. Сюди із трьох боків безперестанно тягнуться люди. Розчинені двері ніби-то втягують у себе ці живі потоки.

Державний електричний завод у Харкові

Широкими, кам'яними сходами підіймаються вгору чоловіки й жінки: всі вони поспішають до своїх варстатів.

Обличчя заклопотані, не чути балачок. За 10—15 хвилин тисячі з дві людей вже стояло на своїх місцях.

Пустили парову машину. І ось фабрика загула: закрутились скрізь колеса, вали, заворушились паси: пішла праця.

Робітники без метушні й з напруженням виконують кожний окрему свою працю.

Трудовий день почався.

□ □ □

Чия сем'я?

I

Надворі протяжно гуде гудок. Ще темно. Батько устає і йде до кухні гріти чай. Мати готує стіл, будить більших дітей.

Брат та сестра неохоче устають і йдуть умиватися в загальну умивальню.

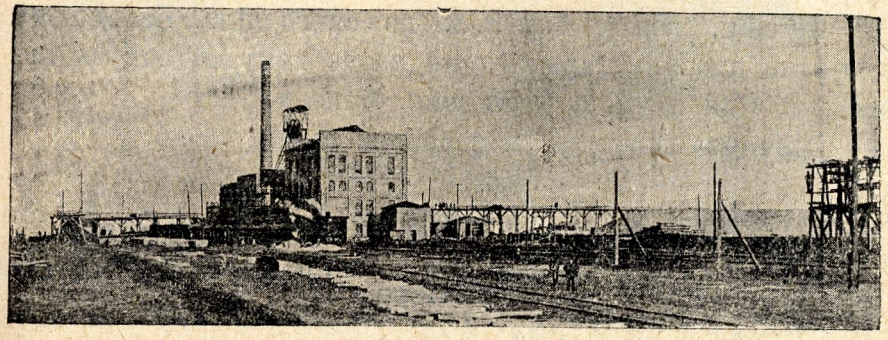

Донбас. Зовнішній вигляд шахти.

Потім мати посилає хлопчика до заводського кооперативу по хліб.

Батько вносить чай, і всі сідають пити чай. Потім знову гудок. Батько поспіхом надягає синю блузу та кашкета і йде на роботу.

Мати бере немовля й відносить до ясел. Хлопчик та дівчинка йдуть до школи, що міститься на сусідній вулиці.

II

Устають ще вдосвіта. Батько та старший син ідуть годувати худобу; мати йде по воду, а бабуся запалює в печі й пече житну перепічку.

Дітвора устає пізніш. Їх троє: хлопчик, дівчинка-підліток та дволітнє хлоп'ятко.

Хлопчик зіскакує з печи й одягається. Бабуся дає йому молока та перепічки. Він їсть, потім кида шматок

хліба в торбину й іде до школи. Він поспішає, бо йому ще йти далеко: школа від них аж за три верстви.

Хлоп'я прокинулось і плаче. Дівчинка підбігає до нього й забавляє його. Вона йому за няньку, і це головна її робота. Через це й до школи вона не ходить.

Потім уся сем'я лагодиться до сніданку: їдять житний хліб, варену картоплю, п'ють молоко; иноді буває й чай.

Поївши, кожен береться до свого діла. Батько їде в ліс по дрова, старший син латає хомута; бабуся порається біля печи, а мати шиє білизну.

Дівчинка доглядає й забавляє дитину.

□ □ □

Робітник

Я — робітник.
І тільки ранок
загляне у моє вікно —
наскоро їм сніданок
і йду в завод.
Іду.
Привітливо всміхаються хатки,
на фабрику спішать дівчата;
обличчя радісні такі,
немов підчас якогось свята.
Іду.
Я — на заводі...
На серці легко так,
що хочеться співати...
Багато тут таких, як я,
прийшли
життя республіці кувати.
Я — робітник.
І тільки ранок
загляне у моє вікно —
наскоро їм сніданок
і йду в завод.

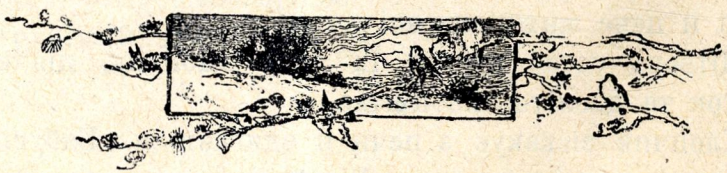

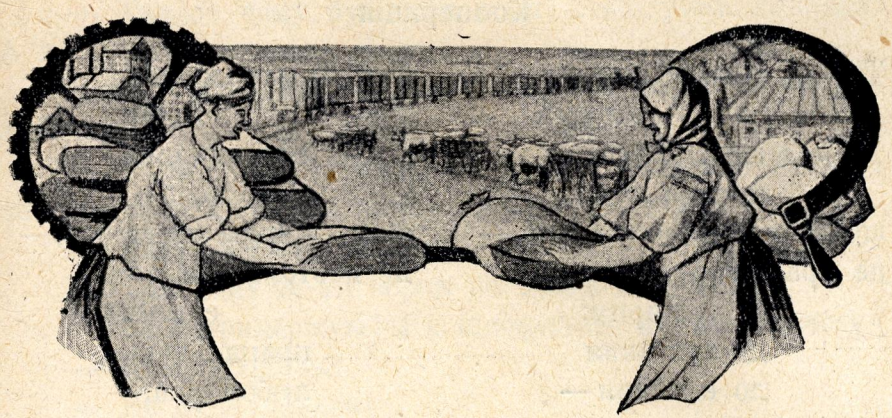

Кооператив

Кооператив відкрили 1917 року робітники швацької фабрики. До революції їм доводилось все купувати на базарі в торговців, що багатіли з робітничих грошей, бо крам давали часом негодящий, а прибутки мали чималі. От і вирішили робітники об'єднатися, внести кожному по 10 карбованців і відкрити своє споживче товариство. Так і зробили. Кількох робітників обрали на членів правління, а правління вже збирало вступні та пайові внески й відкрило кооператив. З того часу він й існує.

Кооператив закупає в селянських кооперативах борошно, крупу, картоплю, цибулю й иншу городину, а на фабриках та заводах — мило, кофе, цукор, мануфактуру, посуд та инші товари й продає своїм членам дешевше ніж, крамарі.

Кооператив за наживою не ганяється, а коли прибутки і є, то вони повертаються знову робітникам. Так от, кооператив відкрив на такі гроші клуб, а також книгозбірню й читальню для робітників

□ □ □

Кооперація

Тільки там не стануть
в'януть
щастя квіти —
правди діти,
що без них не милий світ,—
де працюють миром
щирим;
де змагання
до єднання —
діло, а не пустоцвіт.

Тільки там жевріє,
гріє
повсякчасно
непогасно
зірка — іскра життьова, —
де невтомна, вільна
спільна
праця вірна,
любомирна,
товариська гуртова.

О. В.

□ □ □

Чому не було бубликів

Пішов хлопчик до пекарні по бублики. Підійшов до до дверей, а на дверях напис: „заперто".

Постукав у двері. Виходить пекар і питає:

— Чого тобі?

— Бубликів.

— Нема бубликів.

— А чому нема?

— Борошна не привезли з млина.

— А чому ж не привезли?

— Нічого не відомо. Не привезли та й край! Мабуть, млин став.

Побіг хлопчик до млина. Прибіга, бачить — на дверях замок.

Постукав хлопчик. Вийшов завідувач.

— Чого млин стоїть?

— Молоти нічого, того й стоїть!

— Та як же це: молоти нічого?

— А Так, нічого! Зерна не привезли селяни!..

— Так от чому бубликів нема!.. Подумав хлопчик: А побігти, лишень, до селян!..

Прибіг хлопчик до селянина. Той сидить і чобота лагодить.

— А ти чому сидиш? — питає хлопчик. — Хіба не знаєш, що в місті вже ввесь хліб розійшовся?

— Знаю, — каже селянин.

— Так чому ж ти зерна не везеш до млина?

— Собі придержую! Як відвезу, то що сам їстиму?

— Нове уродить!

— Не буде нового!

— Чого ж то не буде нового?

— Землі не обробляв!

— А чому ж ти не обробляв?

— Та нічим. Самими руками не обробиш, коли плуга нема. Де ти його купиш? Завод став...

— Так от у чому вся справа! — думає хлопчик. — Виходить, що всьому причиною завод.

Прибіга хлопчик на завод, а там повна тиша. Гудок не гуде, машини не гуркотять. Робітники ходять, двір підмітають. Хлопчик до них.

— А чому це ви плугів не робите?

— Та таке, що й не робимо, — відповідають робітники.

— Хіба не знаєте, що нічим землі обробляти?

— Знаємо...

— Через це у місті й бубликів нема!. Так чому ж ви не працюєте?

— А через те, що плугів нема з чого робити. Вся залізна руда вийшла, а з рудень нової не подають. От ми й сидимо без діла. Зрозумів?

— Зрозумів! — гукає хлопчик. — Вся справа в руді.

А сам і думає: „Побігти ж на рудні та довідатись, чого вони сплять!“

Прибігає на рудні, питає в рудокопів:

— Залізна руда у вас є?

— Є, — кажуть, — скільки хоч!

— Так чому ж ви її до заводу не везете? Завод же стоїть!

— Та чули...

— То посилайте ж руду туди мерщій!

— І раді ми туди її послати, та немає чим.

— Як це немає чим? А потягом?

— В тому й діло все... Стоїть і залізниця. От ми сидимо тут із своїм залізом.

— Ага! — каже хлопчик, а сам і думає: „Виходить, що справу гальмує залізниця... А побіжу туди!“

На станції лише один паротяг свистить, вагони з колії звозить. Дорога ледве живе. Підійшов хлопчик до начальника станції.

— А чому це ви потягів до руденьне подаєте? Там у них залізо залежується, та й завод через те стоїть.

— Може це й так, — каже начальник, — тільки я нічим тут допомогти не зможу.

— А чому?

— Топити потягів нічим. Ні вугілля, ні нафти. А без палива паротяг не рушить із місця!

— Виходить, що все це через нафту?

— Так, через нафту.

— Гаразд, — сказав хлопчик, — я зразу змотаюсь туди й про все довідаюсь!

Прибігає хлопчик до нафтових розробок. А там стрілянина. Стоїть панцерник. Ходять червоноармійці зі зброєю.

— Здорові! — гукнув хлопчик. — Що ви тут робите?

— Воюємо!

— А нащо це?

— Довго говорити...

— Нічого, я не поспішаю. Кажіть!

— Нафту у ворога відбиваємо.

Прийшли вони в наш край і хочуть нафту забрати!

— Так вона ж і нам потрібна!

— В тім-то й річ. Отож ми й стріляємо.

— І довго ще воювати ви будете?

— Ні вже не довго. Ворог уже тікає. От ми вистрелимо ще разів із сотню, так він і зовсім утече!

— Ну, гаразд,— каже хлопчик,— так ви воюйте, а я підожду. Як видно, вся справа в війні!..

Сидить хлопчик і жде. Коли чує — і стрілянина закінчилась. Поїхали кудись собі салдати потягом. Ідуть робітники.

— Чи скоро вже нафта буде?— питає в них хлопчик.

— Скоро,— відповідають робітники,— за нею діло не стане, бо вона сама з-під землі б'є.

— Як же це — сама?

— А так, фонтаном!

— Ану покажіть, як!

— Піди подивись он туди! Там учора новий фонтан забив. І сьогодні ще три відкриємо.

Побіг хлопчик, бачить — і справді! Фонтан так і б'є. А нафти цілий ставок.

— Живо, живо!— кричить хлопчик.

— Надсилайте потяг з нафтою всіма дорогами!

— Ну ти ж і бідовий!— кажуть йому.— Піди на станцію, там і побачиш, що вже там робиться!

Прибігає хлопчик на станцію. Там паротяги гудуть. і не один, а десять чи двадцять. Потяги довгі стоять, і всі з цистерн.

— А що це ви везете цими бочками величезними?— пита хлопчик.

— Нафту,— кажуть.

— Так чого ж ви її тут затримуєте? Розвозьте мерщій по всіх дорогах. Паротягів же нема чим гріти!

— І сами знаємо,— каже машиніст,— у нас цих цистерн у всі кінці відряджено тисячі.

— Це добре! А ти сам, що везеш?

— Теж нафту!

— Гаразд! А чи не підвезеш бува мене?

— Можна, лізь! Тільки тримайся добре, бо швидко їхатиму, часу нічого гаяти.

Приїжджає хлопчик на рудні, вискакує з потягу.

— Уже потяги прийшли! — кричить він. — Вантажте вашу руду в вагони!

Рудокопи сміються.

— Звідки ти взявся, такий бідовий? Та в нас уже й руди майже зовсім не осталось.

— Куди ж вона ділась?

— Навантажили й потягом у заводи розвезли!

— Як же швидко!

— А ми її електричним вантажником. Нам гаятись не можна.

— Оце добре! — вигукнув хлопчик. — Може тепер і завод пустили? А побіжу!

На заводі — грюкотнява. В доменних печах витоплюють залізо, а далі його й до вжитку пускають.

Ну, що? — знов кричить хлопчик. — Є тепер руда?

— Як бачиш, працюємо! — відповідають робітники.

— Так виробляйте ж, мерщій, плуги та надсилайте в села!

— Спасибі за пораду, — посміхаються робітники. — Та в нас тепер цих плугів і про запас хватає. Й по селах уже багато розіслали.

— Та як же це ви так швидко?

— А ми машинами. День та ніч тепер працюємо.

Прибіг хлопчик на село, до селянина. Його дома немає.

— Де ж він? — питає.

— На полі,— кажуть,— удосвіта ще поїхав.

Хлопчик побіг у поле. Бачить — селянин уже й оранку кінчає, багато з самого ранку зорав.

— Добридень!— гука хлопчик.— А що, як новий плуг, чи добрий?

— Плуг добрий, що й казати.

— Чого ж ти вже й оранку кидаєш?

— Ніколи,— каже селянин.— На сьогодні досить, ще завтра доорю. Мені сьогодні ще треба до млина з'їздити, лишки торішнього зерна відвезти, бо як придержуватиму, то й нове народить, а старе миші поїдять.

— Вези, вези!— каже хлопчик.— А то знаєш же, мельник сердиться. Та підвези й мене з собою.

Приїжджає хлопчик до млина. Ще здалека чути, що на млині робота йде. Обіч млину стоять вози з мішками. Виходять робочі, всі в борошні.

— Чи багато зерна привезли?— питає хлопчик?— Чи добре млин тепер працює?

— Ніколи з тобою балачки розводити,— кажуть робочі,— роботи багато, бач як завізно! Приходь иншого разу!

Прийшов хлопчик до пекарні.

— Вам чого?— питає пекар.

— Хліб білий є?

— Є! Скільки зважити?

— А калачі є?

— Є!

— А бублики теж є?

— Скільки захочете! Й усякі ласощі є. Пекарі з самого ранку готують!

— Оце так добре!— каже хлопчик, зрадівши.— Виходить, що коли у ворогів ми відбили свою нафту, так усе стали виробляти. А відваж мені півкіло бубликів. Та й хліба білого з кіло. Бо дуже щось я зголоднів!..

□ □ □

Пожежа

I

На базарному майдані стоїть висока пожежна башта. Цілу добу біля будки стоїть вартовий і пильнує навкруги, чи не видно, бува, де на сході, або на заході, на півдні чи на півночі пожежи, чи не помітить де диму від неї?

II

Пожежа, пожежа!..

З башти вартовий подає знак униз.

Команда починає свою роботу: відпирають ворота, лагодять машини і вмить виїжджають із двору бочки, з водою смокові машини, пожежні крюки та драбини.

Передовий верхівець першим поскакав по вулиці, а за ним загін пожежників у мідяних блискучих шоломах.

III

Приїжджають до місця пожежі. Вогонь уже пробивався крізь покрівлю, бо зайнялося з середини. Перед горящим будинком коней зупинили й миттю до роботи!

— Качай, качай!

Бригада не зіває.

А вогонь реве, рвучись у небо, не зважаючи на зусилля пожежників. Він наче розгнівався на них; двох пожежників уже скинув із покрівлі, сокирника Кузьму ледве не задавив у диму. Та він пожежник досвідчений: двадцять років тушить пожежі. Сміливо лізе він по стінах, щоб бути на своєму місці.

Инші пожежники то підвозять воду, то сильними струменями ллють її в ті місця, де найбільший вогонь, то вихвачують із вогню майно мешканців будинку. Дивуватися можна з їхньої дружньої роботи!

IV

Не встояв вогонь проти дружньої роботи пожежників: став спадати. Поховались вогневі язики, почало лише диміти; та струмені з машин забили й дим. Роботу закінчено.

Повагом повертаються пожежники назад у тому ж порядку. Попрацювали доволі!

На дрогах сидить Кузьма з опеченим обличчям. Та дарма, йому це не первина!

Будинок від пожежі врятували.

□ □ □

Хмародряп

У великому місті люди збудували величезний будинок. Глибоко вони його вбудували в землю, а високо — в повітря. Тепер, коли вже його будування закінчили, люди не помічають, як глибоко стоїть він у землі, як високо він підвівся аж у блакить неба. І шия заболить, поки глянеш аж на самий його вершечок.

Хмародряп стоїть у центрі великого міста. З його верху можна бачити все місто, чути його гамір, можна бачити його залюднені вулиці, автомобілі, надбережжя та річку, а на ній місток, — як играшку, і такі самі пароплавчики.

Хмародряп стоїть у самісінькім центрі міста. Проте, з його верху можна бачити далеко — далеко.

Цей хмародряп утворили люди, а їх було багато-багато. Звідусіль надвозили потрібні матеріяли. За давніх-давен великі будинки виростали поволі: одна людина робила двері, друга — вікна, і кожна людина робила своє невеличке діло. Не так будували хмародряпа. Він виріс враз! Його частини було зроблено по заводах, що є по всій

країні. Кожен завод виготував свою частину роботи, а до того діла й залізниці є, щоб швидко звезти все до одного місця. Хмародряп виріс швидко. Над ним спільно, як одна людина, працював великий гурт людей.

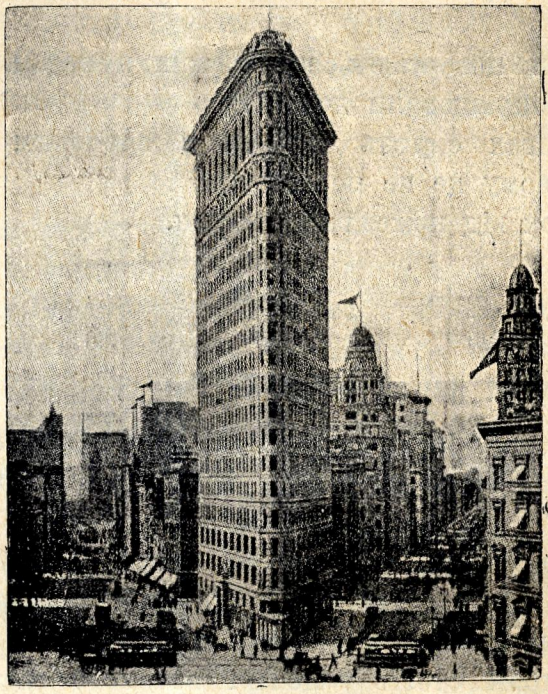

Високий будинок у Нью-Іорку в Америці

Глибоко його замурували в землю, високо його звели вгору, у повітря. І тепер люди користуються цією будівлею, ними зробленою. У хмародряпі мають для себе житло тисячі людей.

□ □ □

Друг дітей

Ходити по вулиці самому й цікаво, та трохи боязко. Автомобілі, трамваї, візники, хлопчаки-задираки, великі собаки — небезпеки чимало.

Та тільки Валько голову тримає високо, руки заклав у кешені, йде собі, наче нічого й не боїться. Щасливо дійшов до самої школи, у двір повернув, тільки й лишилось по сходах зійти.

А тут і трапилось.

На самому ґанку сидів хлопчак нечистий, обірваний, без кашкета, розкуйовджений.

Розлігся на ґанку, ніяк через нього й не переступиш.

Валько поважно надійшов та й каже:

— Чого розлігся, і пройти ніяк!

Хлопчак нічого не відповів, лише зиркнув з-під лоба, та так злісно.

А Валькові треба ж пройти...

— Забирайся геть, дай пройти!

Не знає Валько, що й робити: ступнути — не переступиш, штовхнути — хлопчак, чого доброго, так штовхне, що полетиш сторчака. Виявити ж, що боїшся, теж не гаразд. Валько хоч і малий, та впертий. Пішов просто на хлопця.

— Дай пройти, тобі кажуть!

Той ногу посунув, пропустив, а потім ззаду як дасть по спині ще й наче зашипів злісно:

— Шалаються тут, буржуяччя...

Валькові й боляче, а головне образливо — який же з нього буржуй?

У нього батько комуніст, та й сам піонером стане, лише підросте. Так образливо стало, що не стерпів Валько та й заревів. Біжить собі нагору, а хлопчак ще й недобре лається.

Всі кинулися до Валька, питають:

— Що сталося, хто це тебе?..

А Валько й відповісти гаразд нічого не зможе.

— Та там, унизу на сходах хлопець якийсь б'ється.

Кинулась уся дітвора, чи й не вся школа, на сходи,

висипали за Валька заступитись. Хлопчак і втекти не встиг, сховався під сходи, як вовча позирає. Дітвора до нього з кулаками.

— Ти чого бешкетуєш, ось ми тобі!..

Вчителька Мар'я Сергієвна вискочила:

— Що тут, діти, чого ви кричите?

Всі разом хочуть пояснити, один одного перебиваючи. Нарешті, зрозуміла Мар'я Сергієвна, і питає хлопчака:

— А ти чого сюди прийшов та ще й наших дітей зачіпаєш?

— А куди ж мені йти? Я два дні нічого не їв, вимовив хлопчисько, а сам ледве стримує себе, щоб не заплакати.

Змовкла дітвора, бо стало їй і сором чогось, і жалко. Вмить збігали, принесли хліба, двоє яблук, дали хлопчику. Мар'я Сергієвна й каже:

— Треба йому десь притулку шукати. Я зразу...

І побігла нагору говорити телефоном.

Дітвора стояла навколо хлопчика й збентежено його розпитувала. Хлопчик попоїв, аж повеселів трохи й розповів, що він із голодних країв, уже другий рік, як шалається, всяко дістаючи собі хліба, а тепер сили немає й на це. Про все оповів: і як ночував у казанах для асфальту, і як жебрав, як на смітнику разом із собаками картопляне лушпиння та кістки відшукував.

Прийшла й Мар'я Сергієвна. Все вже вона влаштувала, хоч і важко це було, бо дитячі будинки переповнено. Та прийняти погодились.

Два хлопчики взялися довести цього хлопчака до дитячого будинку, бо вулиць він не знав і міг би не втрапити.

Вже потім, у класі, Мар'я Сергієвна оповідала, що багато таких безпритульних, голодних сиріт по всіх містах та селах ходить. Після війни, після голоду багато з дітей

утратили своїх рідних. Для них відкрито будинки, колонії, та тільки не вистачає коштів, аби всім дітям дати притулок та харч. Треба, щоб усі, хто чим зможе, допомогли в цій справі.

Показала вона й книжечку на якій було написано: „Друг дітей".

Таку книжечку видають кожному, хто візьметься допомагати безпритульним дітям.

Вся дітвора зразу ж почала обговорювати чим вона зможе допомогти.

Багато було предложень: збирати серед своїх знайомих і незнайомих, відмовитись від свята й подарунків, улаштувати виставу на користь безпритульних.

Лише прийшов додому, Валько насамперед спитав батька:

— Чи ти є другом дітей? Покажи книжку!

Батько посміхнувся й показав. І кожного, хто тільки до них не приходив, знайомого й незнайомого Валько запитував про те саме.

І хто ще не записався в „Друзі дітей", тому ставало соромно, і він обіцяв Валькові неодмінно завтра ж записатись.

Ауслендер

□ □ □

Прислів'я. *Один спіткнувся — гайда всі на допомогу!*

Подія

Дмитрусь ріс майже без догляду. Ніколи було ні батькові ні матері його забавляти. Увесь час на вулиці завжди з дітворою. Скривдити себе не давав. Битися умів добре, тэго й серед однолітків був першим на вигадки, був верховодою.

— Шибеник, а не хлопець — говорили про нього сусіди.

Перепадало йому за це й від своїх батьків, і від чужих.

Ходив Дмитрусь до школи. Учився добре. Вже читав книжки й писав.

Сьогодні в його житті сталася дивна подія.

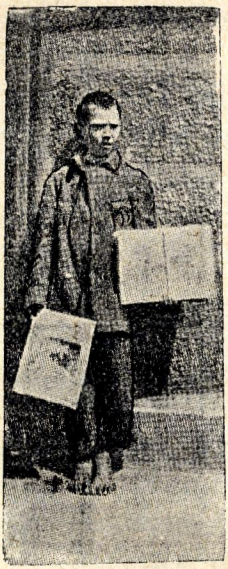

Тільки прийшов Дмитрусь із школи, сів у свій куток, зайнявшись своїми іграшками, як відчинилися двері, і до хати зайшов листоноша.

— Чи тут живе Дмитро Косенко?

Мати вже й руками вдарилась.

— Знову, шибеник, десь скло, мабуть, розбив? Ну що мені з тобою робити?

— Яке скло? — здивувався листоноша.

— Ось тут йому часопис із Харкова!

— Кому, Дмитрові нашому?.. Ніт, це, мабуть, не йому!

— Написано: — „Дмитрові Косенкові, Котляревська вулиця, будинок ч. 8“.

— Виходить, що нам!..

— То візьміть же!

Поштар пішов. Мати, дивуючись, почала роздивлятись той часопис із малюнками.

— Ну лиш, грамотію, читай, що воно за газета?

— Почім вони знають у Харкові, що є на світі Дмитро Косенко, і живе він по Котляревській вулиці в будинку ч.8? Це щось не спроста!.. — подумав Дмитрусь.

Він узяв дріжачими руками часопис і прочитав: „На зміну“... Дитячий часопис.

— Так це, виходить, для дітей?.. — спитала мати.

— Так написано...

— Для тебе, виходить... Дивно! Як же це тобі його надіслано? Ось прийде батько — його спитаєм!

Дмитрусь сів у своєму кутку і став роздивлятися малюнки та читати.

— А почім вони знають там, у Харкові, і мене, і де я живу? Невже це для мене друкарі-письменники складали його та друкували.

Дмитрусь не чув і заводського гудка; коли ж ось приходить і батько.

Обідаючи, Дмитрусь і питає у батька:

— Тату, а чи мене знають у Харкові?

— Ну, ще б не знали! Всі там тільки про тебе й думають, — сказав, сміючись, батько. — Коли б нам кажуть, не забутися про Дмитрія Петровича Косенка — шибеник такий, мовляв, є.

— А як же вони тоді у Харкові про мою адресу довідались? — допитувався Дмитрусь.

— Не знаю, мій хлопче, хто це про тебе піклується. А вже хтось та дав твою адресу. Инакше й пошта не привезла б.

„Тату, а хіба пошту возять? Мені листоноша пішки приніс“.

„Грамотій з тебе, а ще й учень! А що ж, ти думаєш, мабуть, що часопис до нас із Харкова у повітрі прилетів?

„То, виходить залізницею привезли? Тільки звідки-ж мене залізниця знає?“ питав Дмитрусь.

„Та й залізниця тебе не знає. У конторі редакції на часопис наліплюють адресну наліпку. Часописів там цілими тисячами видруковують. Потім здають на пошту. На пошті всі листи, книжки й часописи розкладують, до якого міста треба слати ці листи. Частина йде й до нашого міста. Пошта це все здає на залізницю, а по залізниці поштовий вантаж привозять уже й до нашого міста, на пошту.

Тут знову розкладають по вулицях і роздають листоношам, а листоноші вже розносять, кому слід. От і на твою адресу принесли.

По обіді Дмитрусь бігав по вулиці з дітьми й хвалився:

— А мене, хлопці, у Харкові знають! Часопис мені надсилають, як і слюсареві Хоменкові. Листоноша приносить просто мені — Дмитрові Косенкові... з малюнками...

— Вигадуй!..

— Не вірите?.. Ось!.. І Дмитрусь поважно витяг із пазухи часопис та й показав.

— Диви, хлопці, і справді... І малюнки...

— Дивиться,— написано: Дмитрові Косенкові. Це мені, значить. Для мене оце в Харкові друкарі-письменники друкують та сюди по залізниці й надсилають. Так ось де і написано: „Котляревська вулиця, будинок ч. 8“.

Аж через тиждень виявилось, чому Дмитруся в Харкові знали. Батько дістав листа від брата — червоноармійця. Він писав:

„Любий брате! Мені оце дали відпуку, і я скоро приїду до вас, якщо приймете. А поки що я гостюю у товариша в Харкові. Заходив я до редакції й передплатив Дмитрикові дитячу газету, дуже бо вона цікава. Нехай читає, він, мабуть, уже й грамоти знає?.. Так напишіть мені на адресу, що прикладаю, чи можна мені до вас приїхати?“

Батько, звичайно, відписав братові, що жде його, нехай приїжджає. Приписав і Дмитрусь до батькового листа кілька слів дядькові-червоноармійцеві:

„Спасибі, дядечку — Йване, за часопис. Читаю його, цікаво! Листоноша мені приносить на адресу. А я вчуся вже в школі. Так мені дітвора в школі вже зовсім часопис пошматувала, бо дуже цікавий!“

Дмитро Косенко

□ □ □

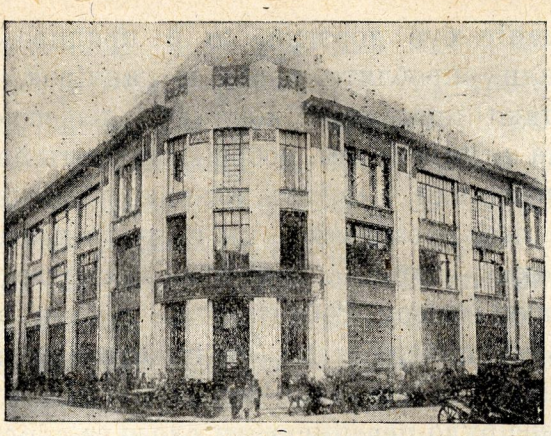

Друкарня Державного Видавництва

Як почали книжки друкувати

Не завжди люди користувалися такими книжками, як ми тепер. Були такі часи, коли не було не тільки книжок, а й паперу, на якому вони тепер друкуються. Замість паперу вживали спершу одну рослину, що зветься папірусом і на ній писали все, що було треба. Після того почали звірячі шкури виробляти так, що на їх можна було писати. Шкури, вироблені для писання, звуться пергаміною.

Але папірус не скрізь росте, а пергаміна коштує дуже дорого,— от через це саме й не могла письменність дуже ширитися.

Виробляти папір найперше почали китайці — ще років тому більше, як півтори тисячі. Вони тіпали вату, збивали її в тонесенькі гладенькі плиточки й на них уже писали. Але вата росте не скрізь,— от і почали по инших місцях замість вати вживати для паперу конопляне та ляне прядиво. Воно міцніше за вату й дає ліпший папір.

Але папір був дорогий, бо й прядиво не дешеве. То й почали виробляти папір із ганчірок, бо ганчірки з того ж таки прядива, а коштують дешевше. Збирають ганчірки та всяке дрантя, добре вимивають його, рубають на дрібні шматочки й мочать, аж поки з того не зробиться ніби густе тісто; розмазують цю гущу на довгому полотні, міцно качають,— отак і станеться на полотні великий чистий аркуш паперу. Роблять те не руками, а машинами.

На цьому папері й почали писати замість папірусу та пергаміни. Та все-таки книжки були спершу дуже дорогі. Треба було переписувати слово за словом, сторінку за сторінкою,— і так усю книжку! Нелегка це праця була, того й коштувала дорого. Бідному чоловікові й доступитися до неї було трудно. Дешеві книжки повелися відтоді, як люди навчилися друкувати книжки. Перший додумався до цього Іван Гутенберґ — уже п'ятсот літ тому буде.

Він надумався робити окремі маленькі літери, складати з них цілу сторінку книжки, а після, намазавши їх чорнилом, перебивати на папері, скільки хочеш разів — і так сторінку за сторінкою друкувати всю книжку. Це було скоріше, ніж переписувати.

Як почали люди книжки друкувати, то зараз книжка подешевшала й поширилася серед людей. А разом із книжками поширилася й наука, письменність.

П. Методівна

□ □ □

Льон

Виорав чоловік поле; посіяв на полі льон і заскородив його. Виріс гарний льон і укрився цвітом. Цвіт у йому гарнесенький, а тонкий, немов крильця в мухи. Сонечко на нього світило тепленько, хмарка кропила

дощиком: льонові з того було так любо, як от часом дитині, коли мати вмиє її та ще й поцілує.

Коли це одного ранку прийшли люди на поле, взялися за льон під головки та й позривали його геть із корінням. Потім повкидали у воду, ніби потопити хотіли, а далі до вогню розіслали, немов на смажіння.

Але що день, то й гірше ставало льонові: мочили його, терли, тіпали, чесали, а далі поклали на гребінь та сюрр... веретеном крутили — і вийшла нитка...

Взяли нитки й понесли до ткача, а ткач — нитки до варстата. От і зробився льон великим, гарним шматком полотна, а що-вечора робили для нього купіль. Від цього полотно стало біле, як сніг.

Понесли потім полотно те до одного дому й поклали під ножиці, пошматували, покраяли його на куски й кусочки. З полотна вийшло дванадцять сорочок.

Минуло кілька років, і сорочки порвалися; пошматували їх на ганчірки, а далі викинули на смітник.

Раз їхав ганчірник, забрав ті ганчірки й повіз на паперову фабрику. Там їх посікли, розмочили й почали в окропі варити... Став льон чудовим білим папером.

На папері написали гарненьке оповідання, та так чисто та хороше, що любо й весело було глянути.

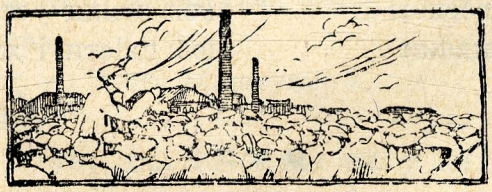

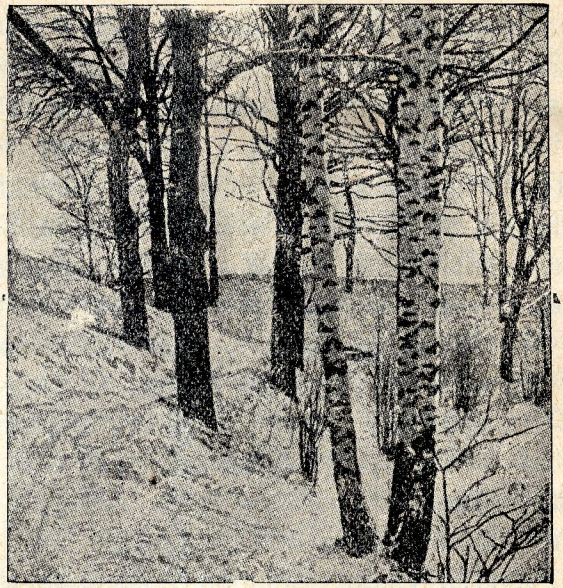

Взимку

Хижо буйний вітер
віє по долині,
гори намітають
з снігу хуртовини;
укриває землю
скрізь намітка біла,
і земля замерла,
тихо заніміла.
Поки аж весною
снігові кайдани
не спадуть із неї,
то й вона не встане.
Тільки буде вітер
хижо завивати
і замети-гори
буде намітати...
А як сонце ясно
промінем засвіте,—
знов земля устане,
щоб цвісти і жити.

Б. Грінченко

□ □ □

Приказки. *Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би.*

Холодно, хоч вовків ганяй.

Зимою

Ліс в ясних коронках
в вікна зазира.
Скрізь по вітах тонких
самоцвітна гра.
Снігурів червоних
сонце золотить.
В снігових затонах
щогли верховіть.
Сад у білій піні,
в кризі небеса.
Перехресних ліній
розцвіла краса.

М. Рильський

□ □ □

Артисти

У школі взимку вчителька влаштовувала театр для учнів. Старші учні були за артистів. Володимир Павленко був дідом, Ольга Гришаківна — бабою, а Галя Потапенківна — салдатом. Вийшли вони всі троє, почали розмовляти. Присутні всі слухають їх, сміються. Були там і Семен із Павлом, дуже подобалось їм. Після вистави Семен і каже Павлові:

— А давай сами влаштуємо театр!..

Павло спитав:

— А як же ми його влаштуємо?..

Семен і каже:

— Я вже знаю, як. Чи бачив ти, у них висіла завіса. Ми також повісимо ось тут укривало. Ти будеш бабою, я дідом, Маруська наша буде салдатом. Піднімемо укривало, будем розмовляти.

А Павло спитав:

— Та хто ж нас буде слухати?

— Дітей наскликаємо, всі прийдуть...

Так і вирішили. Дістали вовни, зробили бороду. В кутку повісили ковдру. Павло зодяг бабусину кохту, голову зав'язав бабусиною хусткою. Семен причепив собі бороду з вовни, наче в діда, палицю в руки взяв, бухикав, як дід. Маруська вдягла Павлову сорочку та штанці й Семенів кашкет. Кумедною якоюсь стала! А Семен і каже:

— Тепер не пустуйте — ми артисти!

На підлозі біля ковдри дітвора посідала: Миколка, Віра, Петрусь. Носами підшморгують, по підлозі човгаються, дожидають початку. Підняли ковдру за мотузок дивляться. А перед ними дід із бородою, та такий страшний, ще й палицею стука. Віра та Миколка злякалися, а Петрусь навіть заплакав, тікати хотів. Коли ж довідалися, що це Семен за артиста править, перестали й боятись.

Аж тут і Павло вийшов, зодягнутий бабою, та й каже Семенові на баб'ячий голос.

— Діду, давай, лишень, з тобою вечеряти!

А Семен на нього сердито:

— Пожди трохи з вечерею, син приїде, то тоді.

Вийшла й Маруська в Павловім кашкеті та й галасує:

— Я вечеряти не хочу, на збори піду!

Сидить дітвора на підлозі, слухає, рота розтуливши. Коли ж воно як схопиться Віра та як закричить:

— Семене, в тебе борода одчепилась!..

Всі почали сміятися з Семенової бороди й бавились далі цілий день.

□ □ □

Сонце

Сонце просто в мою хату затесалося,
дротом-злотом по кімнаті поснувалося;
янтарями по підлозі розсипається,
огнем-променем по стінах одбивається.
У промінні пил легенький тихо крутиться
і здається, мов проміння все ворушиться.
І здається, ніби сонце тихо грається.
І кімнатка, мов дитятко, усміхається.
Моя вбога, темна хата одинокого
повна світу, повна гомону широкого.
Груди духом, тіло рухом набираються.
Хто посміє в морок ночи заховатися,
коли можна в морі сонця покупатися?
З-під землі — он глянь! — зернина к сонцю тягнеться!
Пташка, мушка йому рада, аж не тямиться!
Здоров, сило, світе вічний, непорівняний!
Здоров, сонце! Здоров, велетню незміряний!

□ □ □

Приказка. *Не тільки й сонця, що в вікні.*

Погода та підсоння

Ми звикли за календарем поділяти рік на чотири рівні доби: зиму, весну, літо й осінь, по три місяці в кожній.

Та природа робить помітне відхилення від такого поділу.

От весна надходить не в один час: буває то „рання“ весна, то „пізня“. Також і зима: одного року сніг випадає рано, иншого — пізно.

Крім того, не по всіх місцевостях України сніг випадає в той же самий час. Це залежить від підсоння. Та все ж таки на півночі України, на Чернігівщині, зима починається раніш, аніж біля Одеси, біля моря. Так само і з весною.

Весна починається вже в лютому в наших південних степах, а на півночі України весна буває значно пізніше, в березні. Проте березень — це місяць особливий для всіх округ України: удень — тане, а вночі — підмерзає.

Верби готуються до цвітіння: навіть птахи починають перелітати, а в той же час бувають ще й дужі морози.

Люди вже давно це помітили. Одначе з часом весна перемагає. Враз стає тепло, наче влітку. Здається, що назавше минули морози. Та знов надходять холоднуваті дні, хоч і ненадовго.

Літо в нас пекуче; ріжниця із зимою велика. Лише в південних округах, де вітри з моря наганяють туману та дощу, літо більш помірне. В осени стає холодніше; день коротшає, сонце менше гріє. Починаються дощові дні. Далі йдуть приморозки, листя з дерева опадає, птиця відлітає.

Нарешті настає справжня осінь. Мало тепла. Вода майже не висихає. Болото непролазне. Життя завмирає, і всі не діждуться, коли ж настане зима, випаде сніг? Та сніг рідко коли випадає одразу; частіш він по кілька разів тане, доки ляже на всю зиму.

□ □ □

Приказка. Ідуть, ідуть, а з місця не зійдуть.

Годинник

Цок, цок, цок та цок!
Все йдемо ми удвох.
Я іду швиденько,
брат мій помаленьку,
а найменший брат що-мить,
все біжить, біжить, біжить.

Цок, цок, цок та цок!
Що-хвилини далі крок.
Шістдесят хвилинок —
і вдарить годинник.
Вдарим голосно усім
і далі знов біжім, біжім.

Вдарим голосно сім раз,
уставати дітям час;
вісім — йти до школи,
не спізняйсь ніколи.
А у три години слід
всім сідати за обід.

По обіді погуляй,
сил до праці набирай.
А після спочину
попрацюй годину.
Вдарим знову десять раз:
Спати, діти, кличуть вас.

Цок, цок, цок та цок!
Що-хвилини далі крок.
Не губи й хвилини,
не марнуй години:
бо, як втратиш, не вернеш,
нас уже не доженеш!

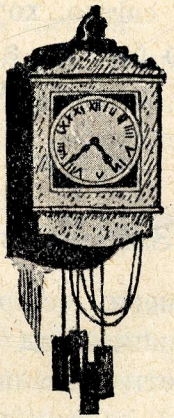

Світло

— Що на світі найшвидше бігає?

— Кінь,— одказав один хлопець.

— Олень,— сказав другий.

— Ні, хлопці, не те; швидше за все бігає світло.

— Яке світло?— запитали хлопці.

— А те світло, що од сонця, од зор, од каганця.

— Як же воно швидко бігає?

— А так, що швидше, ніж твоє слово. Ти в оцьому кутку сказав слово, а в другому вже й чути, а світло ще швидше добігає.

Найпрудкіший кінь в одну хвилину й верстви не пробіжить, а світло в одну хвилину багато мільйонів верстов пробіжить.

— Ой-ой-ой!

— Та він нас морочить, хлопці!

— Ні, не морочу, а правду вам кажу.

— Як же це ти знаєш? Як же це ти докажеш?— запитали його.

— А ось як: ви, мабуть, бачили, як стріляють із гармат або рушниць. Коли хто випалить із рушниці, ти в ту ж мить побачиш світло, хоч як далеко стоятимеш, аби тільки можна було бачити, а гук почуєш опісля. От із цього ж то й видно, що світло біжить швидше, ніж гук.

□ □ □

Затемнення

Пам'ятаю один зимовий вечір. Удень обіч сонця було помітно червонасті стовпи. Над вечір мороз подужчав. Мене чомусь раніш проти звичайного поклали спати.

Десь біля дев'ятої години матуся підвела мене до вікна й, показуючи на місяця, сказала мені:

— Дивися туди, любий!..

Я й почав дивитися уважно вгору... Повний блідий місяць спокійно сяяв серед темноблакитного неба, помережаного зорями. А на землі, як я помітив, була тривога. На майдані, за містком і на вулиці перед нашим будинком збирався народ. Всі дивилися на небо, показуючи рукою на місяць, і про щось говорили.

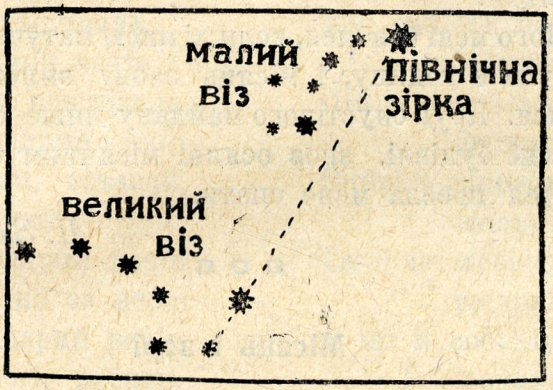

Загальний неспокій обійняв і мене.

— Мамо, що воно таке буде? — спитав я неспокійно, повертаючись до неї.

— Дивись от місяць зараз потемніє, і на землі настане тьма! — говорила матуся.

— Дивись, уже починає темніти!

В цей саме час місяць, світлий і блискучий, почав затемнюватися, наче на нього налазило щось чорне та волохате...

Мені здавалося, що то якесь велике страхіття затулило собою місяць.

А матуся сказала:

— Це тінь від нашої землі насувається на місяць. Страшного нічого нема... Минеться.

Поволі місяць зовсім зник і лише один краєчок ще світився якимсь жовтуватим світлом. На землі стемніло.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

А Тарасівна частіш і голосніш, ніж завше, зідхала й шепотіла:

— О, господи! Спаси й помилуй нас грішних!

Мені стало страшно. Той страх від инших перекинувся й на мене; це завше буває з людьми, особливо підчас незрозумілого якогось небесного явища. Я схопив матусю за руку. Хоч було й моторошно, та я не відходив од вікна.

— Чого мені боятися, коли зі мною матуся? — думав я.

Минуло з годину, і місяць знову вияснився. Люди розійшлися. Круг спустілого майдану лише стояли високі білі кам'яні будівлі, знов осяяні місячним світлом.

Матуся повела мене спати.

П. Замойський

□ □ □

Місяць і зорі

У небесному просторі
в легких хмарках, ніби в морі,
десь далеко угорі,
од зорі і до зорі,
місяць, срібна голова,
порина і виплива.
зграї зірок пустотливих,
золотих і чарівливих,
йому здалека гукають,
так до нього промовляють:

„Гей, чи чуєш ти, старий,
лисий діду мовчазний!
Кинь на землю придивлятись,
нумо з нами бігать-гратись:
ніч коротка промине,
зійде сонце навісне —
мусим критися од нього,
його променя ясного...

□ □ □

Ой, над Дніпром

Ой, над Дніпром, над Лиманом,
щедрий вечір,
добрий вечір,
добрим людям
на ввесь вечір!
Революція вставала,
щедрий вечір і т. д.
На бідноту покликала,
щедрий вечір...
Ой, вставай, вставай,
голото,
щедрий вечір...
Та рушай-но за ворота,
щедрий вечір...
Будем ворога рубати,
щедрий вечір...
Люд робочий визволяти,
щедрий вечір...
Розчинило двері сонце,
щедрий вечір...
А вже радість у віконце,
щедрий вечір...
Тая радість нечувана,
щедрий вечір...
Що у нас немає пана,
щедрий вечір...
Вийшло сонце, подивилось,
щедрий вечір...
Та й на небі звеселилось,
щедрий вечір...
А ми й собі дуже раді,
щедрий вечір...
Що у нас панують Ради,
щедрий вечір...

□ □ □

З новим роком!

На новий рік — нові бажання,
на новий рік — нові думки,
нові заміри, сподівання,
нові пісні, нові казки!
Най рік новий веселий, красний
розвіє сонечком туман,
зміцнить малим їх розум ясний,
пошле здоров'я і талан!

С. Черкасенко

□ □ □

9 січня 1905 року

(Оповідання старого робітника)

У Петербурзі фабрик та заводів багато. Робітників там працює сотні тисяч. На багато верстов розтягнулися ці робітничі околиці царської столиці. У самій столиці пишні палаци, один одного кращий.

Там такі електричні ліхтарі світять, що й в темні ночі видно, як удень. А панство та багачі живуть-розкошують. Знай в екіпажах розкішних, каретах та автомобілях катаються, їздять...

А в робітничих районах маленькі халупи стоять, темні хибарки або довгі казарми для робітників, які гірш виглядають, ніж стайні для панських коней. Брудота скрізь. По робітничих хатах мокро та вогко й темно. І найпотрібнішого бракує робітничим дітям. Билися робітники, билися з своїми злиднями й надумали позасновувати у себе кооперативні крамнички, щоб хоч не

переплачувати на потрібних для життя закупках... І що ж би ви думали?

Не дозволили. Злякалися, що в своїх кооперативах робітники почнуть революцію робити.

Що шпигів у нас всяких — тисячі серед робітників вештається.

Арешти, труси мало не в кожній робітничій хаті...

І є ж такі серед робітників люди безтямні, що вірять твердо, що сам цар нічого того не знає.

— Це пани, багачі та царські чиновники роблять, а цар за робочих людей стоїть: вони од нашого батька-царя ховають усе, дурять його!

А тут ще об'явився у нас піп на прізвище Гапон. Я не раз чув його: так каже гарно та красно, що й не хотів би його, а слухаєш... Захищає ніби робітничі домагання, але все про царя-батька розпинається та наполягає, що про скрутне робітниче життя цар не відає. І що б ви думали? Десятки тисяч робітників увірували в цього Гапона.

Соціялісти попереджали робітників не дуже-то вірити Гапоновим словам про царя-батька, а довірятися тільки своїй силі й організованості, попереджали, що цар доброго для них не готує. Так куди ж там!

Вірили тільки попу Гапонові. І всеньку надію свою поклали на царя. Казали: „Треба піти до царя всім робітникам із своїми жінками, дітьми й батьками. Як ідуть діти до свого батька. І все царю розказати по-правді про своє тяжке життя". Вирішив піп Гапон вести робочий народ до царя в неділю 9 січня. Казав, що цар вийде до них, все вислухає, розпитає.

Одяглися робітники в усе чисте й святочне, причепурили дітей своїх... Побрали з церков образи й корогви. Піп Гапон узяв у руки хреста золотого й пішов на чолі робітництва. І одночасно з усіх робітничих околиць, так

само святочно прибрані, сунули до царського палацу робочі люди. Здається, ніколи ще не було стільки робітництва в центрі столиці.

Вийшов піп Гапон на майдан перед царським палацом, а всенький натовп за ним... Коли це від палацу залп за залпом у робітників... В кого поцілено, — упав... Робітники й цьому не повірили, йдуть уперед... Махають білими хустками, підносять хрести, корогви, портрети царя й цариці. Кричать, що вони до батька-царя йдуть беззбройні... Дітей своїх показують...

Дарма! Найближчий царський генерал дав наказа військам: „Стрілять!“

Не жаліли зарядів. Весь майдан перед царським палацом був завалений робітничими трупами. Серед плям крови у снігу валялися хрести, корогви, образи й царські портрети. Лежали мертві матері з дітьми й немічні старі люди.

Це ж саме було й по ближніх до майдану вулицях. Кілька тисяч робітників наклало в той день головами... Вечір, ніч і ранок звозили трупи до ополонок у Невірічці. Спускали водою в море. Всі робітничі лікарні переповнено було пораненими. Участки поліцайські повні заарештованими. Почалися труси й арешти серед робітництва...

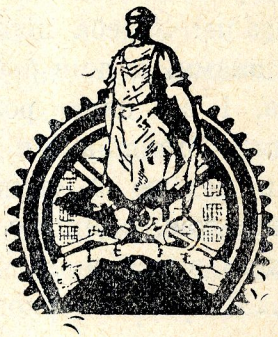

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

* * *

До царя, немов до бога,
йшли в цей день робітники...
Сподівались допомоги
з його царської руки.
Трупом вкрилися майдани,
крови річки полились,—
кулі, смерть, каліцтво, рани
У царя для них найшлись.
Їх лягло в той день не мало:
діти, молодь і жінки...
З крови ж помста люта встала,
і тепер робітники
більш вклонятися не будуть
тим панам, царям, богам,—
волю зброєю здобудуть
і собі, й своїм синам!

В. Власенко

□ □ □

Цусимське бойовище

Вже давно чекали морського бою між Росією й Японією. Казали: „хай б'ють японці на суші, зате наша флота*) дасть їм доброго прочухану, а тоді вже нічого буде косооким робити, як запросити миру та згоди!"

Російська флота обходила Европу й Африку й прямувала до Азії... Всі стежили за її мандрівкою. Думали: ось-ось надходить ближче...

І цілком несподівано кілька день тому прийшла вістка: 14 та 15 травня у велику бурю на морі коло острова Цусими стався бій, який закінчився надзвичайною перемогою японського адмірала Того над російським адміралом

*) Військові морські кораблі.

Рождественським... Не бій, а бойовище, бо розбиті й затоплені з моряками найбільші й найкращі броненосці й крейсери та инші кораблі російської флоти, а зіпсовані й вся решта забрані переможцями.

Росію розбили й на морі, як б'ють увесь час на суходолі. Наша держава загубила мало не всю свою флоту в цій війні.

— Флота обійшлася державі в 300 мільйонів золотих карбованців... Це та, що загинула під Порт-Артуром і о. Цусимою, а скільки витрачено грошей на її утримання, скільки обійшлося вивчення тих учених військових інженерів, механиків та техників, які обслуговували флоту, а скільки загинуло тисяч молодих і дужих моряків... Що й казати, страшне бойовище! — сказав тато, прочитавши телеграму.

— Що ж теперечки буде, таточку? — спитав Васильок, — невже не покарають винних?

— А хто винні, хіба ти знаєш? — запитав із цікавістю тато.

— Та хто ж, як не цар із своїми генералами?.. — одразу ж гукнув брат.

— Ш-ша, тихіше... І що за вилупок такий?.. — злякалася бабуня.

— А так... судити неодмінно треба, та тільки: де й коли? Ще руки в нас короткі, а може сміливости не вистачає тільки...

— Василю, чи ти не збожеволів? Отакеє дітям казати?.. Й так ростуть якимись виродками... Ще десь ляпнуть, не обберешся тоді мороки та лиха! — перебила мама нашу розмову з татом.

Чудна, думає, що ми все ще маленькі й дурні й не розуміємо того, чим всі живуть навколо нас.

— Та що ви, мамо, нас за дурнів маєте? — образилася не на жарт я.

— А те, що мені очі колють вами... Кажуть, що Софія та Василько — готові агітатори вже. Думаєте — легко таке слухати?

— Поганого теж тут немає нічого, стара! А ви, діти, все ж язика придержуйте за зубами! Придержуйте язика, бо, сами знаєте, — тут тато підморгнув хитро нам,— поки господар — поліцай, то нічого не вдієш. Він, як чиряк... де схоче, то там і сяде! Та що й казати... А теперечки давайте спати...

В. Чередниченко

□ □ □

Карл Лібкнехт та Роза Люксембург

15 січня 1919 р. в Німеччині забито проводирів німецького пролетаріяту — Карла Лібкнехта та Розу Люксембург.

Карл Лібкнехт ще змалку став революціонером. Батько його — Вільгельм Лібкнехт, відомий німецький революціонер— показав своєму синові всю ту кривду, що роблять капіталісти робітникам, нещадно їх визискуючи. Коли Карл був іще юнаком, він став до лав революційного юнацтва й почав серед нього енергійно працювати; він позасновував юнацькі гуртки, спілки, де молодь вчилася боротися за кращу для всіх трудящих долю. Уряд переслідував ці спілки, але Карл Лібкнехт не припиняв праці. Він вірив у незламну силу робітничої молоди і перший поклав початок всесвітній спілці юнацтва.

Настала війна 1914 року. Німецьких робітників обдурив імператор та буржуазія, і вони билися проти своїх братів-робітників росіян, французів та инших. Лібкнехт скрізь, де тільки міг, почав виступати проти війни. Уряд його заарештував, судив і засудив до в'язниці.

Незабаром сталася в Німеччині революція. Імператора було скинуто. Карла Лібкнехта звільнено з тюрми. Почав він говорити, що треба німецьким робітникам узяти владу від буржуазії до своїх рук.

Буржуазія підкупила кількох німецьких офіцерів, і 15 січня 1919 року в німецькій столиці Берліні Карла Лібкнехта, а разом із ним і Розу Люксембург... офіцери забили.

□ □ □

Молодий герой

I

Карлові дев'ять років. Сьогодні він один у квартирі. Мати пішла. Батька невидко уже два тижні. Але Карла це не дивує. Він знає, що татуся шукає поліція і, значить, добре, що його немає дома.

Карлів батько — комуніст. От чому його шукають. А Карл знає, добре знає, що то є комунізм. Коли вечорами Карл злазить із колін батькових, він увесь зачарований його чудовими оповіданнями.

Ах, як гарно буде всім за комунізму!

Комуністи хочуть, щоб усі люди працювали й щоб усім жилось однаково добре.

II

Раптом Карл почув кроки. Ні, це не мама, Карл завжди пізнає материні кроки. По сходах ішло кілька чоловіка. Хто це може бути?

Розчинилися двері, і входять троє. Він не знає їх. Той, хто увійшов перший, високий чоловік із величезними вусами, ласкаво усміхаючись, питає:

— Ти один тут, хлопчику?

Карл хитає головою.

— А де мати?

— Пішла за покупками.

— А де татусь?

Карл насторожився. О, він не скаже, де батько.

— Татусь поїхав,— вигадує він враз.

— Куди?

Карл відповів, що не знає. Високий чоловік добивається відповіди. Він вимагає сказати йому, де татусь.

— Ні, ні, я не знаю.

Високий чоловік сердито крутнув вуса рукою.

— А коли я тебе у в'язницю одвезу,— грізно говорить він.

Карлові застукало серце. Але він не сказав нічого, він не знає, не знає...

III

Карла ведуть униз, виводять на вулицю й садять у автомобіль. Йому трошки боязко за себе, але в автомобілі покататись все-таки гарно.

Через півгодини він опинився у великій, розкішній кімнаті й кілька хвилин мружив очі від яскравого світла.

Перед ним за письмовим столом, заваленим папером, сидів чоловік у поліцайській одежі, вишитій золотом.

Карл дивився, але про себе думав:

„Все скажу, тільки не про татуся".

— Скільки тобі років? Як тебе звуть? Чи ходиш до школи? Чи охоче?

Карл відповів.

— А чи хочеш їсти?

— Так, так, хочу. Адже од обіду минуло так багато часу.

З'явився на дзвінок поліцай, і той щось наказав йому. Через дві-три хвилини Карл із насолодою їв хліб і ковбасу.

Підчас їжі Карл багато говорив із своїм розмовником. Чому ж ні? Він навіть дуже приємна людина.

Карл одхилився на спинку кріселка. Він наївся добре. Але люб'язний чоловік подає йому чашку шоколаду.

Карл не відмовляється.

Але, подаючи чашку, той раптом швидко й тихо питає:

— А де твій батько?

Карл завмер.

— А де твій батько?

Мовчання.

— Де батько? питаю я.

Карл задихується. Він тремтить, але не боїться, хай кричить, скільки хоче.

— Та чи скажеш ти?

Карл зробив крок уперед.

— Молодий комуніст не може бути зрадником свого батька.

Пройшла хвилина-друга.

Дорослий і хлопчик стоять один проти одного. У великій кімнаті тихо, якось особливо тихо, лише стінний годинник безупинно тікає.

— Так-так-так...

Хтось увійшов.

— Вас кличуть.

Зачарування порушено. Дорослий погано вилаявся й гяжкими кроками вийшов із кімнати.

IV

Карл упав у кріселко. Він тремтів від хвилювання, чогось хочеться плакати, але ні, він не дозволить цього.

Минуло кілька хвилин. Ніхто не приходив. Карлові стало страшно одному. Він зіскочив із кріселка, підбіг до дверей і постукав.

Двері трохи відчинились. Буйна думка пронизала його. Виглянув із-за дверей. Мить — і він біжить по сходах. Він біля дверей. За ними салдати. Карл відчиняє двері, виходить. Салдати не звертають на нього уваги. Серце хлопчикові ось-ось розірветься.

Але він біжить, біжить.

— Мамо!

Карл підбігає до матери. Збиваючись, плутаючись, із риданням розказував він їй усе, що з ним трапилось.

Через півгодини він у ліжку. Він уже засипав, але раптом підвівся й сонним голосом запитав:

— Правда ж, мамо, комуністи ніколи, ніколи не можуть бути зрадниками?

І, не чекаючи відповіді, певний, що инакше бути не може, міцно заснув.

* * *

Сьогодні не з нами наш Вождь,
наш Ілліч,
і йдем ми сами по дорозі.
Але, як і завжди, лунає наш клич,
і ворог, як завжди, в тривозі.
Далека нам путь, але ми не одні:
нам світять його заповіти,
на полі, в заводі, у шахті на дні...
— Комуни ми зоряні діти!..
Ми — квіти життя.
Ми всі од станка і од плуга.
Сьогодні справляєм ми пам'ять Вождя,
Вождя і товариша й друга

В. Сосюра.

□ □ □

Володимир Ілліч Ленін

Володимир Ілліч Ленін (Ульянов) 10 квітня 1780 року народився в незаможній родині директора народніх шкіл, в місті Симбірську. Батько Леніна був родом теж із бідної сем'ї. Він був дуже трудяща людина, що ввесь свій вік працювала на користь робочого люду.

Батьки В. І. Леніна були люди чесні, роботящі, вони привчали змалечку своїх дітей любити всіх знедолених та покривджених.

Ленін учився в гімназії разом із своїм старшим братом Олександром. В той час царював у Росії Олександер III. Це були дуже тяжкі часи. Олександер III був великий гнобитель народу, робітників та селян. За нього мало не так, як і за кріпацтва, селяни віддавали всю свою працю поміщикам, а ті, що хотіли, те й робили, бо їх завжди підтримував уряд. Найменші виступи робітників каралися військовою силою, а всіх чесних людей, які обстоювали нарід, замикали в тюрми, засилали в холодний Сибір.

Коли Ленін кінчав гімназію, до них в родину завітало страшне горе: брата його повісили за замір забити царя. Ця подія мала рішучий вплив на Леніна. Він і раніш все думав, як би зробити так, щоб покращала доля робітників та селян. Тепер же, коли він побачив, що зробили гнобителі з його братом, він не перелякався ні царської тюрми, ні кари й поклав усе своє життя присвятити боротьбі з царським урядом і добути кращу долю всім пригніченим.

З такими думками вступив Ленін до Казанського університету. Але царські жандарі добре пам'ятали, з якої родини Ленін, і тому першого ж року викинули його з університету за те, що він брав участь у студентському бунті. Кілька разів пробував Ленін знову вернутися до університету, але йому завжди відмовляли. Зрештою він просто склав іспити за університет.

1894 року Ленін переїхав до Петербургу. В цей час починається в Росії робітничий рух. Ленін бере в ньому найгарячішу участь. Він скрізь, де можна, пояснює робітникам, як їх пригнічує уряд та капіталісти і що треба робити, щоб дістати кращу долю. Працювати Леніну доводилося дуже тяжко, бо все треба було робити, ховаючись. За кожним його рухом стежили царські прислужники. Зрештою хтось виказав на Леніна і його товаришів, усіх їх заарештували. Морили кілька років у тюрмі, а потім вислали до Сибіру.

Але ніщо не могло зломити таку людину, як Ленін. Він в Сибіру сам учиться і других навчає. Ленін пише в Сибіру багато книжок і в них пояснює робітникам, яким шляхом треба йти, щоб визволити народ. Через три роки Леніну пощастило втекти за кордон, де він міг вільно друкувати свої книжки.

Закордонна праця Леніна не пропадала дурно. Хоча його книжки приходили в Росію потайки, і людей, у яких їх находили, жорстоко карали, вони робили своє велике діло. Коли в Росії 1917 року скинули царя, Ленін зараз же приїхав з-за кордону. Тут Леніну та його партії більшовиків прийшлося вести велику боротьбу з „Тимчасовим Урядом“, що не дбав за долю робітника та селянина.

Робітники, салдати та селяни зрештою зрозуміли добре, чого вартий „Тимчасовий Уряд“, і коли партія більшовиків закликала їх до повстання, всі, як один, пішли до бою. Влада перейшла до рук рад робітничих та селянських депутатів. Це сталося 25 жовтня (7 листопада) 1917 року.

Був тоді утворений новий уряд — „Рада Народніх Комісарів“, на чолі якої до самої смерти стояв Володимир Ілліч Ленін.

В. І. Ленін умер після тяжкої недуги 21 січня 1924 р.

□ □ □

Ілліч на полюванні

Ілліч любив ходити на полювання, хоч мисливець із нього був не завзятий.

Діло було в-осени. З Москви гості приїхали. Захотілось Іллічеві їх розважити полюванням.

Виїхали простими возами. Ілліч у кепці, і рушниця в нього.

Везе собі помалу конячина; підскакує віз по нерівній дорозі, трясе подорожніх.

А Ілліч наче й не помічає нічого, розмовляє із селянином, що везе їх. Як хто живе, розпитує, як своїм злиденним господарством править.

Приїхали до кручі, де лисиць водилося багато. На лисиць і спорядили облаву.

Стали на місця, і Ілліч із рушницею також.

Пішли наганяти лисиць. Натрапили на слід, погнали...

Біжить лисиця на мисливця, а він дивиться на неї, ухмиляється.

Проскочила повз нього лисиця. Знов загонщики погнали її на Ілліча.

Стоїть мисливець із рушницею в руках, посміхається, а стріляти не стріляє.

Щастить лисиці. . Промайнула повз мисливця знову, кинулась тікати, та навкруги люди її оточили, — нікуди дітися лисиці.

Туди, сюди поткнулась — і втретє побігла на Ілліча. Здавалося, що один він із людей, що її не гонить і не чіпає.

Ледве не на нього наскочила лисиця, оглянула його, мотнула хвостом — та й була така!

Хтось із гостей гукає:

— Та чого ж ви не стріляєте? Лисицю прогавили!..

А Ілліч, наче й справді, сердито говорить:

— Халява з мене, а не мисливець. Куди там мені на полювання ходити!

— Та чому ж ви не стріляли, лисиця біля вас пробігала!

Ілліч посміхнувся й каже:

— Таки надто вона красива: жалко було стріляти!

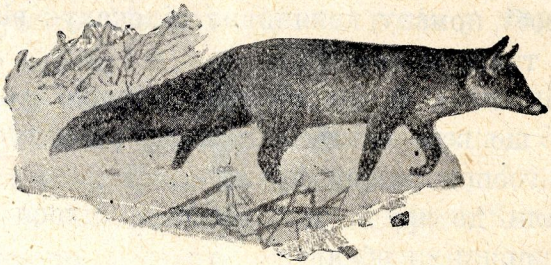

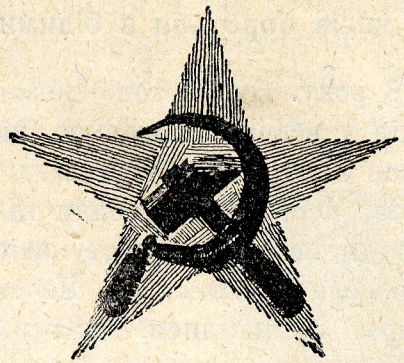

П'ятикутня зірка

П'ятикутня червона зірка з молотом та серпом посередині — то знак Червоної армії.

П'ять кутів зірки означають спілку трудящих, що живуть по всіх п'яти частинах світу, в Европі, в Азії, в Америці, в Африці та в Астралії, проти ворога — капіталістів та поміщиків.

Молот і серп означають спілку трудящих міста і трудящих села в їх боротьбі за нове життя.

□ □ □

Марш Червоної армії

Ой, ми військо без нагаїв,
та велику силу маєм.
Розметали царські трони
й офіцерські ешалони.

Робітнича ми підпора,
цілий світ обіймем скоро,
щоб в Інтернаціоналі
люди вільно працювали.

Ми чекаєм на останнє,
коли Захід весь повстане,
тоді підем помагати
розбивати панські ґрати.

□ □ □

За часів боротьби з білими

Це було 1919 року. Був я тоді ще зовсім маленьким і мало що розумів у всьому тому, що відбувалося навкруги мене. Знав лише, що є червоні, є білі. Білі — за царя та поміщиків. Червоні — за селян та робітників.

Доходили чутки, що червоні наступають. Через кілька день біля нашого села проїхав обоз. Це відступали білі. Ми стояли на березі й дивилися. Аж ось на горі з'явився загін кіннотників, що швидко наближався до нас. Виявилося, що це козаки. Над'їхавши до нас, вони зупинились.

Офіцер подав команду:

— На відпочинок по хатах!

Козаки роз'їхалися по хатах.

Офіцер позганяв на майдан селян і з револьвером у руці вимагав, щоб вони влаштували перевіз через Дінець, бо містка поблизу села не було, і селяни переїжджали його човном.

Селяни розійшлися по дворах із похиленими головами. Стемніло. Я побіг додому й думав: чи робитимуть селяни місток і як вони його робитимуть.

З такою думкою я й заснув.

Рано вранці прокинувся. У вікно заглядало сліпуче сонце. Чути було тріскотняву кулеметів.

Я скочив вмить із ліжка. В голові думка: „Де білі?"

Вискочив на вулицю й побачив, що білі в самій білизні сідали на коней і, не питаючи перевозу, кинулися в річку.

Не встигли білі перебратися на той берег, як червоні вже зайняли село. Почалася стрілянина. Всі поховалися в хати. Кулі били в стіни, у стекла, в покрівлю, розкидаючи її.

Минуло два дні.

До куль ми звикли й так посміліли, що забігали до червоноармійців у шанці. Вони були в шоломах із червоними зірками. Ми враз подружилися. Червоноармійці заходили до нашої школи, де жили ми, пити чаю. Прийдуть брудні й стомлені... Матуся наставить їм самовара, і вони умившись, ждали, поки він закипить.

Наче зараз бачу веселі, навіть підчас бою, обличчя червоноармійців.

Вони вміли жартувати й забавляти мене, а потім іти у вогкі шанці й сидіти там під кулями.

Білі зчинили гарматну стрілянину. Коли ми з товаришом повертались з окопів, на узліссі повз нас пролетів набій так близько, що повітрям відкинуло далеко вперед.

Мій товариш заплакав. Я його взяв за руку, і ми скоріш побігли до села.

Пам'ятник тов. Котовському в Умані

Дома вже збиралися тікати до лісу.

Все село — чоловіки жінки, діти, старі із скотиною та дрібним хатнім збіжжям і харчами тікали до лісу.

Білі помітили це й почали нас обстрілювати з кулеметів. Ніколи мені не забути того, як ми бігли сухим полем серед тріскотняви й свисту куль. Дехто впав. Лише узлісся сховало нас.

Цілий тиждень під грюкотняву гармат та вибухи набоїв ми жили в лісі, наче звірі.

Коли стихла стрілянина, ми послали розвідку на село. З великою радістю ми зустріли посланців із повідомленням, що білих загнали далеко від нас.

Наші хати було зруйновано. Червоноармійці допомагали селянам у відбудуванні села.

Охоче харчували селяни червоноармійців, що визволили село від білих.

□ □ □

Марш

Гей, нумо, хлопці, славні молодці,
треба нам в спілку єднаться,
пану гладкому й богу старому
годі вже нам покоряться.
З боєм пройшли ми всю Україну,
коней в Дону напували.
Під Перекопом ворога били,
ми й на Карпатах бували.
Хай же для страху панства усього
єдність міцніша що-днини
між трудовим і червоним юнацтвом
в нашій радянській країні!

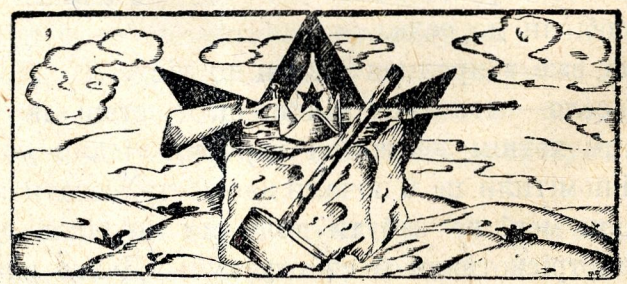

День жінки-робітниці

Вперше виступили організовано жінки-робітниці 1917 року в Ленінграді. Вони вимагали припинити війну. Разом із робітниками та селянами билися за радянську владу і жінки.

Проте, становище жінки ще й тепер гірше, ніж чоловіка. Повернувшись із роботи на фабриці чи заводі, жінка мусить працювати ще й дома. Свята для неї нема, бо треба готувати їсти, доглядати дітей, ходити біля господарства. На селі вона раніш за всіх устає, пізніше за всіх лягає спати.

1910 року німецька революціонерка Клара Цеткін запропонувала ввести день відпочинку для всіх трудящих жінок. Це — 8 березня.

Радянська влада багато що зробила для звільнення жінки від домашнього, семейного приневолення та втягнення жінки до громадської роботи. Тепер багато жінок працює в лавах компартії та комсомолу.

□ □ □

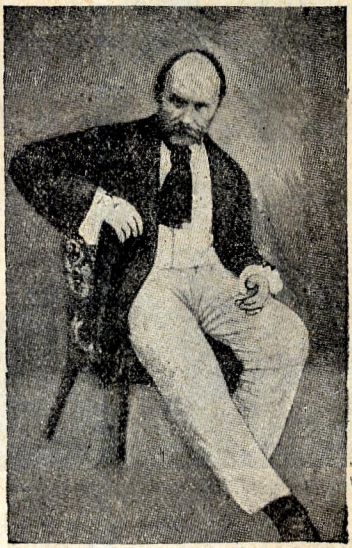

Тарас Григорович
Шевченко

* *
*

Не пахучими квітками,
не лавром побідним,
а колючими тернами
та глумом огидним
тебе життя привітало,
суворий шлях тобі дало
і безліч мук... Та не приспало
душі твоєї, і твоє слово загуло.
Воно лунає й не загине.
То гімн добру і злу прокляття.

Б. Мартинович

□ □ □

Тарас Григорович Шевченко

Народився Тарас Григоровч Шевченко 10 березня 1814 року в селі Моринцях на Київщині. Батько його був крепак. Бідувала сем'я Шевченкова. Зазнав горя Тарас ще за дитячих років. Мати в нього померла, а батько одружився вдруге. Мачуха була зла й не любила дітей свого чоловіка. Коли Тарасові минуло 12 років, помер у нього батько.

Ще за батькового життя віддали Тараса до дяка в село Кирилівку. Сюди сем'я Шевченкова переїхала, коли він був ще маленький.

Дяк завжди був п'яний і поводився з Тарасом погано. Учився Тарас ще й у другого дяка. Та цей учитель поводився з ним так само.

У Тараса була велика охота до малювання.

Він утік до села Лисянки, далі в Тарасівку до місцевих малярів, та йому й тут не пощастило: довелося наймatися за пастуха.

Пастухом Тарас пробув до шістнадцяти років. Далі забрали Тараса до панського двору й зробили з нього козачка — кімнатного прислужника. Та й тут йому жилося не краще. Часто-густо його бив сам пан, коли заставав Тараса за малюванням.

Та Шевченко не кида науки з малювання.

Тоді пан віддав його в науку до художника у Варшаві, а коли переїхав до Петербургу, то забрав з собою й Тараса. Тільки тут йому жилося не краще, ніж у Варшаві. Та ось випадково Тарас познайомився з своїм земляком—художником Сошенком, а через нього з поетом Жуковським та відомим художником Брюловим. Щоб визволити Шевченка з неволі, Брюлов намалював портрета Жуковського й на гроші від продажу портрета викупили Шевченка з неволі.

Та хоч Шевченко й був вільний, проте рідний край його був у неволі. І от, коли Шевченко став вільним, він почав писати вірші про гірке життя рідного народу під владою царя та панів. Він закликав панів до боротьби з панами та царською владою. За це його заарештували й заслали до Орської фортеці в Оренбурзькі степи. В неволі він промучився 10 років. Це пошкодило його здоров'ю, і коли йому дістали волю, то він, повернувшись до Петербургу, незабаром там і помер (11 березня 1861 року).

Поховали його під Каневом, на березі Дніпра, де насипали йому високу могилу.

□ □ □

Сон крепачки

На панщині пщеницю жала;
втомилася; не спочивать
пішла в снопи — пошкандибала
Івана-сина годувать.
Воно сповитеє кричало
у холодочку за снопом;
розповила, нагодувала,
попестила і ніби сном,
над сином сидя, задрімала.
І сниться їй: той син Іван,
і вродливий, і багатий,
уже засватаний, жонатий,
на вольній, бачиться — бо й сам
уже не панський, а на волі;
і на своїм веселім полі
удвох собі пшеницю жнуть,
а діточки обід несуть...
І усміхнулася, небога.
Прокинулась — нема нічого.
На Йвася глянула; взяла
його, гарненько сповила
і копу дожинать пішла,
поки не чути ланового.

Т. Шевченко

□ □ □

Геть царів!

О, люди, люди небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки...
Чи буде суд? чи буде кара?
царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?
Повинна буть, бо сонце встане
і оскверненну землю спалить!

Т. Шевченко

□ □ □

* * *

За що, не знаю, називають
хатину в гаї тихим раєм:
я в хаті мучився колись,
мої там сльози пролились,
найперші сльози. Я не знаю,
чи єсть на світі люте зло,
щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!
Не називаю її раєм,
тії хатиночки у гаї,
над чистим ставом, край села:
мене там мати повила
і повиваючи співала,
своюнудьгу переливала
в свою дитину; в тім гаю,
у тій хатині, у раю,
я бачив пекло...
Там неволя, робота тяжкая —
ніколи і відпочити не дають...

Там матір добрую мою,
ще молодую, у могилу
нужда та праця положила;
там батько, плачучи з дітьми,
а ми малі були і голі,
не витерпів лихої долі —
умер на панщині...
А ми розлізлися поміж людьми,
мов мишенята. Я до школи
носити воду школярам,
брати на панщину ходили,
поки лоби їм поголили,
а сестри... Сестри!
Горе вам, мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах виросли, чужії,
у наймах коси побіліють,
у наймах, сестри, й умрете...

Т. Г. Шевченко

□ □ □

Заповіт

Як умру, то поховайте
мене на могилі,
серед степу широкого,
на Вкраїні милій:
щоб лани широкополі,
і Дніпро, і кручі
було видно, було чути,
як реве ревучий!

Поховайте, та вставайте,
кайдани порвіте,
і вражою злою кров'ю
волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
в сім'ї вольній, новій,
не забудьте пом'янути
незлим, тихим словом!

Т. Шевченко

□ □ □

Як мене зміняли на собаку

(З оповідань бабусі-крепачки)

Коли минуло мені дев'ять років, забрали мене до кімнат, у швалі. Білизну тут заставляли вишивати на п'яльцях.

Тоді ж, за крепаччини, і мереживо, і всякі вишивки — все робили крепацькими руками. Їм же й муки за те завдавали: то товсто, то тонко...

Спала я й харчувалась, як і раніш, на робочому дворі. Борщ та кашу нам давали, картоплю, а иноді й молоко. Дітворі що не дай — усе гаразд.

В майстерні попрацюємо — біжимо до себе. Спали ми на підлозі покотом на соломі.

Вранці ж, коли вже треба до майстерні йти, слід одягтися чисто: синя спідничина, сорочка мережана та з вишивкою. Так усі дівчата з людської зодягались.

Стали привчати мене до діла. На гарну роботу я ще була нездатна, а доводилось більше нитки розмотувати, подавати. Иншого разу дадуть: „На, окрайку підший та петлі пометай!" А подивляться на роботу — розпори, не годиться! А це гірш за все.

Зимовий вечір довгий. На селі скалкою тоді ще світили, а в панському дворі вже тоді світили лойовими свічками з свого заводу. Лій на них стікає, ґніт нагоряє, темно працювати. Обходиш майстерню та ввесь час нагор щипцями знимаєш.

Коли ж зазіваєшся та задрімаєш — враз по щоках або по руках тобі дістанеться. По роботі всі щипці треба від нагору почистити та потерти, щоб блищали. Тоді все мідяне було.

Лямп раніш не було, свічки вживали. Після лойових свічок стали вживати пальмових, їх також із лою якось виготовляли.

Зате добре стало, коли освітлювали вже стеариновими свічками. Пережила я і скалку, і лойову свічку, і лямпу гасову, а тепер ще й електрику; вона мов блискавка світить. А от підчас війни, як у давнину, скалку завели...

Підчас крепацтва й випала мені зміна мого життя: зміняли мене на собаку й завезли в чужий край, до самого Петербургу, де живуть зовсім не наші люди.

А сталося це так.

До панів наших завжди приїздили гості; одні приїздять, инші від'їздять. Так за старовини жили всі поміщики. Нас, дівчаток із покоїв, часто-густо посилали в садок по ягоди або у варенну [1]) ягоди чистити.

На той раз наказали нам назбирати для гостей у садку ягід до обіду, на десерт.

А садка було десятини із три та навкруги окопом обнесено; на окопі — кущі ягідні: ожина чорна та малина біла й червона.

Ми, дівчатка, раді тому. Побігли з полумисками, допались до ягід — жменю та в рот. Рвали та їли, скільки хотілося. Назбирали й у полумиски до столу, подавивши їх зовсім...

Побачив Корнійович, повар, та й каже:

— Та куди ж вони придатні подавлені, хіба що на сироп?

Економка розгнівалась:

— Відшмагати б їх, негідниць, лозиною, щоб на другий раз знали, які ягоди слід приносити.

Дали нам по п'ять разів лозиною й живо гайда: назбирати свіжих ягід.

Навчила нас лозина розуму: на цей раз ні одної ягідки не подавили, а набрали вже ягідку до ягідки.

---

[1]) Кімната, де дівчата-крепачки ягоди чистили на варення.

Біжучи, повертаємося ми вздовж саду по дубовій алеї, а її з верству буде. В кінці неї альтанка була — така химерна: старий дуб накриттям розрісся, схиливши свої віти. Обгородили його навколо, стіл та лави поставили, квітками альтанку обсадили.

Біжимо ми та сперечаємося, хто більше винен та кому більше дісталося. Біля альтанки зупинились.

Тоді дівчатка-покоївки носили довші сорочки, ніж спіднички. Плачуть всі та й кажуть:

— Тобі, Вовкова, мабуть, менш за всіх дісталося, бо ти не плачеш!

Досадно мені стало:

— Вам боляче, а мені й ніт, — галасувала я, — от подивіться!

Нерозумна я була. Зупинилась я коло альтанки, підняла сорочку на голову та й стала показувати свої рубці на спині.

— Бач, як сполосували! Покажи лишень як тебе!

І почали всі звивати сорочки та показувати одна одній, кому більше дісталось. А до того й не додумались, що хто-небудь у садку гуляє й може нас побачити...

Коли ж раптом чуємо з альтанки:

— Дівчатка, а йдіть лишень сюди!

Ми — ні живі, ні мертві, входимо. Аж там наша гостя, князівна Пішкова, небога нашої пані.

— Ну, — думаємо, — перекаже нашій пані — лихо буде!

Подивилась вона на мене пильно. А я не соромлива була, галасувала дужче за всіх.

— Як вас на ім'я, дівчатка? — спиталась вона кожну з нас, вийняла книжечку й записала прізвища по черзі.

— Ну, — думаємо, — пропали ми тепер: напевне вона пожаліється, що ми щось погане робили.

Нікому не кажемо, а все ждемо. Й другого дні ждали, що нас от-от ще раз на конюшні відшмагають.

Стала князівна додому вже лагодитись, а перед цим задумала роботи по всьому маєтку оглянути.

У наших панів був маєток величезний, і в ньому свої майстерні: столярня, токарня, швальня; свої ткачі, прялі, гаптарки, як і в усіх заможних маєтках.

— Дівчата, виставте роботу в п'яльцях, князівна оглядати буде!

Зняли ми чохли, щоб вишивки було видко. Стала вона оглядати. Я поруч майстериці стою. Побачила її та й кажу:

— Здорові були, панно!

А княжна й каже тітці своїй Остратовій:

— Тітонько, я в тебе хочу дівчинку взяти!

— Візьми, візьми, Тонечко, яку хоч!

— Та от оцю, Вовкова вона, здається? Ти її мені віддай. А я тобі за неї Крутія надішлю. Ти ж хотіла придбати цього гарненького песика?

— Ні, Вовкової я не віддам, вона сирота, без догляду, візьми иншу!

Тут і майстериця, Гафія Петровна, за мене оступилась.

— Ні, иншої я не хочу,— каже Пішкова.

Та оттак і напосіла на тому, щоб мене забрати.

Від'їхала князівна, а незабаром надсилає з чоловіком і величезного пса в дерев'яній клітці. Не собака, а диво. Крутієм звали: вуха довгі, шерсть кошлата, жовта, а хвіст, наче лисичий. Простягнеться, то на всю кімнату.

Ну, тут і всі дворові люди забалакали:

— Вовкова, тебе продали, продали! На собаку змінняли, скоро й відвезуть.

А того часу часто-густо бувало, що крепаків або на коняку, або на собаку міняли, а то й у карти програвали, иноді навіть ціле село.

Так і переганяли, наче салдатів. Свої надокучили— дай, лишень, візьму чужих... Так само і женили, і заміж

віддавали. Знущалися, як хотіли... Плакала я, голосила — не хотілося їхати. Тут же все рідне, своє, до всього я звикла, і люди мене жаліли, як сироту, не зобіжали, а там — чужий край...

Прийшов швець, черевики мені пошили на дорогу, „котиками“ звались. Потім убрання справили.

Забрав мене той чоловік, що пса привіз, і доставив мене в маєток Пішкової — в Салтикове, під Петербургом.

■ □ ■

Скінчення царату

I

1914 року царі та багатії різних країн учинили всесвітню війну.

Десятки мільйонів робітників та селян примушені були вбивати один одного.

На війну забрали всіх чоловіків. На заводах, по фабриках та по селах лишились лише старі, жінки та діти. Не було кому працювати. Поля лишались незасіяні, фабрики припиняли свою роботу. Стало обмаль хліба та товарів. Починався голод. А війна все йшла: один рік, другий, третій.

II

8 березня 1917 року робітниці Ленінграду[1]) вийшли на вулицю з прапорами й стали вимагати: „геть війну!“, „хліба та замирення!“, „геть царя!“. Керували робітницями більшовики. Царські поліцаї розігнали демонстрацію жінок, а багатьох із них заарештували та побили.

В наступні дні почався страйк робітників на заводах. В страйку взяли участь майже всі робітники Ленінграду.

---

[1]) Тоді Ленінград звався Петроградом.

Вони вийшли на вулиці. Царський уряд хотів приборкати робітників зброєю. Поліцаї та жандарі почали розстрілювати робітників. Уряд побачив, що поліцаї та жандарі не справляться з повстанням робітників, і виставив проти них військо.

Але військо стало на бік повстанців. Салдати та робітники розігнали поліцаїв та жандарів, заарештували царський уряд.

Березень 1917 року. Арешт переодягнених поліцаїв

Це було 12 березня (або 27 лютого за старим стилем) 1917 року.

Революція перемогла. Цареві довелося відмовитися від своєї влади.

Багато віків царі пригнічували трудящих. Багато тисяч борців за волю народу вони покарали на смерть, багато тримали десятками років у в'язницях та на каторзі. Багато мільйонів людей загинуло через царів на війні.

12 березня владу царя скинуто. Країною став правити тимчасовий уряд, що складався з капіталістів, панів та їхніх прибічників. Стало легше. Але тимчасовий уряд не припинив війну, селянам не віддав поміщицьку землю, не відібрав у капіталістів фабрик, заводів, шахт. Робітники й селяни готувалися до боротьби з тимчасовим урядом.

Для українського народу цей тимчасовий уряд теж не хотів нічого зробити, і робітники та селяни України, спільно з робітниками та селянами Росії, продовжували боротьбу з панством, та боротьба ця закінчилась тільки в жовтні 1917 року перемогою робітників та селян над панством та капіталістами. Лише Жовтнева революція відняла в панства землю, а в капіталістів їхні багатства й передала це все в користування трудящих.

З цього ж часу починає відроджуватись і український народ. Царі пригнічували його, не давали йому ані вчитись, ані друкувати книжок своєю мовою, ані навіть звати себе українцями. Для України було вигадано назву Малоросія, а українців прозивали малоросами чи навіть „хохлами“.

І тільки після Жовтневої революції та зміцнення радянської влади зміцнилась та виросла Українська Соціялістична Радянська Республіка.

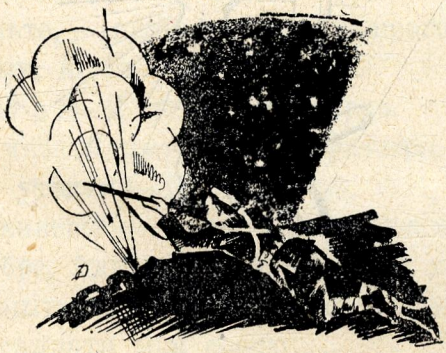

Хто це збройний проти нас

Хто це збройний проти нас?
Царський крук.
Та байдуже — заговорить
проти зброї брук.
Хто ці хижі проти нас
стали в ряд?
Та байдуже — виб'єм швидко
всіх з-за барикад.
Хто це грізний проти нас?
Це — сам цар.
Та байдуже — тільки сміло
підійди і вдар.
Як його повалиш, брате —
спочивай:
розлетяться хижі круки,
і настане рай.

С. Черкасенко

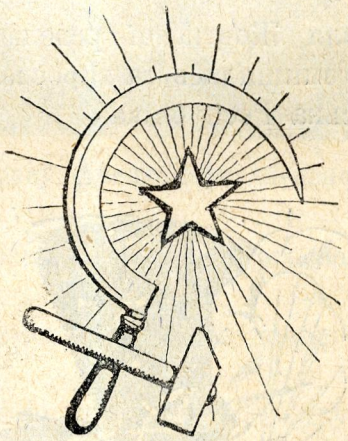

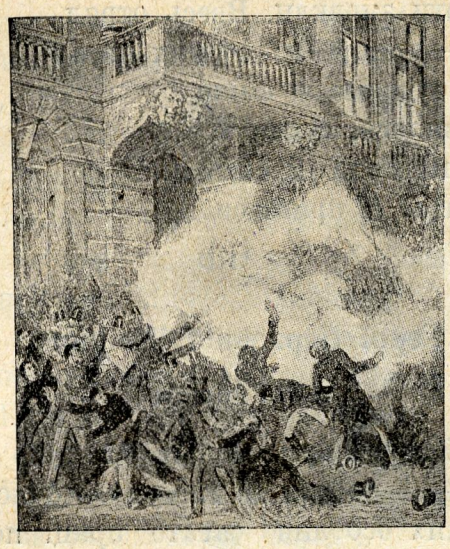

На барикаді

На барикаді, вщерть залитій кров'ю,
хлопчатко літ дванадцяти з юрбою.
Борців салдати захопили разом.
— Ти з ними був? — Так, ми були там разом.
— Ну, так тебе ми розстрілять повинні.
У чергу стань!
Піднялись цівки рядом,
блиснув огонь, і впали коло стінки
товариші його по барикадах.
— Дозвольте,— мовив він до старшого з салдат,—
піти додому, щоби попрощатись
з моєю матір'ю. Я повернуся зараз.
— А хто тебе примусить повернутись?
Ти хочеш утекти.— Ні, капітане, ні!
— А де живеш? — А там, біля фонтану!
— Ну, добре, йди...— Гей, обманув хлопчисько
старого капітана,— ловкий на обман!—
сміялися салдати між собою...

Вмить жарти змовкли. Ввесь отряд
не вірить — дивиться: до них назад
засуджене хлопчатко сміло
іде, наблизилося, стало
до стінки й гордо їм сказало:
— Стріляйте! Я прийшов...

□ □ □

Герої Паризької Комуни

Луїза Мішель

Паризька Комуна була всього 72 дні.

Серед героїв — бойців за Комуну — було багато й жінок. З-поміж них особливо багато праці поклала Луїза Мішель.

Вона була дочка вбогої селянки. Двадцятьох років вона склала іспита на вчительку. Вчителювала в Парижі в робітничому районі. Тут вона брала участь і в революційній боротьбі.

За Комуни вона організувала комітет жінок і клопоталася про харчування повстанців.

До кінця Комуни вона боролася з військом буржуазії.

Буржуазна влада засудила її на заслання.

Лише через дев'ять років після суду Луїза Мішель повернулась до Парижу. Тут вона знову стає до революційної роботи.

Кілька разів Луїзу Мішель заарештовували. Нарешті її знову посадили до в'язниці на шість років.

Луїза Мішель лишила нам свої записи про Комуну. От що вона пише про розправу буржуазії з робітниками:

„Ввесь Париж був завалений трупом. Кров поволі засихала на бруку. Біля спільних могил никали жінки, діти, старі, відшукуючи серед трупу своїх. Коли хтось голосно висловлював своє горе, їх заарештовували..."

Так жорстоко помстилась буржуазія над першим у світі робітничим урядом.

Варлен

Варлен — син дуже вбогих селян, тринадцятьох років прийшов до Парижу. Тут він найнявся за учня до палітурника. Він не вмів ні читати, ні писати. Тут почав учитись. Учився сам підчас відпочинку.

Замолоду починає він свою революційну діяльність.

За Паризької Комуни Варлен був за члена уряду. Та Паризьку Комуну подолала буржуазія.

Париж з бою зайняло військо буржуазного уряду. Робітники боронились до останньої краплі крови. Вкупі з ними бився на барикадах і Варлен.

Нарешті його схопили. Салдати звязали йому руки й водили вулицями міста.

Натовп буржуазії ходив за ним, плював у нього, знущався, як міг. Варлен це все терпів. Блідий і спокійний, він не говорив ні слова.

Привели його до одного генерала. До нього підійшов черговий офіцер і щось мовив пошепки. Генерал відповів:

— Отам, за цією стіною...

Це значило — розстріляти.

Та коли привели Варлена до того місця, хтось із натовпу вигукнув: Ще рано! Слід ще поводити!

І Варлена знову повели вулицями Парижу.

Натовп і далі знущався над ним.

Нарешті Варлена привели на місце розстрілу.

Поставили до стіни. Поки офіцер шикував салдатів для розстрілу, хтось із натовпу вистрілив, і Варлен упав.

Салдати, побоюючись, що Варлен ще живий, кинулися до нього й почали добивати його рушницями.

Так закінчив своє життя Варлен — борець за правду та свободу.

Весняна повідь

Хто вона

*Л*иха зима сховається,
а сонечко прогляне,
*с*ніжок води злякається,
*т*ихенько танути стане,—
*і*здалеку бистресенько
*в*она до нас прибуде,
*к*ому-кому любесенько,
а дітям більше буде!

А. Глібов

□ □ □

Дві великі сили

Школяр питає у сестри: — Що в тебе в чавуні?

Сестра. Та кажу ж тобі, що окріп!

Школяр. Окріп! Та кипить там що віск, чи дьоготь, чи сало?

Сестра. На віщо мені те сало! Вода кипить!

Школяр. Ну, а над чавуном що воно таке, неначе дим?

Сестра. Над чавуном пара.

Школяр. Ну, добре: в чавуні вода, а над чавуном пара. Оце тобі й буде дві сили, дві великі сили в твоїх руках.

Сестра. Які це сили?

Школяр. Вода та пара.

Сестра. Та хіба ж це сили?

Школяр. Атож! Та ще дужчі, ніж твої руки. Хіба ти повернеш руками колесо у водяному млині?

Сестра. Ні, не здужаю.

Школяр. А вдвох зо мною?

Сестра. Ні, не повернемо.

Школяр. А втрьох із Яковом або вчотирьох із батьком?

Сестра. Ні, навдаку чи повернемо.

Школяр. От бачиш же, а вода й одна повертає. Хіба ж це не сила?

Сестра. Вода то так, а як же пара?

Школяр. Стривай лишень: я покрию чавун покришкою.

Сестра. Ні, ні, не треба.

Школяр. Чом не треба?

Сестра. Окріп дуже кипить: злетить покришка.

Школяр. То-то ж бо й є, що злетить. А чого вона злетить? Того, що пара на неї знизу подавить. Їй нікуди більше діватися, вона надавить на покришку, от покришка й злетить.

Сестра. От тепер бачу й я, що пара — сила!

Школяр. Оттак же точнісінько пара й колеса в машині крутить. Тільки пара й не такі машини повертає, як млинові колеса. Вона повертає колеса на тому великому човні, що пароплавом зветься, бо він парою ходить по воді. Пара повертає колеса машини на чавунці, тягне за собою цілий поїзд. Парою тепер люди їздять по землі й по воді ще краще, ніж кіньми. Так хіба ж це не сила?

Сестра. А хіба ж там пара везе?

Школяр. А що ж? Не кінь же!

Сестра. А як же її запрягають?

Школяр. А як запрягають воду в млині? От так же й пару запрягають, тільки трохи инакше.

Робота вітру

Над морями й океанами, над озерами, над річками й болотами — скрізь, де є вода, утворюються хмари. Вітер несе ці хмари, і вони розносять воду по всій землі, на повнюють нею річки й струмки та зрошують землю. Вітер розносить в усі-усюди життя. Якби не було вітру, в сухі місцевості не попадали б хмари, не було б там дощу ані снігу, а без них не було б ані струмків, ані річок, ані озір, ані колодязів — без води не змогли б жити ані рослини, ані тварини, ані люди. В теплих краях, де часом і так нестерпуче гріє сонце, було б ще пекучіш; у холодних краях було б ще холодніше. Вітер переносить тепле повітря з теплих країн у холодні, а холодне повітря — з холодних країн у теплі.

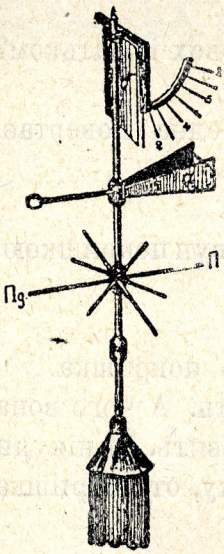

Флюгер

У місті від дихання людей, від бруду та куряви, від заводського диму псується повітря. Коли б не було вітру, в великих містах зосередилось би багато зіпсованого повітря. Та вітер виносить із міста це забруднене повітря, а з лісів, із полів та лук приносить до міста чисте й здорове повітря.

Вітер — велика сила.

Люди використовують цю силу. Вони повертають її на роботу для себе: на вітряках вітер крутить крила, на кораблях та човнах — надимає вітрила.

Вчені кажуть, що це ще не все. Вони примусять вітер рухати на фабриках та заводах машини, возити людей по рейках, обробляти землю, косити сіно й жати пшеницю. Людина дійде способу, як це робити, використавши силу вітра.

□ □ □

Зима й весна

— Насуплю я брови,— говорить зима,—
і вітер з морозом повіє:
усе скрізь загине — рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє.
— А я засміюся,— весна відмовля,—
і сонце пекуче засяє:
прокинуться луки, ліси і поля,
усе зацвіте, заспіває.

□ □ □

Весна

Та це ж весна,
бо тане сніг,—
дивись струмок
з гори побіг.
Шумить вода,
ламає все;
весна іде,
тепло несе.
Шумить, гуде
веселий гай
і гомонить:
вставай, вставай!

Розтане сніг,
зима мине,
земля кругом
цвісти почне.
Дітей малих
веселий рій
посуне з хат
на луг мерщій.
Радіє все,
співає все,
весна іде,
тепло несе!

□ □ □

Розмова

Настала весна; сніг танув під теплим сонячним промінням. Одного теплого дня в неділю Санько та Яків сиділи собі на призьбі біля хати та грілися на сонці.

— Було холодно, а то стало тепло,— промовив Яків.

— А чого стало тепло,— спитав Санько.

— Того, що весна настала,— одказав той.

— А весна чого настала?— знов спитав Санько.

— Того, що стало тепло,— одмовив Яків.

— Ну, добре ти міркуєш: чого руки чорні?— того, що в сажі. А чого вони в сажі?— того, що чорні,— сказав Санько, усміхаючись.

— Ну, а, по-твоєму, як треба казати?

— По-моєму, треба казати: руки в сажі тому, що я чистив трубу.

— У тебе все не по-людському. Ну, а чого ж стало тепло?

— По-моєму, весна наступила, і стало тепліше тому, що сонце тепер дужче гріє на землю, ніж узимку, бо сонячне проміння тепер падає на землю пряміше, а взимку воно падало косіше.

— Та хіба ж сонце взимку з боку, а тепер прямо?— спитав Яків.

— Еге. Аджеж узимку сонце нижче, а тепер воно вище. Улітку ж воно буде ще вище.

— А що ж, як прямо?— поспитав Яків.

— А те, що коли прямо над землею, то й гріє дужче: од печи теж дужче гріє тоді, як стоїш прямо, ніж тоді, як стоїш з боку печи.

М. Комаров

□ □ ■

Крига

Стало видко річку. Поводи ще не було, але яка стала чудна річка! Вся сіра, покопирсана, ряба. На березі комашнею стоять і ходять люди. Сонце хитро виглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами й кричать. А як блищить кінчик хреста на церкві!

— Ану, наввипередки! — раптом закричав Федько і, як вихор, зірвався з місця. Стьопка й Спірка заверещали й побігли за ним. Толя тільки дивився, як мигтіли ноги Спірчини та Стьопкини. Ось Стьопка загубив книжки. Зупинився, підхопив, знов фицнув і полетів за передніми. Толя нагнав їх аж коло самої річки. Зблизька річка здавалась ще чудніша. Видно було, як помалу тяжко йшла крига. Лід тріщав, лускався, крижини лізли одна на одну, чисто було схоже на те, як женуть великий гурт волів. По всьому березі стоїть народ. Хлопці жевжиками просуваються поміж дорослими й без перестанку кричать дзвінкими веселими голосами. Скільки тут школярів, які завтра скажуть учителеві, що їм у цей день „голова боліла“ й вони не могли прийти „в клас“!

А річка все суне й суне вперед. Крижини з мокрим рипом труться одна об одну. Вони такі поважні та старі, аж жовті. Звідки ж вони припливли сюди? І куди попливуть? От сісти б на одну з них і їхати на ній десь далеко-далеко. Кругом инші крижини, їх треба одпихати, щоб не лізли на цю, а то як налізуть, то потоплять. Добре, як встигнеш перестрибнути на иншу, а як шубовснеш у воду? А вода — ух, чорна, глибока та холодна! Але знаходяться смільчаки, що стрибають на крижини й їдуть на них якийсь час. Десятки хлопчачих очей з заздрістю слідкують за молодцями. А молодці візьмуть та ще й ногами потопають по льоду: от, мовляв, крига яка, не провалиться. Деякі з них перестрибують на другі льдини й навмисне зупиняються на самому кінчику над чорносиньою густою водою.

— Ану, ти там! Хочеш раків половить? — кричить хто-небудь із дорослих на молодця. — Злізай на берег!.. Шубовсне у воду, витягай його. — Молодець ніби не чує, але, потопавши на кризі, сходить на берег.

В. Винниченко

Льодолом

Без упину, без утоми,
в бурі, в громі,
в льодоломі,
з-під зимової кори
міцно вирвавсь Дніпр
старий!

Крига кригу
серед бігу
ламле, кришить в купи
снігу,
в гори льоду!.. Дніпр
реве—
то він бореться й живе.

Царство сонне
тоне, тоне,
бо прийшла весна...
Хто ж, могутній, забороне
встати й нам од сна?

Г. Чупринка

□ □ □

Дніпро рушив

Вже тижнів зо два, як було заборонено переходити через Дніпро. Останніми днями коло берегів далеко геть вода стояла. Товста крижана шкаралуща на середині Дніпра стемніла й наче жилами пойнялася білими вузькими щілинами. Люди, що жили поблизу берега, останніми часами були насторожені: час від часу прислухалися й кілька разів на день бігали на берег глянути на річку.

Сьогодні я поверталася залізничим мостом із школи. День був теплий та сонячний. Я розстібнула пальто й ішла собі потихеньку. Василько сьогодні в школу не пішов, бо вчора застудився коло річки, пробуючи свої нові чоботи. Швець упевняв, що вони не течуть. Василько пішов на Дніпро й побродив у них коло берега, щоб переконатися. Додому прийшов у чоботях, повних води, А сьогодні кахикає на печі: у горлянці болить.

Іду собі й поглядаю на Дніпро широкий. А він лежить, тихий-тихий, у всю середину товстою кригою скований. А вітер, пахучий та рвучкий, так полами мого пальта й мотляє.

Коли це здаля — далеко гуркіт почувся. Наче десь потяг іде. Ближче й ближче... Люди, що йшли по мосту,

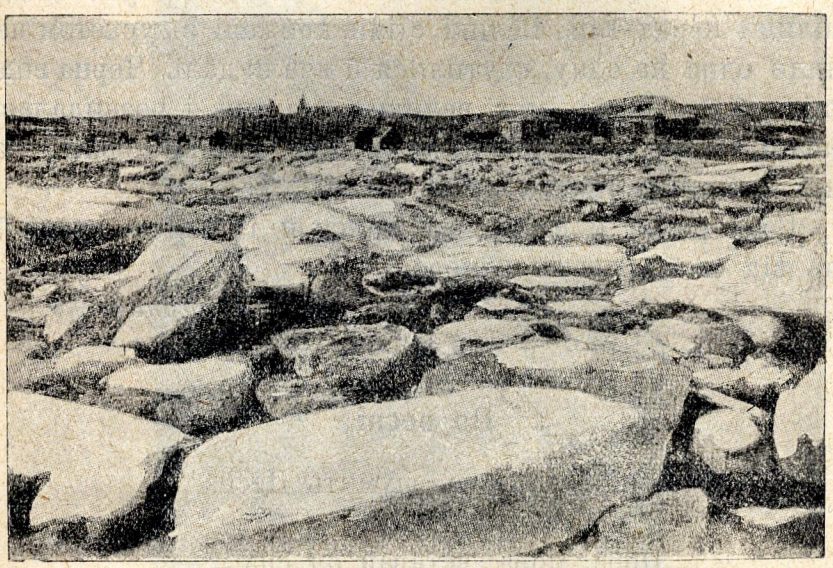

зупинилися й почали прислухатися, вдивляючись уверх по Дніпру. І я з ними.

Нічого не було видко. А гуркіт наближався...

Крига йде!

Хтось весело-дзвінко крикнув. Я стояла на самій середині мосту. Людей-людей зібралося: всі перила обліпили. Коли й дійсно: впоперек Дніпра — ще здаля можна було бачити — наближається до мосту якась велетенська хвиля, що, чим ближче, реве, гуркоче й стогонить дужче. Вода коло берегів пішла хвилями. Затріщало з різних боків. Білі щілини-жили стали довші й ширші, а в деяких місцях крига розкололася зовсім, і через тую розколину вода ринула.

Аж раптом щось гупнуло й загриміло. Міст затрясся. Кілька голосів перелякано закричали, заплакали малі діти на руках у дорослих. А воно все гупало, гуркотіло, гриміло й ревло... Трясся міст. Я вчепилася обома руками в залізні перила й з переляку спочатку аж очі заплющила.

Коли глянула вниз, не пізнала того, що було за дві хвилини перед тим. Великі стіни крижані з гуркотом налітали одна́ на одну, крутилися й мчали далі. Чорна вода кипіла білою піною між великих крижин і розкидалася дрібними шматками криги, обаполів, дощок, човнів, соломи й безлічи инших речей.

Вода рвала й розбивала кригу й із силою гнала її геть від своїх берегів у море.

В. Чередниченко

□ □ □

По весні

Прийшла весна, шумить Десна
та хвилі розганяє.
„Пора, пора, вставай од сна!“ —
до діда промовляє.
Прокинувсь дід, — Дніпро старий,
реве, гуде, клекоче;
Десна жартує, гомонить,
радіє та регоче.

□ □ □

Вода

З криничовин, джерел і болот тече вода в струмки, із струмків у річки, з річок у великі ріки, а всі ріки течуть у моря, відколи й світ сонця. Куди ж дівається

вода з моря? Чому не тече вода через край, через береги?

Припече сонечко, і підніметься вода з моря парою-туманом; туман підніметься вище й обернеться в хмари. Вітер жене тії хмари й розносить по всьому світу. А то

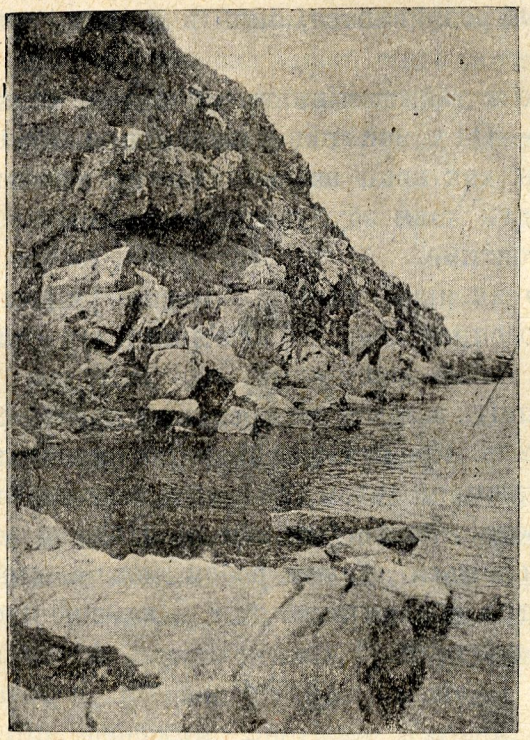

Скелясті береги Дніпра

позаганяє їх докупи в грізну тучу: обважніє пара, маленькі баньочки зіллються там у краплі, зробляться зовсім важкими, не вдержаться в повітрі й падуть на землю рясним дощем. Потече вода знов у струмки та болота, із струмків у річки, а з річок у море. З моря знов підніметься вона туманом угору, обернеться в хмари й розійдеться по світах, то там, то тут падаючи на землю дощами. І кінця краю цьому немає.

Камінь і залізо

Повів нас учитель на річку. Там на березі лежали величезні камені, а навкруги накидано силу грузу й піску.

— Звідки тут стільки піску?— спитали ми в учителя.

— Та від цих саме каменів,— відповів учитель.— Вода по весні розливалася, била в камінь і кришила його потроху.

— А все ж таки камінь твердіший за всяке дерево,— зауважив я.— Он у нас під инбарем підкладено по великому каменю, так вони ввесь инбар на собі видержують. На мою думку, коли збудувати ввесь дім із каменю, то він довго стоятиме.

— А то як який камінь,— мовив учитель:— инший то швидко розсиплеться. А є кам'яниці, що стоять не одну сотню літ. А як, на вашу думку, що твердіше: кремінь чи залізо? Дряпніть залізом по кременю й кременем по залізу, то й дізнаєтесь. Кремінь твердіший, а инше каміння легко розбити залізним молотом. Та залізо зате тягуче й ковне. Он коваль розпік залізну штабу та й б'є по ній молотом, а вона розтягається. Таким робом можна викувати найтонший листик або витягти дріт. З каменю цього не зробиш, бо він крихкий.

□ □ □

Переліт птахів

Кожний із нас бачив, що в-осени багато наших пташок одлітає в південні теплі краї. Найскорше відлітає зозуля, бо живиться вона гусінню, яку знайти в осени тяжко. Тому вона й відлітає найскорше.

В-осени, хоч би які маленькі були мандрівні пташки, всі кидають свої гнізда й летять на південь... Летять вони рядом або ключем, наперед провідник — старий птах, а за ним і инші. Багато з них у дорозі гине

з голоду і з труду, падаючи на землю або у воду... Особливо багато з них гине, поки передатися через Чорне море до берегів Туреччини.

Тікають від зими та голоду.

Вчені дослідили, куди летять наші птахи. Вони летять до Африки й живуть зиму коло одної з найбільших у світі річок — Нілу. Буває, намножиться їх там така сила, що не мають навіть чого їсти. Тоді нападають одна на одну, щоб мати поживок.

Тому, як тільки почувають, що приходить наша весна, то вони поволі прилітають до нас на старі гнізда, і ніхто так не радіє весні, як наші співучі пташки, коли вони назад повернуть.

□ □ □

Весна

Вже в лютому стане подувати тепленький вітрець; сонечко, вибравшись угору, уже геть припікає, а волики стоять біля тину, знай, вигрівають свої боки. Незабаром сніжок пойнявся водою; скрізь вода, степ синіє, як море, а по ньому від сонця, як жар, грають іскри. Де набереться тієї птиці: скрізь летять гуси, журавлі, лебеді — мов яке летюче військо кудись поспішає. Жайворонки щебечуть під небесами, ластівки в'ються, бугай гуде в болоті, а біля його, знай, раз-у-раз свистить вівчарик. Усе живе, усе дише! Через тиждень і не пізнаєш степу — як рута, зеленіє. Тільки то там, то там синіє сон та жовтіє горицвіт, по садах цвітуть голубі проліски; і вишеньки, і черешеньки, і груші, і яблуні обкинуться пахучим біленьким цвітом. Там що-ранок кує зозуля; цілісінький день висвистує іволга: „покинь сани, візьми віз“; що-вечір співає соловейко, а на вигоні дівчата виводять веснянки, аж округи луна йде.

На весні

Скресла крига. Шумить Дніпро, сивіє й чорніє й плескає в береги; розвивається верба, зеленіють очерети.

Зацвіли вишні, прокувала сива зозуля. Красно в садочку! Прослався зелений барвінок, голубо зацвів; червоніє зірка; повився горобиний горошок; вовча ступа попустила широке листя; цвіте-процвітає мак повний — і сивий, і білий, і червоний; розкинувсь по землі синій ряст; розрослась зелена рута. А на самому березі верба аж геть попустила віти на воду.

М. Вовчок

□ □ □

Ластівка

Ой, у нас під хатою
над своїм гніздом
ластівка малесенька
шурхотить крилом.
День увесь літаючи,
ловить комашок,
носить та годує все
малих діточок.
З вирію далекого
в рідний край вона
зараз повернулася,
як прийшла весна.
Влітку звеселятиме
щебетанням нас,
а минеться літечко,
прийде зимній час,—
знову щебетушечка
в вирій полетить,
та і знову вернеться
нас повеселить.

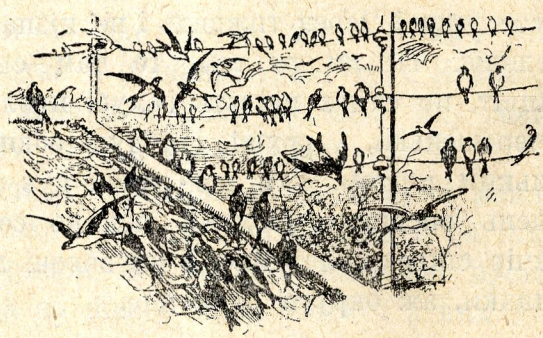

Молодий садівник

I

Весна видалась славна та тепла.

Струмки дзюркотіли на шляху, збігали до ставка.

Вийдеш уранці надвір, а над полем туман легенький здіймається.

Павлик — піонер. Він знає, чому ранньої весни туман над землею. То земля парує. Просочується потроху вода в землю, збігає джерелами в ярки та долини; чимало випаровує її й сонечко.

А води землі, особливо на весні, ой, як треба. Все ж бо починає рости: всякій рослині треба води!

Під яблунями в садочку багато взимку було снігу. А як сонечко пригріло, так за день розтанув.

— Треба ж для яблунь воду зберегти, — думає Павлик. — Не дам, щоб вона дарма пропала.

Встав він удосвіта, взяв лопату й перекопав землю під яблуньками.

Увійшла вода в землю, до самих корінців дісталась. Покопає Павлик годину, дві, а тоді до школи. За кілька день під усіма яблунями обкопав землю.

Повернувся якось Павлик із школи, а його батько й питає:

— Чи ти не знаєш, хто ото землю в садку покопирсав?

— А що? Це я пообкопував яблуні.

— І на віщо? Кого ти питав? Хочеш, щоб яблуні повсихали? Де ж видано, щоб під яблунями землю копали?

Почав Павлик пояснювати батькові, що обкопують яблуні для того, щоб вогкість проходила в землю. А це для дерева дуже корисно, і врожай буде кращий.

Але батько і слухати не схотів. Ледве не бив Павлика, та мати заступилась.

— Хоч трава була б у садку, а то земля чорнітиме.

— Отож-то, що трава та бур'яни висмокчуть воду, а яблуня без води буде, — відповів батькові Павлик, — а на перекопану землю впаде дощ, і вода увійде в землю,

— Побазікай мені, — сердито сказав батько. — Батька починаєш учити. Лихо мені з цим піонером!

II

Настало літо. Дощів перепадало мало. Скрізь на овочі врожай поганий. А в Павликовому садку гілля гнеться під вагою яблук. Хто йде, то завидує:

— Що це таке? Ні в кого не вродило, а тут дерева, як облиті.

І батько Павликів дивувався. Знає він, чого яблука вродили, але все якось обминав про це з Павликом говорити. А Павлик радий:

„Довів таки батькові, що користь від обкопування овочевих дерев велика".

Почали збирати овочі. Батько зірвав найкраще червонобоке яблуко й дав Павликові:

— На тобі гостинця — це з твого врожаю. Старий я, не вірив, що воно так... Ви молодші...

Батько з Павликом нарвали повен кошик яблук і понесли до хати.

А назустріч мати.

— На й тобі, стара, гостинця! Бач, які яблука викохав наш садівник!

□ □ □

Приказка. *Давай живці — то й нивка дасть. Рання сівба хоч не вродить, то і з хліба не зводить.*

Грядки з гвоздиками

Троє дітей випросило в матери по невеличкій грядочці гвоздики й дожидали нетерпляче, коли квітки розгорнуться, бо вже помітно було невеличкі пуп'янки.

У найменшого брата не вистачило терпіння ждати, доки квітка розгорнеться.

Він побіг ранком до своєї грядки й розколупав зразу один пуп'янок; гарнесенькі строкаті пелюстки визирнули з-під верхніх зелених. Хлопчикові це сподобалось, і він давай розколупувати один пуп'янок по одному; незабаром і вся грядка в нього зацвіла.

— Ось дивіться, — радіючи, казав він, — моя грядка вже цвіте, а на ваших тільки зелене листя та пуп'янки.

Та радів він недовго. Сонце звелося вище, і строкаті квітки, завчасно відкриті насильно, сумно схилились до землі, опівдні почорніли й зав'янули.

Хлопчик гірко плакав, стоячи біля зів'ялих квіток.

□ □ □

Звідки взялася наша городина

I

Давньої давниці люди зовсім не мали городів. Та воно спочатку й дуже важко було завести городину, бо того зілля, що тепер кохається по городах, зовсім не було дикого на полі або де-инде. Де, наприклад, ми побачимо в себе дику картоплю, цибулю або дикі буряки, кавуни, огірки та иншу городину? Ніде їх у нас нема на волі. Хіба де-не-де натрапиш у полі таку рослину, що ніби-то схожа на яку нашу городню, а коли придивишся — вона чимало відрізняється. От хоч би й морква: є на полі вона, у неї і цвіт, і стебло, і лист зовсім такі самі, як у нашої городньої, а корінець, що в ньому вся

й сила, зовсім не такий: і тонесенький, і твердий такий, що його й не вгризеш, тільки духом та смаком трохи скидається на городню моркву. Та люди в ту давню давнину не дуже й журилися городиною. Тоді й звіру всякого по лісах, і птаства по болотах, і риби доброї по річках та озерах — всього було скрізь багато.

II

А згодом і живини цієї вже поменшало, і людині важко стало скрізь тинятись та по лісах гасати, шукаючи собі їжі. От вона й почала розводити городину, садовину й усяку пашню.

Звідки ж люди набрали всякої городини? — Деяку, як от моркву, викохали з дикої, накопавши її в полі та пересадивши в город на кращу землю; тут вона за добрим доглядом виросла спершу трохи краще від дикої, а далі з насіння її виросла ще краща, з іще смачнішим та товстішим коренем. Так чоловік і викохав ту добру городню моркву, яку тепер усі ми вживаємо.

Але такої городини, що викохана з нашого дикого зілля, зовсім небагато, а більше люди роздобули її по инших, тепліших землях, де багато росте доброго зілля, з якого можна користуватись чи коренем, чи листом, чи насінням. Наглядівши таке зілля, люди перевезли його до себе та й стали розводити собі на потребу.

□ □ □

Їжачок

Принесли мені одного разу маленького їжачка — так завдовжки, як миша, такий і сивенький і навіть і трохи не колючий, бо його колючки були ще м'якенькі, як шерсть. Їсти сам він іще не знав, і я його годувала

таким способом: наллю у слоїчок теплого молока, прив'яжу зверху куклу із замші та й суну йому в рот, то він і смокче.

Потім, як підріс він, то став уживати й иншу харч, особливо м'ясо. Спав він завсіди біля мене під ковдрою, навіть і тоді, як зовсім виріс і колючки в нього стали тверді й колючі. Але він проти мене ніколи їх не настовбурчував, бо вважав мене за свою матір. Пускала я його по всіх кімнатах; він удень спав, а як прийде вечір, то й почне ганяти по всіх усюдах: усюди нишпорить, де його треба й не треба — тільки й чути, як сопе та тупотять на помості його маленькі лапки, немов підковані підківками. Тільки хто чужий підступить до нього, то він зараз увесь настовбурчиться і страшно-страшно захропе — ото щоб злякати (хтось його й боїться!), а то й зовсім скрутиться в колючий клубок, і на деякий час не стане видно його сивенької гострої мордочки з гарними чорними очицями й чорним носом, як у собаки. Коли ж я його візьму в руки, він увесь випростається, стане гладісінький та м'якісінький, як шовковий, та й ну лащитися до мене, мазатися, мов дитина.

Настала осінь. Одного разу їжачок якось пробрався до нас у сінці, щоб іти на горище, та й давай там у одному кутку рити землю. Нарив чималу купу, натаскав зверху паперу, клоччя, зарився туди всередину, скрутився в клубок і міцно заснув. І так проспав би він усю зиму, як робить багато деяких инших звірят, і прокинувся б на весні, але я, хоч і добре те знала, все чогось боялася, все мені чогось здавалось, що він неживий. То я, отже, було що-тижня в неділю внесу його в кімнату, положу біля себе, і він через кілька годин і відійде, проки-

неться. Як прийде вечір і засвітять уже, то я положу їжака на стіл, поставлю йому в одній мисочці покраяне м'ясо, в другій — молоко, сами всі посідаємо навкруги, та й почнеться комедія! Їжачок зараз попоїсть м'яса, зап'є його молоком та й ну бігати навкруг стола по краєчку, немов для того, щоб ніжки розпростати. Набігається добре, навіть утомиться, тоді приступить до тата, що сидить у кінці, положивши руки на стіл, стане на задні лапки, уткнеться йому мордочкою під паху й почне смоктати з великим смаком рукава його старенького, сивого суконного піджака, все перебираючи передніми лапками. Оце посмокче-посмокче та й злизує собі на боки тую слину, що лллялася йому немов густою піною. Нащо й задля чого він те робить — хто його знає! Ми тільки дивилися та реготалися. Як нагуляється й засне, я його знов однесу в сінці й положу на його місце аж до другої неділі.

Так проминула вся зима. На весні якось узяла я свого їжака, як і завсіди, положила біля грудей — не відходить. Перележав кілька день — все одно: не прокидається! Я злякалась, винесла його на город, положила на сонці; він полежав якийсь час, і де дівся — не знаю. Але всі ми за ним жалкували.

Н. Полтавка

□ □ □

Ледачий Гриць

Грицю, Грицю, до роботи!
— В Гриця порвані чоботи.
Грицю, Грицю, до телят!
— В Гриця ніженьки болять.
Грицю, Грицю, молотити!
— Гриць нездужає робити.

Грицю, Грицю, врубай дров!
— А Гриць щось-то нездоров.
Грицю, Грицю, роби хліб!
— А Гриць кахи, щось охрип.

* *
*

В небі жайворонки в'ються,
заливаються-сміються,
грають, дзвонять цілий день,
і щебечуть, і співають,
і з весною світ вітають
дзвоном радісним пісень,
ось вони на землю впали,
щось шепнули їй, сказали
і розтали знов у млі...
І, щоб глянути на диво,
виглядають полохливо
перші проліски з землі.

О. Олесь

□ □ □

Ворони

Недалеко за селом на крутій горі ріс густий гай. Там було сила воронячих гнізд. Що-весни прилітали сюди ворони, лагодили гнізда й клали в них свої зеленкуваті яєчка. Тижнів за три з яєць вилуплювались пташенята, висовували свої великі голови й страшенно пищали та кричали. Ворони невтомно літали й носили їм червяків, комах, мишей, маленьких пташок.

Угледів вороненят шкідливий шуліка. Бачить він: ворони полетіли на роздобуток. Шугнув до гнізда, вхопив вороненя й поніс до себе. Але це побачила ворона. Голосно закрякала вона й кинулась на шуліку. Її крик

почули инші й собі кинулись за хижаком. Оточили його з усіх боків. Одна клювала його в голову, друга в спину, третя смикала за хвіст. Не витримав шуліка, випустив вороненя з пазурів. Ворони підхопили його й понесли до гнізда.

□ □ □

Веснянка

А вже красне сонечко
припекло, припекло!
Ясне-щире золото
розлило, розлило!
На вулиці струмені
воркотять, воркотять!
Журавлі курликають
та летять, та летять!
Засиніли проліски
у ліску, у ліску.
Швидко буде земленька
вся в вінку, вся в вінку!
Ой, сонечку-батечку,
догоди, догоди,
а ти, земле-матінко,
уроди, уроди!

О. Олесь

□ □ □

Пастка

Усе було гаразд у льоху: повітря трошки, світла теж, людей зовсім не було, і стара пацючиха з пацятками своїми жила щасливо. Діжечки із сиром та маслом, глечики з молоком, горшки із сметаною — все було їхнє. Пацятка їли досхочу й росли гладкі, як опецки, а мати втішалася.

Але зненацька якось у льоху поміж діжками з маслом, коробками з крупами та иншим з'явилося щось нове — якийсь дротяний валець, а в нім смачно запечений шматочок сала. Цікаві пацятка, уздрівши таку новину, кинулись обдивлятись її, а стара пацючиха, як побачила, одразу ж і догадалася, що воно за проява.

— Дітки мої, — сказала вона, — не лізьте в ту принадну дірочку. А надто ти, Гризунчику, бо ти в мене

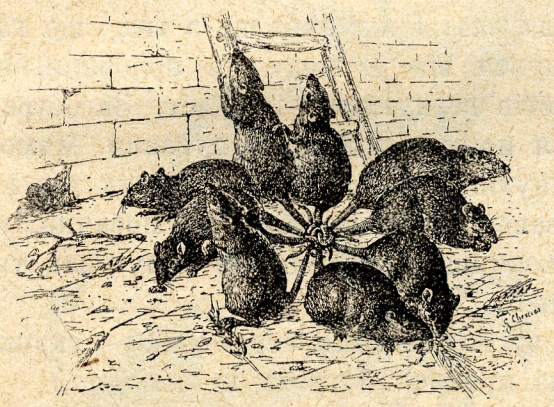

ввесь у батька — дуже цікавий. Ця дротяна вигадка — це пастка! Хто попадеться в неї, тому нема вороття до своїх: там йому й смерть.

— Ат, вигадки! — не йняли віри пацятка. — Мати звикли нас лякати тим, чого й справді нема... Це того ви так кажете, що дуже нас любите, мамо.

— Отже, ні, — каже стара мати. — Любов — одно, а обережність не вадить нікому, а тим паче нам, пацюкам. Ви ще не тямите, які лихі оті люди! Вони гніваються на нас за те, що ми часом поласуємо трохи молочком або грудочкою масла, та ото й вигадують усяке начиння, щоб нас знищити. Найстрашніш оця пастка, яку ми, пацюки, звемо „просимо". Ось гляньте лише — увійти в неї вільно, та вилізти звідтіль тоді годі й не думай...

— Вигадки! — гукнув старшенький синок, Гризунчик, коли мати одвернулася. — Щось не тее! Я, дякувати богові, доволі живу на світі й добре тямлю, що нема такого місця, кутка, навіть начиння, куди можна влізти й не можна вилізти. Це дурниці! А добрий підсмажений шматочок сальця — чудова річ заради Нового року, авжеж?

У наших пацяток аж слина з рота покотилася й очі забігали від самої балачки Гризунчикової. Та від слів і до діла недалеко: Гризунчик не з тих, що ґав ловлять.

Просунувся він у дірку до половини, але напало зневір'я: хотів вернутись — і не міг. Загострені дротики встромилися йому в тіло й не пускали. Мимоволі треба було просунутись наперед, і Гризунчик так і зробив.

Урятувавши себе від болю, він побачив, що вороття нема, що машинка „просимо" не випустить уже його ніколи, ніколи!

— Ой, що ж ти накоїв, сердечний! — скрикнула мати, наспівши на пригоду, і трохи не зомліла.

— Мамо, мамо, пропаду! — пищав Гризунчик, кидаючись сюди й туди, і гриз із переляку дріт. — Твоя, мамо, правда: не вилізти мені звідціль! Смерть мені тут!

А сердечна мати з пацятками стояла в кутку й гірко плакала.

□ □ □

Жаба

Вже давно собака Бойко принюхувався до нори, що була під самою призьбою нашої хати. Иноді він засовував туди свого носа, але зараз же відходив із незадоволеним виглядом. Сьогодні ввечері з цієї нори почувся досить приємний спів. Невеличка ряба жаба сиділа біля нори й співала. Бойко кинувсь був до неї, понюхав, але миттю відскочив. Від звичайних жаб суходільні жаби

відрізняються товстим незґрабним тілом, короткими ногами й шорсткою шкурою в бородавках. У протилежність річним жабам вони живуть на землі в норах, вогких місцях і тільки по весні кладуть ікру у воді. Вдень вони сидять у рівчачках, а ввечері рушають ловити комах. Після великого дощу, коли їхні нори затопляє вода, вони

виплигують на стежки садка, і иноді після зливи в садку можна бачити безліч маленьких жаб. Маючи короткі ноги, жаби плигають досить кепсько, частіш вони просто лазять. Горбики, що вкривають їхню шкуру, виділяють рідину, що неприємно пахне. Ось чому Бойко й відскочив миттю від жаби. Ця рідина, окрім того, ще й отруйна. Як її вприснути під шкуру кроля або собаки, вони швидко подохнуть. От через це жаб не вживає жодна тварина. Саме тому й Бойко не доторкнувся до жаби, хоча раніш він не раз ловив річних жаб. За старих часів

говорили, що як жабу взяти до рук, то виростуть бородавки. Але й це не так. Жабу можна тримати на руках скільки вгодно, і ніяких бородавок від цього не буде. Треба тільки, щоб на руках не було ніяких порізів, великих уразок та взагалі будь-яких ран, а то в'їдлива рідина, що її виділяє жаба, роз'їсть руку, і рука може заслабнути. Також треба стерегтися, щоб ця рідина часом не попала до ока, бо воно теж може заслабнути; можна навіть зовсім осліпнути. Що до всього иншого, то з жаб зовсім нешкідливі тварини. Отруйна рідина шурик потрібна їм, щоб захищатись од инших тварин, але зовсім не для нападу. Для їжі вживають вони комах, що поміж них є чимало шкідливих для людини. Отже, жаби, знищуючи шкідливих комах, приносять людині користь. Садівники, що розуміються на своїй справі, навмисно пускають жаб у садок, щоб ті знищували гусінь та инших подібних тварин, що шкодять рослинам. Жаба, що жила під нашою хатою, була гарненька тваринка зеленого кольору з темнозеленими плямами й жовтими очима. Я посадив її в помийницю, налляв трохи води й кинув їй у воду декілька мух. Побачивши жаба комаху, повернулася носом у той бік і вставилася в неї своїми ясними очима. Тільки муха підпливла ближче, жаба швидше розтулила рота, викинула відтіля рожевий язик, і муха миттю зникла в неї в роті. Язик цих жаб, як і звичайних, прилаштовується в роті не заднім краєм, а переднім коло самісінького підборіддя й викидається так, що верх його повертається донизу, а нижній бік стає верхнім. Жаба схоплює ним комах, наче рукою, і робить це так швидко, що навіть дуже рухливі комахи не встигають пурхнути та відлетіти.

О. Нікольський

□ □ □

Про моє курчатко

Була в нас попеляста курочка, ухата та чубата, ще й гребінчик висів на один бік, а як ходила, так борідкою трясла. Та не було в неї хвоста, бо матері якось треба було квачика, так вони в курочки відрізали хвоста.

У березні місяці почала курочка квоктати, і мати задумали її підсипати.

Отже, з плохенької попелястої курочки стала така сердита квочка, що аж мати бояться приступити, а не то, що я. А як лізти до гнізда, то вона — крр, крр, крр та б'є дзьобом.

Через три тижні мати кажуть:

— Оце вже повинні курчатка лупитись.

А я так зраділа, що й себе не тямлю! Мати заглянули під квочку та й кажуть:

— О, вже яєчко наклюнулось!

Я туди — аж там уже деякі курчатка й носики повистромлювали та ніби кажуть:

— Світ, світ, світ!

І почали вилуплюватися курчатка: жовтенькі, руденькі, чорненькі, рябенькі!

На третій день усі курчатка вилізли, а одно яйце навіть і не наклюнулось. Мати хотіли його викинути — думали, що бовтун або замерле. Я тоді до матери та й кажу:

— Мамо, не викидайте, може, якраз вилізе курчатко!

Мати кажуть:

— То положи його під другу квочку.

У нас була ще квочка, що сиділа ще на яйцях. Я взяла яйце й поклала під ту квочку. Через кілька день заглянула я в гніздо — аж курчатко вже геть вилізло та й цвякотить. Таке біленьке та гарнесеньке!

Я його взяла в долоні, пригорнула до себе та й хукаю, а воно закрило очка та:

— Тю, тю, тю!

Посадовила я його на стіл, а воно не може стати на ніжки. Аж тут мати входять. Я до їх:

— Мамуню! Ось і курчатко вилупилось. Та тільки чогось на ніжку не стане!

А мати й собі радіють та й кажуть:

— Не журись, воно виходиться: ще воно манюнє. Посади його в пір'я на печі, то воно обігріється. Воно буде в нас „сиріткою", бо не встигне за квочкою ходити.

Сиділо курчатко на печі щось із два дні та все на одну ніжку стрибало.

Через те ми його й не пускали до квочки.

Та воно й само не дуже-то побивалося за нею! Воно в нас стало хатнє й дуже звикло до людей. А як підросло більшеньке, то все за нами бігає; як же нікого нема в хаті, то воно, бідне, так цвякотить, що аж жаль бере! Та таке воно вдалося собі плохеньке, що зовсім нікого не боялося й до всіх на руки йшло, а найбільше до мене Так і ходить за мною — геть на город за мною біжить, як іду я сапати картоплю. Або оце візьму його та й посаджу собі на голову чи на плече, а воно й сидить собі та свою пісеньку співає:

— Тю, тю, тю!

А то впущу його за пазуху, то й цілий день буде лазити та співати, і не витягнеш його!

Але воно щось нещасливе було, те курчатко! Одного

разу батько сіли на піл та й придушили його. Я як крикну:

— Ой, тату, на курчатко сіли!

Батько схопились, а воно, бідне, лежить неживе й дзьобика розкрило геть і язичка висолопило... Я в сльози! А мати кажуть:

— Чого ти, дурненька, сльози розпустила? Полий його холодною водою, то воно відійде!

Я його хутчій у воду, а потім на піч та обмотала його в ряднинку й сиджу над ним. Коли згодом загляну до нього, а воно вже й дивиться на мене й цвінькає. Я така рада та кричу:

— Ой, курчатко ожило!

Переночувало воно на печі. Коли я прокинулась та й дивлюсь, а моє курчатко стрибає по долівці та шкориночку собі длубає.

„Воно, мабуть, зовсім виходиться, — думаю собі. — От тепер я матиму свою курочку, а може, і півничка. Але я дуже хотіла б курочки".

М. Ткаченко

□ □ □

Яблуні

Я посадив в-осени двісті яблунь. На зиму я обгорнув їх соломою, щоб зайці не погризли. По весні, як сніг розтав, я пішов подивитись на яблуні.

Кора на яблунях була блискуча, а на гілках уже починали розцвітатись потрошку пуп'яночки. Але як я розгорнув солому, то побачив, що в усіх яблунь кора при землі була на вершок завширшки обгризена навкруги. Це зробили миші.

Всі яблуні розвилися, але зараз же всі посохли. Тільки дев'ять яблунь не засохло. Вони довго були хорі, але таки почали рости.

У цих дев'яти яблунь кора обгризена була не навкруги, а так, що від тієї кори, що при корені, до тієї, що була вище погризеного, була смужечка необгризеної кори. Та смужечка набубнявіла.

Ось через віщо ті дев'ять яблунь не засохли.

Усяке дерево тягне собі із землі сік. Воно тягне його корінням. З коріння сік корою йде вгору й розходиться по гілках, по листу та по квітках. Тим соком дерево годується й ним живе.

Якщо видовбати з дерева середину, то воно не засохне, аби кора на ньому була ціла. Бувають дерева дупласті, такі, що в них середина вигнила. Але вони не сохнуть. Це тому, що в них ціла кора й сік іде з коріння по корі в молоді гілки.

У яблунь миші кору навкруги пообгризали, і сокові ні по чому було йти з коріння вгору. А в тих дев'яти яблунь ще зосталася смужечка кори від коріння вгору. По тій смужечці сік і йшов із коріння вгору, тому та смужечка так і набубнявіла. Тому яблуні ті й не посохли.

Л. Толстой

□ □ □

Дрова

Нас четверо пиляло у хліві дрова. Сьогодні ми чергували по кухні. Я й Голубенко пиляли, Петрусь придержував поліняку, а Семен колов та складав дрова.

— Добрячі дрова! Бац — і розколов! — радів Семен, що не важко колоти.

— Чого тут добрячого... Найкращі березові, а тут сама осичина. Того й колеться добре, — мовив Петрусь.

— Соснові теж добрячі дрова. Вони смолисті...

— Найкращі березові: вони найбільш дають жару. Далі — соснові, осичина вже потім. Мені так на складі говорили.

Ось Семенові попалось товсте полінище. Він з усього маху вдарив його сокирою. Ррак! І воно розлетілось надвоє.

— Дивіться, хлопці, шашель!.. І деревина поточена...

Ми кинули пиляти. Пішли дивитись. У полінищі сиділи два білі хробаки, товсті та здорові.

— Дивіться, які вони ходи поточили. Ось і мизинець залізе.

— Як же вони живуть тут? Чим вони живляться?

— А звісно чим: дерево їдять. Он диви, диви! Гризе!

— Це ще хробаки, а потім із них будуть черви. У хробаків ноги є, а в червей уже нема.

Ятіл

— Ану лиш, я уб'ю цю капость, — замірився було Семен скіпкою.

— Не бий! Треба буде їх Петрові Федоровичу показати; він скаже, що це й за хробаки, — мовив я.

Я виколупав їх із поліняки й поклав у коробки з-під сірників.

— Скажи, що я найшов! — гукнув Семен. Він любив, щоб у класі говорили про його находки. І йому щастило: часто-густо він знаходив усякі рідкощі.

Ми кинули роботу. Однаково вже напиляли досить. Стали обдивлятися дрова. Може, що-небудь знайдемо. Петрусь відірвав шматок кори з соснового полінища.

— От, браття, дивіться, як розмальовано!

— Це теж якісь хробачки. Це вони поточили.

На полінищі під корою був довгий хід. Від нього в усі боки, як галуззя, розходились менші ходи.

Їх вироблено було чепурно, рівненько, як жолобки. В кінці менших ходів було поширення, яке наповнювалося трухою з дерева.

— Я теж усе оце полінище покажу Петрові Федоровичу, — говорив Петрусь.

— З тебе сміятись будуть, що ціле полінище в класу втяг,— умовляли ми його.

— Хай сміються!— відповів Петрусь і відклав це полінище на бік.

— А я теж щось знайшов! Ось! Теж у класу візьму!

На березовому полінищі Голубенко знайшов гриба-порховика та такого великого, як капелюх.

— Ач прилип!— бурмотів Голубенко, віддираючи гриба сокирою.— Доведеться вкупі з корою віддирати.

Вже всі майже найшли щось цікаве. Можна буде розпитати Петра Федоровича, і, може, він що розповість. Лише мені й не довелося чого знайти.

— Хлопці,— кажу я,— я теж можу чим похвалитися: я можу сказати, скільки років якому хочете пенькові!

Хлопці здивувалися.

— Чи ти правду кажеш? А скільки ось цьому!

Я взяв кругляк і почав рахувати по спиляному краєві, скільки кілець на ньому.

— Двадцять один!— сказав я.

— А цьому?..

— ... Сорок!

— А цьому?

— ... Тридцять два!

— А чого цьому сорок, тоді як воно тонше від тридцятидвохрічного?— Всі хлопці почали з мене сміятися. Я був певний, що моя правда, та тільки сам не вмів пояснити, чого це воно так.

— Давайте на заставу,— гукав я.— Спитаємо Петра Федоровича, чи правду я кажу.

І пішли в будинок: Семен із хробаками в коробці, Голубенко з порховиком, Петрусь із полінищем, а я з порожніми руками.

— І на екскурсії не були, а скільки всього знайшли,— балакали ми.

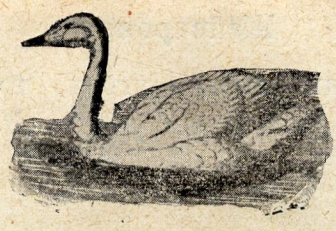

Лебідка

Пливе лебідка з лебедятами,
з маленькими дитенятами.
„Ненько ж наша, лебідонько,
погодуй нас хоч з годочок,
поки вб'ємося в пушечок,
а з пушечку та в пір'ячко,
а з пір'ячка та в крилечко —
тоді стріпнем та й полинем
в чисте поле живитися,
тоді перестанеш, мамо,
нами журитися.

□ □ □

Квітка й гусінь

Жила квітка у садочку
і лиха не знала.
В світлі сонця листя гріла,
росою вмивала.
Аж раз гусінь препогана
на квіточці сіла,
їла в неї лист за листом,
пуп'яночки їла.
Із стебельця, мов із серця,
добрі соки пила,
поки квіточка головку
вниз не похилила.

Жайворонок

Жайворонок як летить угору, то кричить: „Нум биться! нум биться“! а як униз: „Кий упустив, кий упустив!“

□ □ □

Метелик

Слухай-но: з самого ранку,
ледве сонечко зійшло,
я літаю без устанку
в поле, в ліс, назад в село,
далі — в луки, понад річку,
часом вгору полечу,
звідтіля впаду в травичку,
прислухаюсь і мовчу...
Скільки співів, шумів, дзвонів,
скільки гуку навкруги,
скільки танців, перегонів —
аж зворушаться луги.
Там, легенькі, бистрі, звинні,
линуть вгору од землі
і у сонячнім промінні
в'ються, грають мотилі.
А внизу — широкі ниви,
простір, воленька для всіх...
Сонце, квіти, рухи, співи,
щастя, радощі і сміх...

С. Черкасенко

Дощовик

— І нащо отаке коїти? — похитав головою вчитель, побачивши, що хлопці бігали по двору після дощу й чавили дощовиків.

— Та коли вони такі гидкі, Максиме Петровичу, — виправдувались хлопці.

— Гидкі?.. Гидкий той, хто шкоду якусь робить кому, а дощовик не тільки ніякої шкоди не робить, а, навпаки — користь.

Хлопці неймовірно зглянулися, а Захарко нагнувся, ухопив дощовика за хвіст, щоб роздивитися ближче, але хвостик лишився в руці, а дощовик югнув у дірочку й почав швидко-швидко втягувати себе кільцями в землю, де в одну мить і зник.

— Глянь, який швидкий! — зареготалися хлопці.

— Яка ж із них користь? — спитав Захарко, жбурнувши з огидою від себе живого хвостика. — Тільки й того, що гидке.

— А та користь, що дощовик нічого не псує, а тільки розпушує тверду землю, пропускаючи її крізь себе. От ви

як уторували двір, а підете на літо по домівках, то за цей час дощовики зроблять її під сподом зовсім пухкою. О, цей огидний червяк де заведеться, то у великій пригоді стане рослинам. Отож і не треба чіпати його!..

□ □ □

Теплим ранком

Теплим ранком сонце встало,
Піднялось і запалало;
Що ні спало — все проснулось;
Кожна пташка стрепенулась,
З вітки злітує на вітку;
І метелик впився в квітку;
Чередник погнав скотину
Попід гори на долину;
З димарів димок завився,
Мир увесь заворушився.

* * *

Мені снилось: я мельник в старому млині;
Уночі затихають колеса.
Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить,
чи кажан проти місяця грає.
У млині щось гризуть і смакують щурі,
під колесами падають краплі...
Щука кинеться десь, і півсонний ситняг
заспокоїтись довго не може.
Десь підвода далеко в полях гуркотить.
Хило, куди та для чого прямує?
Зірка пада ясна і дугу розкида
на широкому темному небі.

М. Рильський

□ □ □

Ранок

Годі спати, час вставати!
Ось поглянь у віконце:
час роботу починати —
скоро зійде сонце.
Ранні пташки піднялися,
і туман біліє,
хмарки похмурі взялися,
зірка червоніє.
Хоть і мляве ще й німе
все спросоння ходить,
на життя своє візьме,
сонце вже ісходить.

□ □ □

На долині

На долині під горою
стоїть явір над водою,
зазирає в долиноньку,
на біленьку березоньку.
Гей,
гей, долино, долинонько,
гей,
Тут весело, тут миленько,
птах співає солоденько,
ще й зозуля, та сивенька,
ще й голубка, та миленька!
Гей,
гей долина, рідна мати,
в тобі любо погуляти,
гей!

□ □ □

Зозуля

В першій половині травня вернулася до наших лісів зозуля. Кажуть, що хто має коло себе гроші в ту хвилину, як перше почує зозулине „ку-ку“,— буде цілий рік при грошах.

Але межи птахами вона має одну неславу: не кладе ячок у своє гніздо, бо його й не ставить. Вона підкидає свої яйця в гнізда дрібних птахів, які живлять замолоду своїх власних дітей. Ось, приміром, підгляне гніздо соловейка-співака й лише чекає, коли самичка на хвилю своє гніздо лишить. У цей час вона влазить тихцем у гніздо, знесе своє яйце межи яйця соловейка й втікає. Яйця зозулі так само малі, як і в усіх инших птиць. Самичка соловейка повернеться та й не пізнає чужого покладу. Вигріває своїм тілом, потім кормить молоде, як своє, а воно росте та їсть за всіх. Воно скоріше росте, а потім повикидає з гнізда малих пташенят соловейка, так що ті згинуть на землі. Виросте таке зозуленя, покине гніздо і вже більше не поверне.

Від того часу вона літає по всіх усюдах і з'їдає силу-силенну комах, переважно таких, яких инші птахи не їдять.

□ □ □

Кажан

I

На горищі почепився кажан і висить донизу головою. Вдень він боїться літати, та й мушви в цей час мало. Увечері загули над садком жуки й запищали комарі. Кажан відчіпається, летить по горищі, вилітає надвір.

— Кажан, кажан! — кричать діти надворі, забачивши кажана.

Одна дівчинка розіслала на землі білу хустку, щоб кажан сів на неї. Та миша пролетіла над головами дітей і зникла в садку. Розчепіривши широко рота, він літав там цілу ніч, хватаючи комах. Лише вранці, коли ще всі діти сплять, кажан знову залітає на горище, знов чіпляється до бантини й спить.

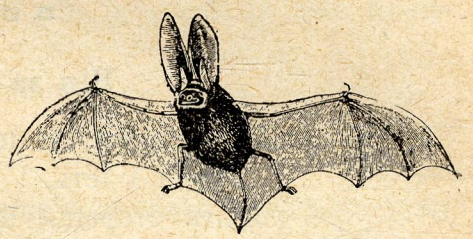

II

Одного разу бабуся полізла на горище. Там стояв її великий сундук. Діти пристали до бабусі, щоб узяла й їх на горище. Полізли, почали там бігати, заглядаючи у кожен куточок. Раптом над їх головами мотнувся й залітав кажан.

— Держи, держи! — закричав Сергійко, схопив кашкета й побіг до вікна на горищі.

Лише кажан підлетів до вікна, Сергійко кинув кашкета й збив кажана. Згорнувшися в кім'ях, він упав на земляну підлогу, і Сергійко, не боячися, взяв його руками.

Галасуючи, діти побігли вниз, щоб роздивитися кажана. Кажан роззявив рота й гострими своїми зубами кусав великий палець Сергійкові, та не боляче. Діти

найшли велику склянку, посадовили туди кажана й почали його роздивлятися. Вуха в кажана були великі, а очі зовсім маленькі — мабуть, він кепсько бачив. Між тілом, величезними пальцями передніх ніг, задніми ногами й хвостом була перетинка. Тепер ця перетинка ослабла й висіла зморшками. П'ятий палець на передніх ногах був зовсім маленький.

Над вечір кажан став битися об стінки склянки, намагаючись утекти на волю. Діти винесли склянку на двір і відкрили накришку. Кажан зразу зібрався на вінце склянки, потім розтяг перетинки і, раптом ринувшись, зник у темряві.

□ □ □

Що за птиця?

Між людьми, як пташка, в'ється,
у людей і їсть, і п'є;
ходить старець, просить, гнеться,
а у неї всюди є.

А. Глібов

□ □ □

Черваки

У Павла на городі розвелося багато черваків, а в баби Явдохи ще більше. Все листя на капусті поїли.

І Павло, і баба Явдоха не знали, що з ними робити.

— Бог нещастя наслав, — мовила до Павла баба Явдоха.

— Може, і так, — відповідав Павло.

— Давай богу молитися. Може, черваки в инше місце поповзуть!

— Давай, — погоджується Павло.

Молились, молились; другого дня черваки переповзли на иншу грядку. Так увесь лист і обсіли, зелені та товсті. На споді вони строкаті.

Баба Явдоха зраділа:

— Бог допоміг! Черваки на инше місце перейшли. Давай молитись!

— Давай!

Молились, молились! Подивились — вже всю капусту поїдено. А черваки й на третю грядку перелізли.

— Слава богові! — мовила баба Явдоха. — Ач, на нове місце перебралися. Незабаром і зовсім город покинуть. А давай іще молитись!

Тільки почали молитись, як надходить Сергій.

— Чого молитесь?

— Щоб черваки з городу вилізли,— говорить Павло.

— Ну й чудаки ж ви! Та хіба ж їх так повигониш?

— А як же?

— Ідіть за мною!

— Чого?

— Нічому ваша молитва не допоможе! Беріть соломи!

Взяв Павло соломи, прийшли на город. Вітер повіває стиха.

— Заходь за вітром!

Зайшли.

— Клади солому!

Павло поклав.

— Неси сухих кізяків!

Принесено.

— Рви тютюнового листу!

Нарвали.

— Тепер дивись!

Запалив Сергій солому, поклав кізяків, зверху тютюнового листу. Пішов дим чорний, вонючий. Так городом і стелеться. Погоріла солома. Веде Сергій Павла та бабу Явдоху до капусти.

— Дивіться!

Бачать, що черваки під капустою лежать, не ворушаться.

— Женіть сюди курей!

Десяток курок залучив сюди Павло, півень за ними сам прийшов.

— Он диви, як їх збирають! Так і надалі робіть. Або визбируйте черваків, попереду стукнувши палицею по стеблові, вони й попадають. Тоді їх можна ще й у землю втоптати.

З того часу Павло перестав слухати бабу Явдоху:

— Бог не допомагає. Треба самим бути розумнішими.

Баба Явдоха змовчала, похитала головою й зиркнула скоса на образи.

Про себе вона сказала:

— Ой, боги ви боги! Не дали мені допомоги!.. Тільки бабу осоромили.

□ □ □

Чередник

Лиш будяк та пирій
уквітчав степ німий,
шелестить бур'яном
лише вітер сумний.
Над шляхом у яру,
де могила горбком,
ізігнувся старий
чередник із ціпком.
Руда свита в латках,
кий дубовий в руках,
років слід на чолі,
степу сум ув очах.
Задивився старий
в синьокрилий простір,
висне стомлений зір
на будяк та пирій.
Срібним прядивом чуб —
вже старий чередник,
за скотиною вслід
дотягає свій вік.
За скотиною дід
уже степ перебрів,
і за ним уже слід
дощ і вітер замів.
Степ широкий, німий,
лише спомини в нім
туманами встають
і за обрій пливуть

Л. Волошка

Гроза

Надворі буря, дощ ллється з неба, як із-під ринви. Хмари аж сині, кошлаті, так і розрізують їх зеленаві блискавки. Грім тріскав із такою силою, що аж посуд дзвенить у шахвах.

Толя притаївсь біля вікна, дивиться на вулицю. Пусто, нема нікого, все поховалось. Тільки згори біжить цілий потік брудної води з бульками. Дощ січе воду, камінь, стовпчики. Темно, сіро, страшно. У, який буйний та брудний потік біжить. І де він береться завжди!

— Трах-тах-тах! — лускає грім, і шибки у вікнах (Толя блідне) дзвенять.

Толя блідне, але від вікна відійти не може. І раптом він бачить щось надзвичайне. На вулиці, в самому потоці під дощем, мокрі, без шапок, бредуть Федько, Стьопка й Васька. Вони позакачували штанці аж до живота, пацають ногами, сміються, щось, видно, кричать. Їм весело й любо. Вода, мабуть, тепла, а дощ, — як душ, у бані так і обливає їх. Ось Федько підставляє лице під дощ, ловить краплі ротом. Які в них смішні мокрі голови!

Васько щось найшов у воді. Що то? Підкова. Федько ховає в торбинку. Вони знов назбирають гвіздків, підків, залізячок. А Федько раз найшов навіть п'ять копійок.

Толя стає у зріст на вікні й махає руками, щоб його побачили. Нарешті Федько помічає Толю й починає махати рукою, закликаючи до себе.

Толя раптом стрибує з вікна, швидко скидає черевики, закачує штанці й тихенько вибігає в сіні, з сіней на ґанок. А хлопці вже коло ґанку й кричать:

— Іди, не бійсь, дощ теплий. Та йди, от баба—мнеться... Раз... два...

Толі холодно, страшно, але він не хоче, щоб його звали бабою. Він сходить із ґанку й іде до хлопців. Спершу

від усього холодно, але потім робиться так славно, мило. Толя від приємности аж вищить і пацає ногами по воді. Хлопці теж кричать, схопившись за руки, біжать униз.

А дощ іде їм на голову, на плечі, на руки. Сорочки поприлипали до тіла, потім біжить, грім тріщить. Але хлопцям грім не страшний.

В. Винниченко

□ □ □

Гроза

Мовчки насунули хмари
і залягли округи,
і потьмарились одразу
луки, поля і луги.
Тріпалось листя, мов з ляку;
гнулись додолу квітки;
ледве плескалася річка;
мов повмирали пташки.
Тиша страшна і німая...
Ясно-блискуча стріла
небом зчорнілим пробігла,
хмару вогнем обвила.
Мить ще єдина—й одразу
вдарило громом страшним,
наче хиталося небо
й світ захитався із ним.
Ляком пригнічені, ждали
смерти поля та гаї...
Крапнула крапля і друга—
і полились течії.

Довго з похмурої хмари
води потопом лились,
довго громи гуркотіли,
блискавки в хмарах вились.
Довго здавалось, що небо
землю втопить завзялось,
поки аж хмара поблідла,
високо сонце знялось.
Зазеленіли, засяли
луки, поля і луги;
радісно хвиля моторна
плеще в свої береги.
І голосніш, веселіше
защебетали пташки,
і запашніше запахли,
сяючи пишно, квітки.
І до блакитного неба
вся усміхнулась земля—
ріки і гори з лісами,
луки, степи і поля.

Б. Грінченко

□ □ □

* * *

Раз високо над горами,
уранці по весні,
дві хмароньки пливли кудись,
легенькі й ясні.
Удосвіта дві хмароньки
зустрілися вгорі
і мовчки зупинилися,
як тії дві зорі.
Дві хмароньки зустрілися
удосвіта колись,
зустрілися, спинилися,
за рученьки взялись.
Хотілось їм зостатися,
укупі бути вік,
а вітер злий сміявся вже
десь збоку біля них.
І стали тихо плакати
дві хмароньки ясні,
і сльози їхні падали,
сріблясті і рясні.
А трави в свої рученьки
ловили радо їх
і грались, ніби в крем'яхів,
сльозами хмарок тих.

О. Олесь

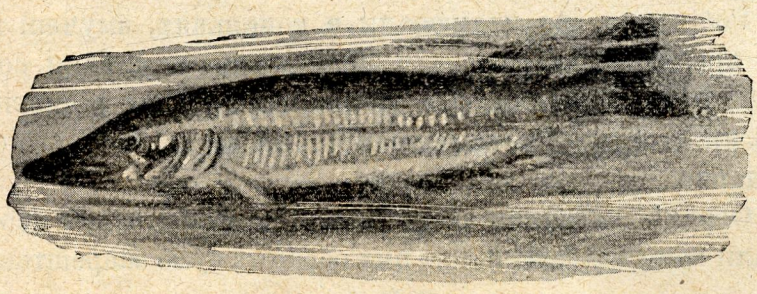

Пам'ятник Іллічу в Ленінграді коло Фінлянського вокзалу.

Розстріл робітників на річці Лені

День 17 квітня — день великої жалоби робітників.

У цей день року 1912 сталася кривава подія в далекому Сибіру понад річкою Леною, там, де здобувають з-під землі золото.

Робітники, що працювали в копальнях, змучені тяжкою працею, вимагали від хазяїв, що наживали собі з їхньої праці мільйони, щоб ті поліпшили їхнє становище: збільшили плату, зменшили робочий день, щоб не було знущання.

Обрали робітники з-поміж себе товаришів, щоб перебалакали вони з хазяями, але цих обраних було заарештовано.

Кинули робітники роботу й пішли до своїх хазяїв сами говорити з ними. І тут сталася жахлива справа: дорогу робітникам перегородило військо, жандарі, і в натовп беззбройних людей полетіли кулі... Трупом лягло більш, як триста, поранено та покалічено понад сто п'ятдесят. Коли звістка про це дійшла до Петербургу (так колись звався Ленінград), робітники страшенно обурились і по всіх заводах, по всіх фабриках оголосили страйк і кинули роботу. Те саме було й по всіх містах, куди тільки доходила звістка про ленські події.

І тих подій робітники не забудуть ніколи.

□ □ □

Ленський розстріл

Чекає жінка чоловіка,
малих діток до серця тулить...
— Не жди... не прийде він до-віку
його скосили хижі кулі...
Але не сам упав там він —
і твій найстарший любий син
лежить так само, як і батько.
О, трупів там лежить багацько.
А навкруги товариші
покрили трупом сніжні гони ..
І кров гаряча ще біжить
із ран тяжких, така червона...
А сонце з жаху мов холоне
і страшно в небі так горить...
Кати, вам не сховатись суду!
О, браття! Проклятий той буде,
хто цей жахливий день забуде,
хто кров цю ворогам простить!

Д. Бідний

□ □ □

Перед пам'ятником Леніна

Стоїть і пригадує Ленін
огненне минуле своє...
Проміння з обличчя не сходить,
і думи за думами мчать...
Од півдня, од заходу й сходу,
Денікін, Петлюра, Колчак...
І зором він далі полонить,
і хоче всю землю обнять.
А мимо проходять колони,
і сурми погребно гримлять...
І каже їм Ленін промову:
„Вперед, за комуну, вперед!
Хай кожен ударами крови
живого за серце бере;
хай кожен йому нагадає
на варті, в роботі, у сні,
що треба од краю й до краю
Комуни світити огні!“

В. Сосюра

□ □ □

Я бачив Леніна

Леніна я бачив одного разу на Червоній площі. Тоді була війна проти Польщі. Ленін говорив про війну.

Я пам'ятаю, як тисячі народу ждали його. Проліз і я до трибуни разом із иншими. Дорослі затуляли від мене все, і я майже нічого не бачив, крім шматочка синього неба над собою.

Раптом чую — кричать: „Ілліч, Ілліч! Хай живе Ілліч!“

Я страшенно хотів злізти на щось, але навколо нічого не було. Мене штовхали. Я навіть плакав, бо мені

дуже хотілося бачити Леніна. Кінець-кінцем я почепився на плече одному робітникові, ногу поклав йому в кешеню і, як на коня, зліз йому на плечі.

Робітник звелів держатися міцніше за нього. Тепер я опинився вище за всіх і побачив Володимира Ілліча: він ішов до трибуни. Робітники розступалися перед ним, даючи йому місце.

Пам'ятаю, я дуже здивувався: як це Ленін іде без охорони, ледве пролазячи крізь натовп. Царя охороняли салдати й жандарі, простого народу не пускали близько, а Ленін іде собі спокійно в юрбі, посміхаючись.

Він зійшов на трибуну. На голові в нього була кепка. Зійшовши на трибуну, він витяг із кешені білу хусточку й витер собі чоло й обличчя.

Я не пам'ятаю, що говорив Ленін. Я більше слідкував за тим, як він говорив.

Иноді він низько нахилявся з трибуни, простягав руки вперед, держачи хустку й часто витираючи чоло.

Обдивився я все його обличчя, очі, ніс, маленьку борідку, і мені здалося, що в Леніна дуже просте обличчя.

Промову Ленінову часто переривали оплески й якісь вигуки. У ці хвилини я ще більше витріщав на нього очі й також кричав.

Аж ось Ленін скінчив. Ще дужче почали плескати руками. Закричали, намагалися заспівати.

Ідучи додому, я все повторював: „Ленін, Ленін"...

Таємний курінь

Влітку 1917 року Володимир Ілліч та тов. Зінов'їв повинні були виїхати з Петрограду, бо їх із наказу тимчасового уряду шукали, щоб заарештувати.

Якийсь час перебували вони потайки в дачній місцевості Розлив під Петроградом. Жили вони на горищі в хліві

в одного робітника, а потім для більшої безпечности переїхали звідти кілометрів за п'ять на сінокіс, що був аж за озером. Справа в тому, що в Розливі жило тоді чимало дачників. Міг хто-небудь довідатись, де переховуються проводирі робітників, і видати їх буржуйській владі. На сінокосі ж не було публіки, яка сновигала перед очима. Тут вони оселилися в курені. Курінь був зроблений із хмизу й покритий зверху сіном.

Жити в курені було спокійніше, бо робітники-косарі, що працювали на сінокосі, не догадувались навіть, що в курені переховуються ті, проти кого лютувало панство.

Вигнанці почували себе досить добре: користувались можливістю відпочити, ходили на озеро купатись, навіть на полювання ходили. Але з полюванням справа не пішла: рушницю було відібрано, і їх за малим не пізнав лісник.

Володимир Ілліч проводив більшість часу в тому, що писав; але не без того було, що й до фізичної праці брався — помагав косарям сіно переносити, складати в копиці.

Гірше стало, як почалися осінні холоди. Треба було надумати щось инше. Вирішили переїхати до Фінляндії.

Документи дістали так: у сестроріцькому заводі видавалось перепустки на переїзд за кордон тим із робітників, які жили в Райволі в Фінляндії. Такі перепустки пощастило роздобути для Леніна й Зінов'єва.

З цими документами вони виїхали. А за місяць і Надія Костянтинівна Крупська тим самим шляхом перебралася до Фінляндії.

Там вони перебували аж до осени, ні на час не перериваючи звязків із партією та з революційним робітництвом Петрограду та готуючись до захоплення влади до рук рад робітничих, салдатських та селянських депутатів.

□ □ □

Перше Травня

Червоні прапори, куди не кинеш оком,
цвітуть на вулицях, як макові квітки,
під ними хвилями, нестриманим потоком
ідуть і йдуть робітники.
В щасливий край розрівняна дорога
з віків неправд усіх веде трудівника:
в очах його і в рухах перемога,
в ході — удари молотка.

О. Олесь

□ □ □

Чому ми святкуємо Перше Травня

Перше Травня — це свято волі, свято праці. По всіх країнах робітники в цей день кидають роботу й виходять стрункими лавами на вулиці та майдани, щоб усі бачили, що сила дійсно на їхньому боці, що армія праці міцна й численна.

По всіх країнах робітникам завжди жилося дуже скрутно, і вони не мали часу ані на відпочинок, ані на освіту...

А коли вони робили спробу визволитись, то уряд скликав собі на поміч військо і втихомирював їх.

Свідомі робітники всіх країн зрозуміли, що треба всім робітникам з'єднатися і хоч мирним шляхом, але показати буржуазії свою силу.

І що-року 1 травня робітники всього світу показують свою силу, припиняють працю й виходять на вулиці з червоними прапорами. Буржуазні уряди посилають проти робітників поліцаїв, військо. Але робітники на те не вважають.

У нас ніхто тепер не забороняє святкувати Перше Тра-ня. Навпаки, в нас воно державне свято, бо наша держава робітничо-селянська.

□ □ □

Дитячий Інтернаціонал

Ми — молоді весняні квіти,
ми — діти молота й серпа,
ми тільки починаєм жити,
але вже жде нас боротьба.
І хоч малі ще наші сили,
та кожна хвиля їх кріпить,
і наші лави все міцніють
і прибувають кожну мить.
Ми — червоної квіти,
діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
Правдивії сини.

Батьки загинули за волю
в тяжкій кривавій боротьбі,
їх лави рідшають, та скоро
батькам на зміну станем ми;
червоний стяг і зброю волі
ми з рук потомлених візьмем,
з новими силами й завзяттям
у всесвіт волю піднесем.
Ми — червоної квіти,
діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
правдивії сини.

Комуна — то є гасло наше.
всесвіт — останняя мета,
хай скрізь горить ясна свобода,
червона, вільна і свята.
В похід же, браття молодії,
ми шляхом волі йдем та йдем,
за правду, волю і за працю
червоний прапор піднесем.
Ми — червоної квіти,
діти жовтня й весни,
Інтернаціоналу
правдивії сини.

□ □ □

Три Інтернаціонали

По різних країнах робітництво об'єднується в партії, щоб боротися проти капіталістів. Але капіталісти різних країн об'єднані, один одному допомагають. Отже й робітництву всіх країн треба єднатися, бо инакше капіталістів не перемогти.

Перше міжнароднє об'єднання робітництва було закладене 1864 року. Це було „Міжнароднє Товариство Робітництва", або, як звуть його инакше, І Інтернаціонал.

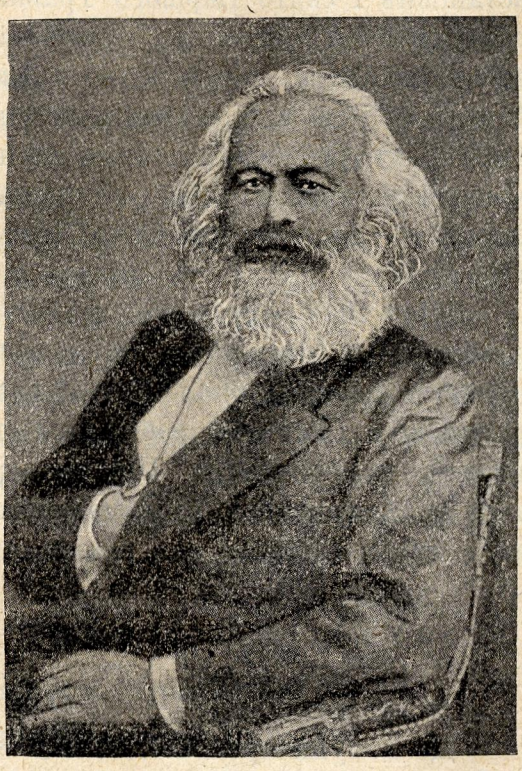

Карл Маркс, великий учитель робітництва та борець за його визволення

Карл Маркс, великий учитель робітництва, багато праці поклав, щоб І Інтернаціонал зміцнів і об'єднав робітників усього світу на боротьбу з капіталістами-фабрикантами. Він казав робітникам, що настане час, коли фабриками та заводами будуть заправляти самі робітники. А для цього він закликав трудящих: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!"

Та несила було дуже розвинутися цьому товариству. Капіталісти були ще надто міцні. Вони задавили Паризьку Комуну.

Звязки між робітниками різних країн почали уриватися. І Інтернаціонал припинив існування.

Та революційне робітництво не могло обійтись без міжнароднього об'єднання. 1889 року було закладене нове міжнародне об'єднання — II Інтернаціонал. Він існував 25 років, зробив багато, щоб об'єднати робітників. Він же встановив і свято Першого Травня. На з'їздах діячі II Інтернаціоналу виступали проти війни, казали, що, коли війна спалахне, робітництво повинно піти проти своєї буржуазії і не підтримувати війни. Але, коли буржуазія 1914 року розпочала жахну війну, проводирі II Інтернаціоналу зламали свої обіцянки. В кожній країні вони пішли із своєю буржуазією. Після війни проводирі II Інтернаціоналу працюють спільно з буржуазією.

Але з 1919 року в пролетаріяту всього світу є справжнє революційне міжнародне об'єднання. Це III або Комуністичний Інтернаціонал. Він об'єднує комуністичні партії різних країн. Він веде робітників до боротьби з буржуазією, веде до нового життя. Під прапором Комуністичного Інтернаціоналу робітництво переможе й замість ладу капіталістичного заведе лад комуністичний.

□ □ □

Старий трудівник

До комуни пристав дід. Що ж? І дід потрібний у роботі. Дід не спить уночі: коні, воли, корови хто догляне? І дід доглядає.

Коли він спить? Коли він спочиває? Ніби голодний, що допався до їжі, він ухопився за роботу в господарстві. Там підполе, там підгородить, там вітер попсував дах, там щось заросли бур'яном грядки, воза підмазати, напоїти вчасно скотину, залучити телята, почистити стайні — скрізь він.

— Діду, коли ви спочинете? Хоч би в свято! А то скажуть добрі люди, що за батрака вас маємо!

— Спочити? А як же, спочинемо! Там уже всі будем одпочивати,— махав рукою в бік до кладовища.

— Та не можна ж так! У нас совітська влада: всім право на спочинок тут дає, а не там,— напівжартовливо йому відповідали.

— Наше діло старече, а ви — як вам закон велить.

— От химерний дід'

На цьому обривались балачки.

— Старого закалу чоловік: любить землю до ями.

— Не обижайте діда,— намовляв найстарший комунар Горох.— Десь, мабуть, не з медом було чоловікові. Тугу в роботі забува. Нехай собі.

І вночі, коли, було, вся комуна спить, дід ходить по підвір'ю, по полю. Зійде на широку ниву й почне пропалювати густі лави високого проса, пшениці або вівсу. Працює. А то, бува, стане, замислиться, візьме до жмені тучної й м'якої, як пух, землі, притулить до грудей і застигне. І, здається, тоді нема для нього на світі нічого, крім оцієї землі й оцієї ниви.

Ів. Сенченко

□ □ □

Куркулева правда

Прийшов жебрак до куркуля та й просить хліба.

А куркуль тоді саме пироги їв та й каже:

— Іди, дурний, я сам хліба не маю — бачиш, пироги їм!

□ □ □

Заклик

Годі спати!
Всі із хати:
пишне свято навкруги!
В мрійно-синіх
далечінях
хвилі-співи,
переспіви,
хвилі і луги.

Годі спати!
Всі із хати:
гей, у поле, плугатар!
Ой, у полі
на роздоллі
буйні квіти,
оксамити
розстилає яр.

Годі спати!
Всі із хати:
праця-влада жде лиш нас!
Гей, устанем
раннім-раном,
а спочити
буде час.

В. Чумак

□ □ □

Міжнародній гімн

Повстаньте, гнані і голодні
робітники усіх країв!
Як у вулкановій безодні,
в серцях у нас клекоче гнів.
Ми всіх катів зітрем на порох...
Повстань же, військо злидарів!
Все, що забрав наш лютий ворог,
щоби вернути, час наспів...
Чуєш? Сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
здобудем людських прав.
Не ждіть рятунку ні від кого —
ні від богів, ні від царів!

Позбудеться ярма тяжкого
сама сем'я пролетарів.
Пусті слова про „право бідних"
держава дбала не про нас,
нас мали за рабів негідних...
Доволі кривди і образ!
Чуєш? Сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
здобудем людських прав!
Лиш ми, робітники, ми, діти
святої армії труда,
землею будем володіти,
а паразитів жде біда.
Тоді ж, як грім підчас негоди
впаде на голови катів,
нам сонце правди і свободи
засяє тисяччю огнів.
Чуєш? Сурми заграли...
Час розплати настав!
В Інтернаціоналі
здобудем людських прав!

* * *

Між горами старий Дніпро,
неначе в молоці дитина,
красується, любується
на всю Україну.
А понад ним зеленіють
широкії села;
а у селах, у веселих
і люди веселі!..

□ □ □

Перше Травня — день великий

Перше Травня — день великий:
всім, хто душить, мучить нас,
ми покажем, що вже близько
перемоги час.
Перше Травня нас віщує,
що пригніченню кінець,
капіталові могилу
вирив пролетар-борець.
Перше Травня... Сонце сяє,
шле червоні нам квітки,
руку дружньо простягають
всіх країн робітники.

□ □ □

До праці

Праця єдина з неволі нас вирве —
нумо до праці, брати!
Годі лякатись, на діло святеє
сміло ми будемо йти.
Праця єдина нам шлях утворує,
довгий той шлях і важкий,
що аж до щастя і волі прямує —
нумо до праці мерщій!
Праця не згине між людьми даремно:
сонце засвітить колись.
Дякою нас тоді люди згадають —
нум же до праці берись!
Сміливо ж, браття, до праці ставайте!
Час наступає, ходім!
Дяка і шана робітникам щирим,
сором недбалим усім!

Б. Грінченко

Селянин і робітник

Селянин. Ми брати з тобою рідні:
ти ж пішов з села,
як скрутили тебе злидні,
лихо та біда...
Ти працюєш на заводі —
поле я орю...
Будем жить з тобою в згоді,
руку дай свою!

Робітник. Ти ореш — кую я плуга,
з праці живемо,
спільна радість, спільна туга,
йдем до одного...
Аж до поту ми працюєм,
нас єднає труд.
До одного ми прямуєм,
братом мені будь!

Разом. Ми брати з тобою рідні —
наша спільна путь,
і за нами усі бідні
в бій за волю йдуть.

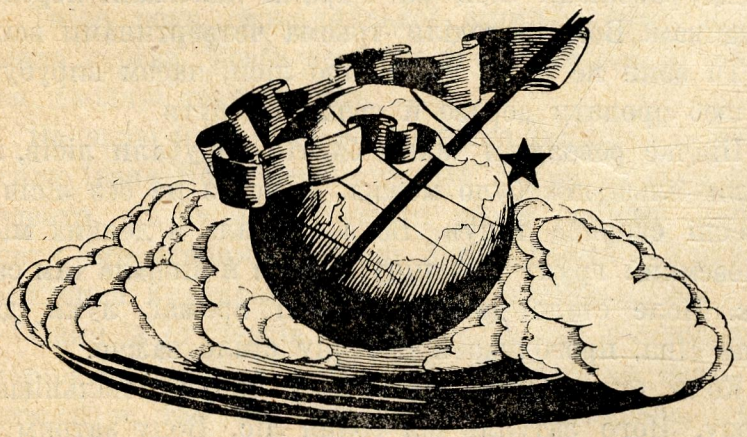

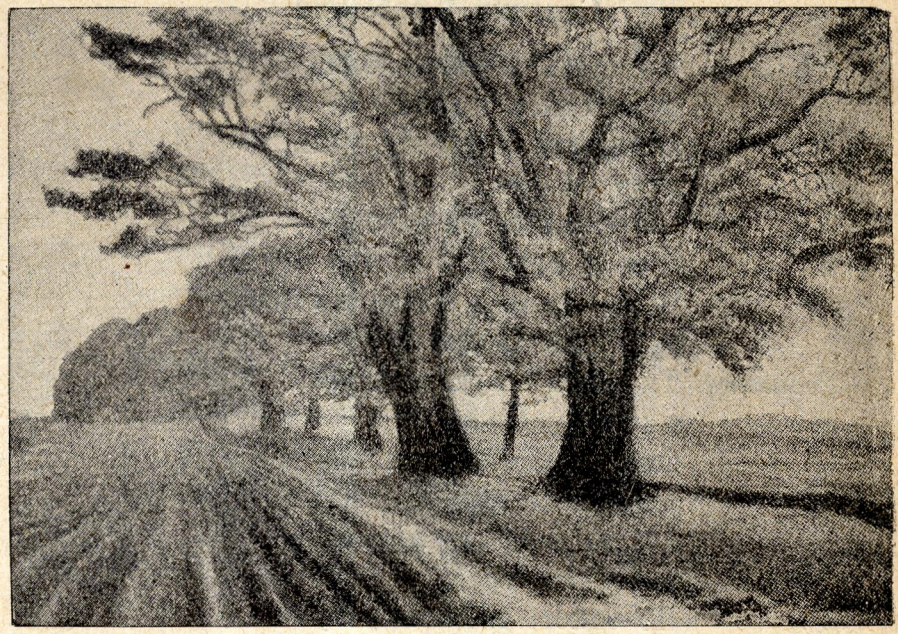

Зберігайте ліси!

Україна — одна з найбідніших на ліси країн. В инших країнах із кожних ста десятин землі тридцять припадає на ліс, а в нас тільки сім.

До революції ліси на Україні належали переважно поміщикам. Вони володіли трьома четвертинами всіх лісів. Та вони не дуже дбали про ліси, часом вирубували ліс, щоб продати дерево й грошей добути.

Підчас революції також багато вирубали лісів, і вирубали більш, ніж було можна. А через це без лісів сніг по весні скоріше танув. Вода змивала в деяких місцях чорноземний ґрунт та глину з поля й лишала там самий пісок. Поле стало давати кепські врожаї, луки дають менше сіна, прогодувати скотину стало важче.

Коли було багато лісів, сніг танув повільніше, не відразу. Його затуляв від сонця ліс. Воду затримувало

коріння дерев та мох. Вода текла з лісів потроху, зате ціле літо. Отже ціле літо не висихали й річки. Річки були тоді глибші.

А тепер вода стікає скоро. По весні річки переповнено водою. Та минає трохи часу, і річки пересихають, бо вода скоро спадає. Велика річка Дніпро, а й та міліє, менше в ньому води стало, важче ходити по ньому пароплавам.

Що більше в країні лісів, то краще.

Радянська влада вживає заходів, щоб лісів на Україні не зменшувалось, а збільшувалось. Щоб лісу не зменшувалось, слід що-року вирубувати не більш від того, скільки може вирости за рік. Крім того, треба що-року насаджувати ліси.

Треба обсаджувати деревом села, дороги, непридатну під засів землю, піски, провалля.

□ □ □

День лісу

Полтаву звуть зеленим містом. Влітку Полтава й справді дуже зелена. Сади й дерева побіч вулиць надають їй зеленого вигляду.

Та за роки громадянської війни в місті вирубали чимало дерева. Треба зробити нові посадки. За це й узялися школярі та студенти.

На долю нашої школи припало завдання — обсадити могилу Івана Котляревського. По дорозі за нами зайшли студенти, що мали працювати разом із нами. Забравши лопати, ми рівними лавами пішли містом. Підійшли до пам'ятника Котляревському й тут зупинилися.

Один із студентів звернувся до нас із промовою. Він говорив про те, як погано жити там, де нема дерев. Сонце пече там нестерпуче, у повітрі курява, і бачити

такий куток неприємно. Треба, щоб куточок, де поховано поета, був обсаджений деревами. Цим вшануємо й пам'ять письменника. На заклик студента взятися до роботи ми відповіли своїм лозунгом: „Завжди готові!"

По цьому рушили до кладовища. Тут одразу найшли могилу письменника, що була край дороги.

Відділ комунального господарства ще в-осени розпланував тут сонячну галявинку, квітник. Її з усіх боків і належало нам обсадити.

Студенти розподілили роботу, роздали дерева. Ми швидко виконали роботу й рушили додому.

По дорозі раз-по-раз ми зустрічали школярів з инших шкіл. Вони також були на посадці в инших місцях нашого міста.

Весело бралися до роботи малі громадяни радянської України цього дня, знаючи, що працюють не лише для себе, а й для инших.

□ □ □

Пісня

Ой, хвалилася та березонька:
„На мені кора та біленька,
на мені листя та широке,
на мені гілля та високе".
Ой, як обізветься зелений дубок:
„Ой, не хвалися та, березонько,
не ти свою кору вибілила,
не ти своє листя широчила,
не ти своє гілля та височила —
вибілило кору та яснеє сонце,
широчив листя та буйний вітер,
височив гілля та дрібен дощик".

□ □ □

Пісня

Завтра, завтра підем в поле,
в школі кинемо книжки,
цілий день ми проспіваєм,
як співають там пташки.
І ромену, і волошок
повні поли нарвемо,
на межі э квіток пахучих
ми віночки сплетемо.
У лісах, лісах зелених,
ми спочинемо гуртом
під столітньою вербою,
що схилилась над струмком.
Защебечем, заспіваєм,
як співають там пташки...
Завтра, завтра підем в поле,
в школі кинемо книжки.

О. Олесь

□ □ □

У Німеччині

У Німеччині на горах ліс росте. А гори там круті, високі, і дерево звезти ніяк не можна. То люди кидають колодку в річку, і дерево пливе до города верстов за двісті. І не було прикладу, щоб дерево дорогою пропало. Як трапиться, що хвилею його до берега приб'є, то хто побачить, відіпхне, щоб далі йшло, куди хазяїн призначив. А в городі ті колодки вже переймають і продають за добрі гроші.

□ □ □

Потьомкінський сад

Було це давно, ще за царювання Катерини II. Степи наші тоді ще тільки заселялись.

Князь Потьомкін звелів зігнати багато сот крепаків до місця теперішнього Дніпропетровську. Йому заманулося засадити такий сад, щоб і рівного не було ні ча Україні й ніде в Росії.

Розіслав він своїх офіцерів по всіх усюдах по дерева та по вчених садівників. І звідкіль тільки не позвозили різних порід дерев та кущів?.. Кажуть, що і з Німеччини, і з Франції були дерева!.. Та кожне ж дерево потребує особливої землі. Місце під цей сад було взяте над самим берегом Дніпра. Берег був геть скелястий та пісчаний... Отож крепаки й возили возами землю сюди. День і ніч возили. Засипали яри, скелі, піски... Хоріли сердечні, помирали, над працею підривали своє здоров'я.

А як землі понасипали багато, почали садівники садовити сад. Яких дерев не насадовили: і пальм, і кедрів, і кипарисів... А кущів яких! І всі дерева, які тільки ростуть на Україні, в Росії й Європі! Для них землю особливу привозили. А які стежки поробили! Які клумби та квітники!.. Мармурові статуї порозставляли. Альтанки гарні й пишні побудували. І коли цариця Катерина приїжджала сюди, так у саду був баль великий. На

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

деревах різних кольорів ліхтарики горіли. А панство гуляло по тому саду, і цариця Катерина з Потьомкіним князем.

Тепер нема ні пальми, ні кедра й ніяких особливих дерев у саду, бо всі вони без догляду загинули, а деякі здичавіли.

* * *

Ой ти, сонце-сонечко,
припечи, припечи,
ой, дрібненький дощику,
примочи, примочи...
Хай заводи й фабрики
все гудуть, все гудуть,
хай вперед до кращого
люди йдуть, люди йдуть.
Нехай праця вільная
розквіта, розквіта...
Хай же зріють зернами
всі жита, всі жита.
Хай на зло багатим всім,
ворогам, ворогам,
ми не підем кланятись
їх богам, їх богам.

М. Чардій

□ □ □

Літнього вечора

Вечоріло. Блакитне небо наче оперезалося широким рожевим поясом. Цвіли яблуні; тихе повітря дихало чудовими пахощами. В останньому промінні сонця грала дрібненька мушва і, мов сітка, мигтіла перед очима. Гули хрущі та літали, як кулі. Висипала на вулицю дітвора і збудила тишу голосним криком та дзвінким сміхом.

Греблею йшла череда і, здіймаючи куряву, ревла та мекала. Курява стелилася по гладкому, як дзеркало, ставку й купалась у хвилях рожевого світла.

Високі крислаті верби зеленою банею нависли над вулицею, і на вулиці стало темно та вогко. Від криниці ровом дзюрчав струмочок. Коло воріт молодиці чекали на череду, щоб відлучити ягнята. Смеркалося...

М. Коцюбинський

□ □ □

На роботі

I

Збирається дід Степан у ліс на роботу, а внук Гаврусь його й просить:

— Візьміть і мене з собою...

— Куди там тобі,— говорить дід,— занудьгуєш! Та й робота там проста; бачив же, який я з роботи повертаюсь. За тиждень не приберешся!

Гаврусеві давно хотілося довідатися про те, що дідусь у лісі робить, і він знову проситься.

Мати й каже:

— Та візьміть уже Гавруся! Може, і в допомозі буде. А то ж дома тільки з дітворою шалається.

— Ну що ж, підемо,— відказав дід.

Іти було недалеко — верстов із три. Прийшли до лісу. Бір сосновий, і так у ньому гарно! Сосни великі, червоними стовпами стоять. А під соснами земля мов пухова — вся вкрита голками.

Хатинка в дідуся в лісі невеличка. Тісно, ніде й повернутися, та жити якось можна. Біля хатини складено пічку з димарем.

— А чому це у вас, дідусю, пічка надвір стоїть?— питає Гаврусь.

— А от побачиш... Ось під'їмо з дороги та й за роботу.

Поїли хліба з картоплею, запили водою. Дідусь узяв мішок, Гаврусеві теж дав мішок.

— Ну, підемо, Гаврусь... Твоє діло — ходи та збирай шишки, хмиз та все в мішок.

— А нащо?

— Ти зайвого не балакай, а роби, що велять! Потім побачиш.

II

Ходили, ходили по лісі, набрали повні мішки такого палива, принесли додому. Висипав це все дідусь у пічку, підпалив, а зверху на димар мішок довгий натяг.

У димарі тяги немає; шишки, кора в пічці не розгоряються, а лише тліють. І густий, темний дим так і йде з димаря.

— Оце,— каже дід,— дивись, Гаврусику: дим тягне через мішок, а на ньому осідає сажа. Оце й є наш хліб.

— Та куди ж ця сажа тобі потрібна?

— Куди сажа потрібна?.. Фарбу з неї роблять таку, що кращої за цю й немає. Змішують цю сажу з вареною олією — і все! Бере маляр таку фарбу й маже, що тобі потрібно... Он у тебе книжка є. В ній усі літери такою фарбою й надруковано. І на таку фарбу сажа йде... Або чим чоботи чистять? Ваксою. А її теж роблять із сажі!

III

Пообідали, і почав дід малесенькі барильця збивати та на них обручі натягувати. А Гаврусь знову пішов у ліс із мішком збирати шишки та соснові шпильки.

„От нащо годяться шишки та соснові шпильки,— думає Гаврусь,— я й не догадувався, що з нього є користь людині".

Ранком дід ізняв мішок і почав витрушувати сажу в барильця. Від сажі всі руки, обличчя та одяг стало в дідуся чорне. Гаврусь збоку на це все дивився, та й то почорнів. А сажа липка така, що відразу не відмиєш!

Потім дідусь повигрібав попіл, насипав у піч знову того, що приніс, і знову підпалив. Знову надали печі роботи!

— Ну,— каже дід,— як продамо сажу, буде тобі, Гаврусику, нова сорочка та ще й ласощів куплю!

А Гаврусеві не з того радісно, що йому сорочку та ласощів куплять, а з того, що він до роботи взявся й дідусеві в допомозі став, а не шалається без пуття, як мати каже.

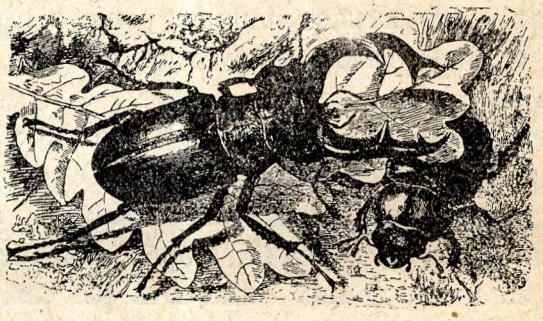

Пісенька

Ой, летів жук, жук —
та у воду пук.
Прибігає жукова мати
жука рятувати.
— Подай, подай, жучку,
та правую ручку!
Лазив жук по долині,
а жучиха по калині;
грай, жучко, грай,
будеш мати добрий край.
Ой, поліз жук на дрова —
в його жінка чорноброва;
як полетів жук на сіно,
а жучиху щось із'їло.

(Народня пісня)

□ □ □

Карась

Усякому, мабуть, доводилось бачити карася, бо є їх і по річках, і по озерах, і по ставах. Карась — риба невелика: коротка, широка, як подивитися на неї збоку, і вузенька, як подивитися зверху. Карась не хижа риба, плаває він дуже тихо, беззубий, неповороткий, і сам часто стає здобиччю хижої риби. Не любить карась чистої води та ще текучої, де хижої риби багато й де йому від неї не втекти. Живе він більше по ставках, де рослин на дні багато, де дно мулом укрите. Тут він удома.

Їсть він маленьких черваків, а більше рослину всяку, листячко з очерету любить, а часто прямо мул із дна їсть, бо в мулі й перегною багато.

Води, як инша риба, карась не розбирає; де та пропадає, він найкраще живе й плодиться. Рибу яку-небудь вийняти з води — вона зараз пропаде, бо без води їй дихати не можна, а карась буде три дні в мокрій землі живий лежати...

Карасі не часто граються на сонці; вриються вони собі в землю та й стоять сторчака. Тільки опівдні, як сонечко пригріє, і вони люблять поплавати.

Ікру карасі випускають у квітні. Тоді вони збираються великими табунами. Ікра в них маленька, завбільшки з макове зернятко; як її з води вийняти, вона не пропаде. Її дикі качки часто заносять на пір'ях на такі озера, де карасів перше не було, і вони там скоро розводяться.

На зиму карасі зариваються в мул. У карася багато ворогів: по річках — хижа риба, а по ставках до того ще й жуки водяні. По ставках і річках карасів ловлять ятірами та волоками, на вудку вони рідко йдуть.

□ □ □

* * *

Два хлопчики на ставочку
ловлять рибку в холодочку,
золотеньку і срібненьку,
і велику, і маленьку.

Прийшла мати рибку взяти,
на вечерю їх позвати,
а хлопчики і не чують —
на рибоньку все чатують.

Із кошиком пішла мати
вечеряти готувати,
варить юшечку з линами,
вихвалятися синами.

Прийшли хлопці, мовчки сіли,
ось юшечки попоїли
і на возі лягли спати,
щоб з сонечком разом встати.

Щоб знов піти до ставочка
ловить рибку в холодочку,
золотеньку і срібненьку,
і велику, і маленьку.

О. Олесь

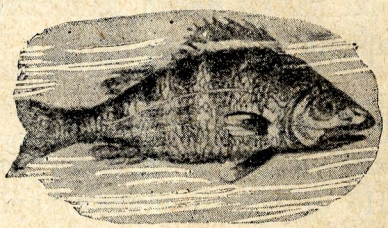

Кропива та її шкідники

На задвір'ї в нас росла густа кропива. Та й де нема кропиви? Скрізь біля житла людини росте вона, глушить иншу траву. І не дивно, що така живуча вона: мало хто візьметься за те, щоб її знищити. Кропива оборонить себе: вона пожалить руки й ноги, і мимоволі той, хто наважиться це зробити, кине таку роботу. А чи знаєте ви ту зброю, якою боронить себе кропива? Це гостреньке волосіння, що вкриває собою листя та стеблину кропиви.

Наче сотні голочок, втикаються вони у ваше тіло і кожна з них лишає там трішечки отрути.

Нікого не боїться кропива, проте вона не вийде на людну дорогу, а тулиться ближче до стін, до тину. Бо на дорозі ж так легко загинути від людських ніг та коліс воза, поки вона ще не встигла вбратися в силу. Під захистом жити безпечніш. Та й тут кропиву досягає ворог, далеко небезпечніший, ніж людина — то свійські тварини.

Кожного року розростається кропива, та, як набереться вона сили, невідомо звідки з'являється й нападає на неї темна волохата гусінь. Оце й є ворог кропиви. Розлазиться гусінь по листю, наче череда овець по полю, і починає нищити. Лист за листом гине від цих ненажер. Через деякий час від листя лишаються самі прутики.

Ми з братом иноді палицями збивали цю гусінь: жалко ставало кропиву, та й боялися ми цих гидких тварин. А другого дня вони знову на кропиві.

Одного разу за таким ділом застав нас татусь. Довідавшись, у чому справа, він сказав:

— Облиште кропиву, від ваших палиць їй не легше. Займіться краще гусінню. Посадіть її в коробок, покладіть туди листя з кропиви, наробіть гвіздком у накришці дірок, щоб гусінь не задушилась, і стежте, що з того буде. А щоб краще було видко, як вона живе, виріжте

в коробку велику дірку і вставте туди скло. З гусени виплодяться красиві метелики.

Не йняли ми віри, щоб гусінь стала метеликами, проте ухвалили все так зробити, як показав татусь.

Кожного дня підкладали ми свіжого листя, стежили за тим, як ріже гусінь листя, наче серпом.

Їдять наші полонені та ростуть не днями, а годинами. Часом находив на них якийсь спокій: зіб'ються вони докупи, зроблять з листочка якийсь мішечок, звяжуть його павутинням і лежать нерухомо. А за добу наша череда знов розлізлась і з новою ненажерливістю кидається на листя. В такому мішечку ми потім знаходили засохлі шкірки.

— Це гусінь линяє,— пояснював нам татусь,— стара шкіра для них стала тісною — і вони її скинули, або, краще сказати, вилізли з неї. А під нею вже є готова нова шкірка, просторіша від старої. Це однаково, як вам замість старих тісних сорочок шиють нові — ширші.

Одного разу ми побачили щось дивне: на накришці коробка висіло з десяток коротеньких рогатих тварин. Ні ніг, ні голови, ні очей. Висять, наче мертві, засохлі. Торкнеш — трохи зігнеться. Ми знов до татуся.

— Гробачок став лялечкою, востаннє полинявши,— пояснив татусь. Пошукайте на дні коробка відірвану головку гробачка та його шкірку. А лялечці дайте спокій. Ждати лишилося недовго.

Минуло ще кілька день... З лялечок уже на дванадцятий вийшли метелики, які сиділи, склавши крила.

— Та це ж ті гарненькі метелики, що нам подобаються!

— Через те, що ця гусінь живиться кропивою, цих метеликів та лялечок і звуть кропивницею,— пояснив нам татусь.

Тепер уже ми добре знали, що ці рябенькі метелики справді виплоджуються з кропив'яної гусени.

Дика качка

Одного разу я помітив коло невеличкого озерця дику качку. Стара саме сиділа на яйцях. Тихенько дивився я на цю обережну птицю. Само гніздо було між лозиною, велике, м'якенько встелене пухом. Кругом була вода. Як довго сиділа стара на яйцях, я не знав. Мені хотілося простежити, як будуть викльовуватись каченята. Тому, як тільки була вільна година, я що-дня навідувався до гнізда, але все заставав стару на своєму острові.

Виїзд мій на декілька день до міста не дав можливости простежити те, що я хотів. Молодята вже вийшли з яєць і любенько почували себе в гнізді. Однак, я продовжував час від часу навідуватися до гнізда й спостерігав вільне життя каченят.

Спека була страшна. Озерце висихало, і між гніздом та берегом простір води все меншав. Це заставило стару качку бути обережною. Одного разу я не застав качку в гнізді. Бачу самі каченята малі, ще в пушку; вони збилися докупки й сиділи тихенько. Скоро прилетіла качка, спустилася до гнізда і, вхопивши дзьобом одно каченя, хутко відлетіла з ним. Я думав спочатку, що це якась инша качка робить шкоду моїм приятелям, але я помилився. Знову прилетіла качка до гнізда, знову схопила каченя в дзьоб і відлетіла з ним.

Я помітив, у якому напрямку вона летіла, і простеживши, де сідає качка, підсунувся туди ближче. Це було сусіднє велике озеро.

Наша качка, як вернулася з новим каченям, спускалася на берег, клала його на землю, а сама летіла по решту дітей. Але клала їх вона кумедно: догори ногами. Коли потім качка перенесла всіх дітей, вона знову поперевертала їх на ноги й пішла до води, а за нею всі молоді каченята. Качка боялася, щоб діти не

порозбігалися в траві й не погубилися. Для того вона й перевертала їх догори ногами.

Вона мусила це переселення зробити, бо посуха робила небезпечним лишатися на старому місці, а треба було знайти нове гніздо. Діти малі, літати не можуть, і лишався той спосіб, якого вжила мати.

Дивно мені було те, що качура я ні разу не бачив: може, де згинув од куль стрільця, а, може, виховання каченят припадає самій матері.

Л. Бачинський

* * *

Перепілка голосиста
і комашка золотиста,
жук, метелик той і я —
всі в степу одна сем'я.
Всім нам сонце з неба сяє,
всіх нас степ прийма-вітає
на ясних своїх ланах,
всі ми в нього у гостях...
А над степом вітер віє,
сяє сонце, землю гріє,
ходять, грають на корні
хвилі золота ясні.

М. Чернявський

□ □ □

Орел і кішка

За селом весело гралась кішка з кошенятами. Де не взявся величезний орел. Блискавкою шугнув він із високости і вхопив одно кошеня. Але не встиг ще й піднятись, як мати вже вчепилась у нього. Хижак випустив кошеня й зчепився з старою кішкою. Розпочався бій на смерть. Орел мав могутні крила, твердий дзьоб, силенні

лапи з довгими загнутими пазурями, і йому легше було подужати кішку: він рвав на ній шкуру й виклював одно око. Та не на таку натрапив: кішка цупко вчепилася в орла пазурями й перекусила йому крило. Однак, орел і тоді був ще дужий, а кішка вже вморилась. Нарешті, спромігшись, вона чимдуж наполягла на орла й повалила його на землю. В ту саму мить учепилась йому зубами в шию й перегризла горло, а потім, забувши, що їй болить дуже, почала облизувати своє поранене кошенятко.

□ □ □

Мідянка

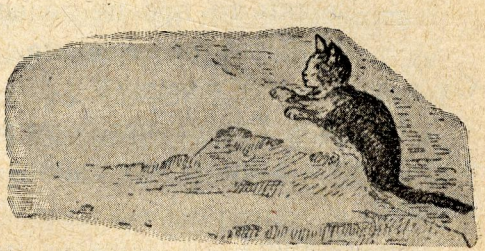

Петрусь у садку на листі побачив червонесенькі волохаті шишечки й зрадів.

Покликав Гриця.

— У нас, Грицю, в садку шовк росте!

— Який шовк?

— Красне-е-есенький!

— Де?

Пішли в садок. Гриць побачив, що листя в Петрусевому садку обсохло й скрутилось у кім'я.

— Ех, ти-и!

— А хіба що?

Гриць розгорнув листочок.

— А подивися що?

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА ЛЬВОВІ

Петрусь сказав:

— Черваки.

— Отож вони й їдять листя!

Тоді Петрусь злякався та й каже:

— Давай познімаємо їх!

Обібрали вони черваків, думав Гриць і волохаті шишечки оббирати, а Петрусь його за руку:

— Не руш!

— Чому?

— Та вони ж гарнесенькі! З них шовк роблять!

— Дурненький ти! Від них усе лихо!

Зняв Гриць одну шишечку, показує Петрусеві.

— Бачиш?

— Там якісь зернятка.

— Це яєчка! З них і черваки виплоджуються. Черваки їдять листя, а яблуня від того всихає.

— Звідки ти про це знаєш?

— Мені татусь говорив. Ми завжди їх оббираємо. От я тобі зараз покажу!

Найшов Гриць розпуклий уже червоний кім'ячок, зірвав його з листком, зснизу в ньому черваки заворушились.

— Бачиш?

— Тепер бачу.

— Це „мідянка“: в неї мідяний колір. Несе метелик отакі яєчка. Щоб їх обібрати, треба ранком садки обкурювати димом, запаливши гною; од цього вони гинуть і не розповзаються. А далі вже руками треба оббирати.

□ □ □

Мурашки

Одного разу побачив я, що кілька мурашок біжать стежечкою. Я взяв та й накрив одну з них шматочком глини так, що й було видко тільки саму голову, і посадовив свого невільника осторонь від стежечки. Кілька мурашок полізло далі, не примітивши цього; нарешті одна вгляділа невільника й стала визволяти його, та несила її була зробити це. Тоді вона дуже прудко побігла геть од нещасного, і мені на думку спало, що вона кинула товариша при лихій годині. Отже вийшло, що вона побігла за підмогою. Швидко прибуло з дванадцятеро мурашок та, не зупиняючись, до невільника й зараз визволили його.

У вишнику в мого приятеля мурашки внадились на одну вишню. Щоб одучити їх від цього, він на стовбурі тієї вишні вималював згар'ю з люльки пояс завширшки з вершок. Мурашки, що лізли великими гуртами на дерево, як досягли цієї липкої та смердючої смуги, то й повернули назад. А ті, що були на дереві тоді саме, як приятель мій обмазував стовбура, хотіли злізти додолу, але не зважилися перелізти через цю смердючу смугу і, вернувшись назад на гілляки, звідтіль падали на землю. Минуло кілька часу, і знову, сила мурашок на вишню полізло, несучи в щелепах по шматочку землі. Вони обережно стали класти на намазане згар'ю місце ці грудочки землі, поки зробили собі місток; а як міст через усю смугу готовий був, мурашкам уже ніщо не заважало на вишню лізти, і, справді, незабаром усі гілляки вкрила велика сила тих комах.

□ □ □

Загадка. *Тисяча тисяч бондарів роблять хату без углів.*

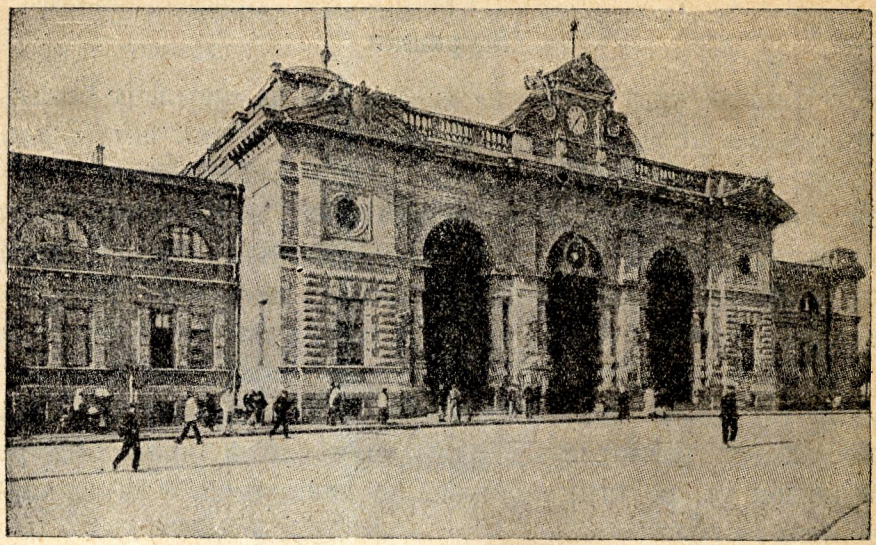

Вокзал у м. Одеса

Левко їде

Ніколи ще Левко не їздив машиною, а от тепер їде, та так далеко: і звечора буде їхати, і вночі, і лише вранці приїдуть.

Левко — увесь час у вікно...

— Катре, дивись, диви — мостом їдемо!

— А будівлі, диви, як будівлі назад біжать!

— І дерева біжать!..

— А он-де лошата, і возик невеличкий!..

— А люди які маленькі...

Не відходить Левко од вікна. Все йому хочеться бачити, про все він батька розпитує. Батько так усе знає, він селянський.

Залюбки Левко слухав, коли батько про село оповідав.

— Розкажи, татусеньку, як ти ще змалечку на селі жив?

— Ну, гаразд,— казав йому батько,— як матиму відпустку, на батьківщину, на село поїдемо! Будем по гриби

ходити, по ягоди, рибу будем вудити, пасти коні поїдем на ніч із селянською дітворою.

От і настав той час, коли Левко їде на село.

Загула машина, стишила ходу, ще тихше стала йти... нарешті спинилась. Батько взяв бляшаний чайник і вийшов із вагону, а Левко у вікно все дивиться. Бачить: і инші теж із чайниками кудись біжать.

Мати зняла з полиці кошик, вийняла паляницю, яєць, чашки, рушника розстелила, все розіклала.

Раптом — дзвінок...

Запухкав паротяг, загув. Вагон смикнуло, поїхали... А батька нема... Аж он-он він біжить із чайником, і з шийки вода ллється.

— Ой, не дожене, поїдем без нього... Тато-о-о!

Левко кричить, Катря кричить.

Мати у вікно висунулась:

— Доганяй, лишень, мерщій!..

А батько біжить до дітей, сміючись. Догнав вагона, за дужку вхопився, на східці зіскочив.

Радіють діти.

Мати запарила чай. Почали пити. Чашки трусе, чай розливається.

Почаювали. І лягати спати час.

Катрусю внизу положили на лаву.

— А ти, Левко, лізь нагору, на полицю, та щільніш до стіни лягай, бо ще вночі сонний упадеш!

Подався Левко нагору.

Гарно тут спати! Мати укривало послала, зверху вкрила теплою хусткою. У вікно й край неба видко, темного-темного, ще й зірками, наче мідяними цвяхами, утиканого.

Вагон колише, стукотить, наче десь молотками, ще й примовляє щось.

Прислухається Левко, вже дрімаючи. А воно — ту-ту-ту, ту-ту-ту, а я їду, їду, їду... ду-ду-ду...

Спить Левко, і всі у вагоні вже сплять. Підхріпує хтось. Мати в ногах у Катрі задрімала, дрімає й батько сидячи, а голова в нього гойдається з боку на бік...

І раптом — тарах-тах-тах!.. Летить собі Левко з полиці.

— Ой, батеньку, забився хлопець!..

— Чи чуєш, живий буде,— каже батько,— не реви, лізь краще знову!

Почухав Левко лоба та плечі, знову головою в подушку й знову заснув.

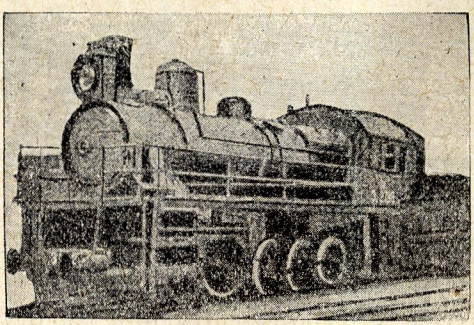

А вранці татусь посміхається:

— Ну що, добре вночі дісталось?

Та Левко того вже й не пам'ятає, лише гуля на лобі знялася.

Звязали подушки, кошики. Уже й приїхали. Вилізли. Станція невеличка. Батько каже:

— Хоч і недалечко йти, та речей багато — не донесемо. А піти подивитись, чи нема бува кого з селян із підводою?

Незабаром повернувся з якимсь селянином.

— Ось сусіда виїхав дружину зустрічати, віз у нього просторий, він і нас довезе!

Склали речі, сіли.

Копячина махнула хвостом раз... удруге... Пішла. Заторохтів віз.

Левко з сусідою в передку сидить, на бік удивляючись.

Ні будівель, ні ліхтарів — поле й поле, коливається, і все навкруги далеко-далеко видко.

Каміння по дорозі нема, лише порох.

Пташка якась так високо злетіла і все співа, співає, заливається.

Татусь веселий, радіє.

— От зразу через місток переїдемо, повернемо на бік — там і наша Дубрівка... Он-он уже й околиці.

Над'їхали до села; поїхали селом.

Хати такі невеличкі; дах солом'яний; серед вулиці колодязь.

— Ото й наша хата: он-он, ото з краю... Ось дивіться, онде на ґанку й матуся стоїть... Дивіться, діти, то бабуся ваша!

— Тпру!.. стій!.. Приїхали!

□ □ □

На пароплаві по Дніпру

Залізла за стовпа на самісінький ніс пароплаву й стою... І здається мені, що це я лечу над самою водою все вперед і вперед... Широкі зеленясто-руді Дніпрові хвилі доганяють одна одну. Мою сукню розвіває ранкове повітря.

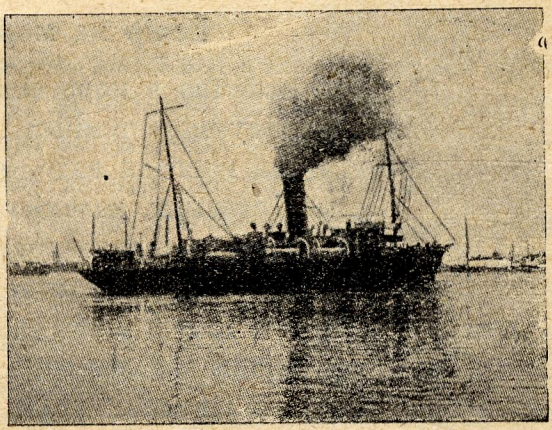

Ясне, глибоке небо. Сонце. Далекі видніють береги, які біжать назад. Різнобарвні латки ланів. Зеленіють луки...

Отари овець. Череда. Он гасають хлопці на конях. Там пастушки розвели багаття. Проти сонця села лисніють білими плямами хат. Хороше! Ой, леле, як хороше!

На річці застигли рибалки в човнах. Повітря ріжуть крилами кібчики. Над самими хвилями в'ються чайки. Не знаю, з якого берега летять уривки пісні...

А я лечу все повз і вперед, уперед. Куди? Не знаю сама. Підо мною страшенна глибина. Надо мною сонце. І так мені легко, так хороше — ніби і я, і не я. Хороше й легко!

В. Чередниченко

* * *

О, вітре мій, не каламуть
зелені жита хвилі.
Біжить дорога на Бахмут,
по ній — атомобілі.
Один за одним. Тільки гул.
За ними пил і тіні.
Хитає вітер на бігу
волошки мрійносині.

В. Сосюра

□ □ □

Вечір на морі

Вже сонечко в море сіда;
у тихому морі темніє;
прозора глибока вода,
немов оксамит, зеленіє.
На хвилях зелених тремтять
червоної іскри блискучі
і ясним огнем миготять,
мов блискавка з темної тучі.
Рожевіє тінистий край;
то іскра заблисне, то згасне...
Ось промінь останній!.. Прощай,
веселеє сонечко ясне!

Леся Українка

На лимані

Ой, широко лиман
розливається,
верболозом кругом
він квітчається.
Над ним сонце ясне
усміхається
і по хвилях огнем
розсипається.
Вітерець подиха
тихо з ласкою,
маківки колиха
понад ряскою.

А під нею в воді
гуля рибонька,
очі ясні, сама,
наче срібненька.
Очерет шелестить,
нагинається,
качки тихо пливуть,
не лякаються.
За водою каюк
тихо сунеться.
То заверне у бік,
то закрутиться.

Дніпрова Чайка

□ □ □

Степами на шахти

— Михайлику, сядь! Яка тебе муха вкусила, що не всидиш на місці?..

— Ось гляньте, ось подивіться, тату, — сипав як із решета, Михайлик, перебігаючи від одного вікна вагону до другого й не зважаючи на батькові уваги. — Що воно таке?

А всидіти і вцитіти справді нелегко було, та ще Михайликові, що оце вперше за все своє життя їхав залізницею у вагоні. Те, що він бачив тепер, зовсім ошарашило його палку головку своєю незвичайністю. По обидва боки залізниці в імлисті далечіні хвилястими розлогими горбами, поперерізуваними в різних напрямках глибокими балками, слався сірозелений степ. Немов поважні спокійні вартові, усюди по степу стояли високі скирти сіна. Так само спокійний, розважний чабан стояв на узгір'ї, спершись на свою ґирлиґу, попихкуючи люлечку, і нерухомо дивився, як, немов хмарки розбрелись зеленим

схилом балки вівці. Та щось инше вабить до себе увагу Михайликову. Від того, зовсім для нього незрозумілого, що розкидано по шпилях і узгір'ях велетенських горбів, він не може очей одірвати. Що воно? Церкви? — так ні: занадто брудні й нечепурні ці дерев'яні й залізні височенні будови; та й замість хрестів на даху або стремить на тичині щось схоже на сокирку й молоток, або й даху зовсім нема, а натомість двоє рухливих коліс: коли крутяться — то одно в один бік, а друге — в другий. До таких високих веж скрізь прибудовано по обидва боки якісь похмурі закурені сараї; а від одного з них у різні боки розходяться — високий сірий вал глею й якась багатонога споруда з купами чорного блискучого вугілля під нею; коло другого — височенний цегляний димар. Довкола їх — ще будівлі, схожі на сараї й кузні, а трохи осторонь сірими брудними рядами з рівнолежними вулицями поміж ними стоять хати з чорними, невідомої Михайликові покрівлі, дахами.

— Тату, ось гляньте... що воно? — питає Михайлик батька, не одриваючись од вікна. — Та подивіться, ви ж не бачили.

— Ще надивлюсь, сину, — відповідає спокійно батько. — Шахти то. Приїдемо, то ближче побачиш. Ще й зосоружиться.

— Шахти? Це — куди ми їдемо? —

— Еге.

— То ото такі шахти? А я думав... ви ж казали, що шахти в землі?

— В землі, сину.

Михайлик скидає на батька непевний допитливий погляд.

— А я вас про це питаю, — показує Михайлик у вікно.

— А то... будівлі над шахтами, а в них — машини, щоб людей спускати в тії шахти та витягати звідтіля

вугіль і глей, яких там накопають шахтарі. А он слобода... — Там живуть шахтарі. Та ти сядь, не крутись, не заважай людям ходити у вагоні.

— Тату, — не вгамовується Михайлик, — туман який скрізь, густий-густий!..

— То не туман, сину, а дим.

— З отих високих димарів?

— Еге... Та годі вже тобі, збираймося вставати — під'їжджаємо.

Поїзд із грюкотом підкотив до станції, і Михайлик з батьком вийшли з вагону.

С. Черкасенко

□ □ □

Потяг у степу

Ще ночи мла не зворухнула крил,
щоб степові покинути лощини,
і спить у млі далекий ряд могил —
сумних слідів минулої години.
Широкий степ, вночі набравшись сил,
ще твердо спить; схилилися рослини;
лиш будяки в колючій зброї стріл
стоять, немов грізні князів дружини.
Але із мли залізний зринув змій;
летить, гримить... І довга хустка диму
пливе за ним у сонній млі нічній.
І він реве, і геть біжить до Криму,
щоб моря там в країні чарівній
жагу залить у пельці мідяній.

М. Чернявський

□ □ □

ЗАГАДКА

Така я велика,
що й кінця не маю;
лежу собі тихо,
нікого не займаю;
тільки мені добрі люди
і день, і ніч топчуть груди!
(Дорога або шлях)

□ □ □

Аеропланом

Що-вівтірка або що-четверга вранці приїздять на аеродром люди з чемоданами, пакунками і, поквапливо поглядаючи на годинника, сідають на м'які канапи в затишній кабіні чергового аероплану, що летить із пасажирами з Харкова до Київа.

— Обідати будемо в Київі, — жартівливо говорить хтось, — аджеж до Київа пять годин летіти.

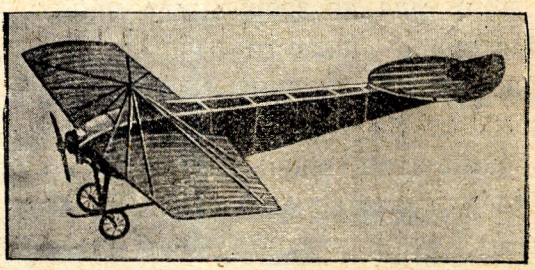

— Ну, ще в Полтаві через годину часу можете підснідати, — обізвався другий пасажир. — Я там маю лишитись.

Літун випробовує мотора. Механик сідає на своє місце. Двері в кабіні зачинено. Пропелер загудів, завив.

Аероплан, розмірено підскакуючи, зривається з місця назустріч вітрові, біжить деякий час на колесах і, враз одірвавшись од землі, швидко здіймається вгору й помалу зникає в далечині.

А в Київі приймають радіозвістку: „апарат „Червона Зоря" вилетів о восьмій годині".

□ □ □

До міста

Швидко мчить мене потяг. Він летить повз села, мимо лісів та гаїв, перелітає через річки, потяг підходить до вокзалу. Він зменшив ходу й тихо підкотив до платформи.

Мене оглушує гармидер гукання, штовханина. Виходжу з вокзалу. Передо мною майдан із високими чотириповерховими й п'ятиповерховими будинками.

Я питаю, кудою мені йти до фабрики, „Червоний Жовтень".

Треба йти просто й просто цим гладеньким пішоходом по широкій та гарній вулиці.

Навкруги мчать візники, трамваї, автобуси. Юрби людей скрізь метушливо сунуть... Тут немає тієї тиші, що на селі. Мені здається, що зараз усе поплутається, люди зіткнуться, і візники подушать пішоходів, що переходять вулицю...

Але все йде щасливо. На перехресті вулиць стоїть міліціонер і прапірцем регулює рух.

Я повертаю за ріг і підіймаюся на гору. З гори мені стають видні величезні будівлі, димарі... Чорний дим величезною хмарою купчиться над будинками...

Це заводи та фабрики.

Я простую в цей район міста. Відшукую фабрику „Червоний Жовтень", де працює мій брат.

Скоро буде зміна, і брат вийде з фабрики. Я чекаю на нього коло воріт.

Грюкіт машин лине з фабрики на вулицю й глушить голоси.

Тут, у цих чорних закурених будівлях, працюють робітники вісім годин на день, працює тут мій брат, і працювати хочу я.

□ □ □

Вівці

Жили ми влітку на дачі в селі...

Увечері одного дня, коли сонце вже заховалося за сусідній гай, Олеся з нашим собакою Бойком убігла до хати кричачи: „Ягнятка! ягнятка!“ і швидко відломила паляниці, щоб погодувати їх. Не минуло й півхвилини, як ми всі вже були на шляху, що проходив повз нашу хату. Вівці були вже недалеко. Попереду, як водиться, ішло скількись цапів, а ззаду тісною купкою штовхалися вівці. Я зняв із тину довгий дрюк і перегородив ним вузький шлях. Підійшов передній цап, понюхав дрюка й зараз же через нього перестрибнув, так само зробили інші цапи й декілька баранів. Тоді раптом я прийняв дрюк, от тут-то й пішла сміхота! Всі інші вівці, що йшли в тій купі, на тому місці, де стрибали їхні товариші, теж стрибали, наче тут іще був дрюк. Тільки барани, що йшли в дальшій купці й не бачили цього стрибання, проходили це місце спокійно. Біля нас стояли два селянські хлопчики; одного з них чомусь-то кликали „Мировий“, а другого — „дідусь Яків“. „Дідусь Яків“ раніше, мабуть, не бачив такої штуки, бо голосно реготався й казав: „От дурні! Барани та й годі!“

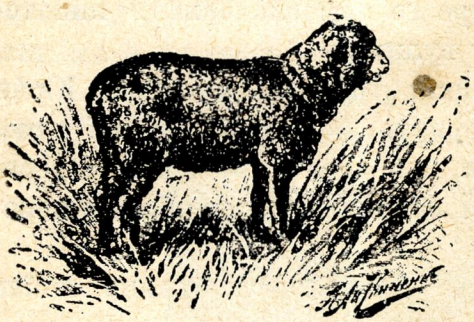

Але барани зовсім не були такі дурні, як гадав „дідусь Яків“. Воно то так, зараз здавалося зовсім дурним і чудним їхнє скакання, але в дикому житті баранам із неодмінности доводиться повторювати, не думаючи, всі рухи свого ватажка. Обміркуйте самі: і свійські, і дикі барани біжать тісною купкою так, що голови задніх

спираються прямо на хвіст передніх; иноді вони навіть кладуть голови на спини своїх передніх товаришів. У такому стані їм нічого не видко попереду себе, крім хвостів та спин инших баранів. Вони не бачать навіть землі під ногами. Тільки ті вівці, що йдуть попереду, або ватажки, бачать усе, що є перед ними, ось чому тільки вони можуть вибирати стежку та робити потрібні рухи. Заднім же лишається без зайвих мудрувань повторювати всі ті рухи, що роблять їхні ватажки.

Тоді саме, як Олеся весело сміялася, Бойко, очевидячки, був здивований. Ми привели його з міста. Раніш він ніколи не бачив баранів і ось тому рішуче не розумів, до якої породи належать ці тварини — чи до тих, що кусають собак, чи до тих, що їх, навпаки, собаки кусають. Нарешті, коли три вівці зупинилися біля Олесі й вона почала годувати їх паляничкою, Бойко обнюхав одну з них у самий ніс і відразу зрозумів, з ким він має справу. Він намірився вкусити вівцю, але вона підставила йому свого широкого безрогого лоба — і Бойко ткнувся в нього мордою. Тоді він загавкав, а вівця вставилася на нього лобом, вирячивши очі, дивилася на собаку. Після цього Бойко, очевидячки, змінив свій погляд. Він зрозумів, що перед ним тварина, яку жодній порядній собаці зовсім не варт кусати, і через це зараз же змінив своє поводження. Він почав гратися з нею.

О. Нікольський

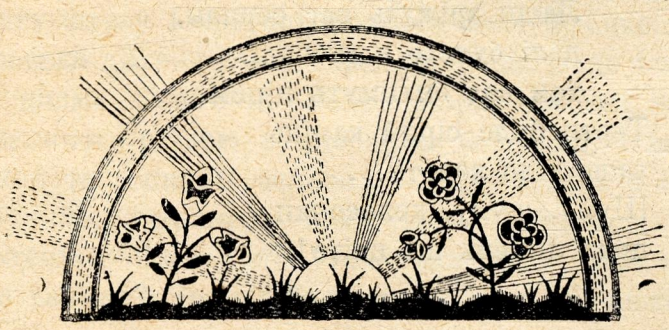

На сіножаті

Гей, дзвенять на луках коси...
Плачте, квіти запашні!
Росять землю перли-роси —
у сльозах лягли покоси
на стерні.
Не тремтить рука дебела
у завзятих косарів!
В'ялить квіти, сушить зела
їх розмовонька весела —
їхній спів.
Солнце лине в небокрузі
ані хмарки в небесах,
стогне десь зозуля в лузі,
що вмирають квіти в тузі
на стернях.

С. Черкасенко

□ □ □

Колоски

Шуму, шуму, колосочки,
шуму, ясні і струнке!
Грайтесь з вітром, розмовляйте,
поки ще ви колоскі.
Скоро з полем вам прощатись...
Люди зріжуть вас серпом,
далі будете в стодолі,
там вас битимуть ціпом.
Терти буде сірий камінь
ваше тіло золоте...
Шуму, шуму, колосочки.
поки липень ще цвіте!

□ □ □

Табор

У таборі кожний день — то дивна казка
там кожний з нас із сонцем побратим...
Співає ліс, співаєм ми із ним,
а там і ніч, і зір пестлива ласка.

С. Черкасенко

□ □ □

Іван Франко

1856 року (3 серпня) в хаті коваля Якова, недалеко села Нагуєвич у Галичині, родився Іван Франко.

Сільська дитина росла серед природи. Мале хлоп'ятко цілими днями бігало по полю, поміж високих лопухів, над невеликою річкою з високими берегами, з кам'янистим дном та м'якими зеленими водоростями. І все, що воно бачило, здавалось йому таке прекрасне, чудне й незрозуміле. Чого сонце таке маленьке, коли казали, що воно велике? Чи в небі вирізана така маленька дірка

і через те не видко цілого сонця? Чим люди бачать і чим вони чують? Йому здавалось, що все це людина робить ротом. Дитина розкриває й закриває рота, заплющує очі, затуляє вуха — скрізь додивляється, над усім думає, а ввечері говорить до батька:

— Татуню, татуню! Я щось знаю.

— А що таке, моя дитино.

— Я знаю, що людина очима бачить, а вухами чує, як кудкудакає курка, а пальцями — шум.

Батько сміється.

— Як, як?

— Та так, що як не затикати вуха пальцями, то чути, як курка кудахкає, а як затикати, то чути тільки шум.

І все його цікавить, і над усім він думає по-свойому, звісно. Біга по полю, пасе гуси і думає.

„Якесь воно не таке, як люди“,— кажуть про дитину сусіди. „Якесь не таке“,— думає батько й рішає оддати сина в науку, одірвати від плуга. І от, коли Іванові минуло 6 років, батько посилає його до школи в сусіднє близьке село.

Тяжка там була спочатку наука. Все там було чудне, незвичайне, якісь таблички із значками, якісь закарлючки. Учитель не стільки вчив, скільки крутив за вуха та бив по плечах.

Школярі щось кричать, а Іван нічого не розуміє. „А-ба-ба-га-ла-ма-га...“ Хором читають діти склади. „А-ба-ба-га-га-ла-ма-га...“ кричить укупі з ними малий Франко, а сам нічого не розуміє. Увечері батько питає:

— Ну, а чого там тебе у школі навчили?
— Вчилися „а - баба - галамага“.
— А ти вмів?
— Таже вмів.

У сільській школі Іван Франко навчився читати по - українському, по - польському й по - німецькому. Батько віддає його в город Дрогобич у нормальну німецьку школу при манастирі. Залякана сільська дитина, нечесана, погано одягнена, стає жертвою школярів і грубих неосвічених учителів. Його б'ють, з нього сміються. Минув рік, настає екзамен — малий Франко здивував усіх: він став перший учень. Скоро після того у Франка вмирає батько, а мати виходить за другого. І хоч сем'я Франкова бідніє, хоч нема вже тих достатків, які були за батька, його не беруть із школи. В городі він живе у свого родича, слухає розмови робочого люду, вчиться пісень, спить на порожніх скринях, приготовлених на ярмарок, або в домовині й помагає в роботі. А на канікули — знов на селі, знов помагає в полі збирати сіно, звозити хліб. Минуло три роки і Франка віддали в гімназію. І тут із Франком повторюється та сама історія, що і в нормальній школі. На Франка не звертають уваги; він цілий рік сидить десь у кутку на „ослячій лаві“ та довбає пальцями діри в стінах. Та незабаром він знову займає перше місце і вже не кидає його за ввесь гімназіяльний курс. Науки шкільної Франко не любив. Зате читав багато, Шевченкового „Кобзаря“ вивчив на пам'ять. Перші спроби писати віршем і прозою припадають ще на ті часи, коли Франко був у гімназії. Скінчивши гімназію 1875 року, молодий Франко їде до Львівського університету.

У Львові дев'ятнадцятилітній студент стає до студентської громади й бере жваву участь у редакції студентського журналу „Друг“.

Року 1877 з Франком сталася пригода: його й цілу редакцію „Друга“ арештовують. „Безтолковий процес,— пише він,— котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, котрий кінчився тим, що мене засудили, хоч у мене не було за душею й тіни того гріха, який мені закидували, був для мене страшною й тяжкою пробою; дев'ять місяців пробутих у тюрмі були для мене мукою. Зо мною поводились, як із звичайним злодієм, посадили між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною по 14 — 18; перекидували з камери і до камери при ненастанних ревізіях та придирках, а кілька тижнів я просидів у такій камері, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на лаві, а 4 під лавою, бо не ставало місця. З протекції, для свіжого повітря, арештанти відступили мені „найкраще“ місце до спання — під вікном проти дверей, а що вікно через задуху мусило бути день і ніч відкрите і до дверей продувало, то я що-раня будився, маючи на голові повно снігу, з вікна навіяного“.

Випустивши з тюрми, його, слабого, в гарячці, одсилають пішки з поліцаєм додому на село, при чому волочать його по етапах від тюрми до тюрми; у дорозі, змочений великим дощем, Франко заслаб дужче, пролежав удома тиждень серед дуже важких обставин, а далі подався до города Коломиї, щоб звідти дістатись до свого приятеля. В Коломиї прожив він тиждень у гостиниці, там написав свою повість „На дні“, де змалював тюрму в Дрогобичі. Важкий був для Франка той тиждень. Останні три дні прожив він трьома центами (дві копійки на наші гроші), знайденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, замкнувся в кімнаті і півтора дні лежав у гарячці й голоді, ждучи смерти. Тут його рятує від смерти один з його товаришів і забирає з собою на село, де Франко, спочиваючи, прожив кілька тижнів. Але й там

видюче око адміністрації спостерегло небезпечного злочинця. Вона наказала жандарам приставити Франка назад до Коломиї, а що у Франка не було грошей на підводу, то жандар його, ще слабого, в літню спеку погнав до Коломиї пішки. „Тяжка це була дорога,—пише Франко,— після котрої на обох ногах повідпадали нігті на пальцях".

Коли побачили, що у Франка є пашпорт, його пустили на волю. Франко вернувся до Львова і знов записався на університет.

З того часу, борючись із бідою і не маючи часто-густо чого їсти, Франко з дивною енергією виявляє різнобічну діяльність на всіх полях літератури, загартовує свою волю в боротьбі за кращу долю покривдженого, такого близького йому, робочого люду, навчається і

Проти рожна перти.
Проти хвиль плисти.
Сміло аж до смерти
тягар свій нести...

М. Коцюбинський

□ □ □

Не високо мудруй

Не високо мудруй,
але твердо держись,
а хто правду лама,
з тим ти твердо борись!
Не бажай ти умом
понад світом кружить,
а скоріше візьмись
в світі праведно жить.

Ів. Франко

□ □ □

Молода гвардія

Туди, де сонце сходить,
рушаймо на борню.
Загине, хто нам шкодить,
від зброї та вогню.
Сміліш вперед! Одкиньмо страх,
і вище наш юнацький стяг,—
бо молода ми гвардія
робочих та селян!

Самі ж ми відчували
тяжкий без волі труд,
дитинства ми не знали
в тенетах рабських пут.
У темряві держали нас,
були ми ковані ввесь час —
це молода та гвардія
робочих та селян.

І ми вмивались потом
коло станків своїх,
а наслідок роботи,
багатство — для других...
Дала нам праця твердий гарт,
до бою стане авангард
з нас, молодої гвардії
робочих та селян!

Під нашими стягами,
громадо молода,
будуй укупі з нами
республіку труда.
Щоб праця світ перемогла,
і всіх в одній сім'ї злила,—
на бій, юнацька гвардіє
робочих та селян!

□ □ □

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

ЗМІСТ

	Стор.
Вітаю вас	3
Школяр. *А. Тесленко*	4
Вічна подруга	5
Як я вчився писати	5
Прощання	7
Жарт	8
Окуляри	8
Пам'ятка школяреві	9
Правила для чергових	10
Сон та дрімота	10
Жарт	10
Ковальчук Лесько	11
Роман	12
Маленький городянин на селі	13
Молоді помічники	14
Три лініві брати	16
Урожай. *М. Чернявський*	16
Косарі	17
Яка буває земля. *Н. Горбунов*	17
Гей, бики. *С. Руданський*	18
Два плуги	19
Хто більш працює	19
Невижата різа. *М. Старицький*	20
Сирітська сем'я. *В. Залізняк*	21
Дитячий будинок	21
Комуна	21
На Дніпрі	22
* * *. *Т. Шевченко*	22
Повітове місто. *Марко Вовчок*	23
„Чайка" в місті	23
Базар	25
Розумний Івась	27
Мама	27
Картопля	27
Хто чим орудує, той тим і знає	28
* * *. *М. Кожушний*	29
Осінь. *І. Чупринка*	30
В-осени. *О. Кониський*	30
Листопад. *Я. Щоголів*	31
В-осени	31
Висне небо синє	32
Жовтень. *В. Сосюра*	33
Жовтнева революція	34
Господар Республіки	37
Г. Ів. Петровський	37
В. Я. Чубар	39
М. Ол. Скрипник	40
Дітям. *Л. Волошка*	41
* * *. *Ів. Франко*	41
Пісня революції	42
Ванькова допомога	42
Магнат. *П. Грабовський*	46
Діти бідняка й багатія	47
Малий Гриць	47
* * *. *М. Терещенко*	50
Думка незаможника. *Косяченко*	50
Великі роковини. *С. Михайлів*	51
Мишка в революцію. *М. Свитич*	52
Наша хатка. *М. Коцюбинський*	54
Шана й дяка робітникам. *Б. Грінченко*	54
* * *. *О. Олесь*	55
Переліт качок	56
Листопад. *М. Терещенко*	58
Все міняється	58
Річка замерзає	59
В-осени. *Д. Бімиловський*	61
Як сорочка в полі виросла	62
Замість рук	63
Швачка	64

Стор.

Поділ роботи 65
Швець. *Є. Богуславський* 65
У чоботаря. *Б. Грінченко* . . . 66
Завод 67
Діти чоботарі 67
Вітряк 69
Мірошник 70
Водяний млин 70
Чай 71
Ще не снідав 72
Сніг. *Ол. Пчілка* 73
Сивий майстер 75
В лісі. *За Толстим* 76
Ледачий син 78
Про кам'яне вугілля 78
Як проводять зиму дикі тварини 78
Зима. *Б. Мартович* 80
Щоглик. *К. Граб* 80
Пташина їдальня 81
Заєць 82
Бідна лисиця 83
Під снігом. *Чупринка* 83
Воронько 84
Карий 84
Корова 85
Кицька. *Ю. Вагнер* 86
Хлопчик та ведмідь 87
Слони 88
Над колискою 90
Лев 90
Горщечок 91
Украла. *Б. Грінченко* 93
Жарт 97
* * *. *Леся Українка* 97
Сніжинки. *М. Чернявський* . . . 98
Зимовий шлях. *Я. Щоголів* . . 99
Пісенька. *Л. Глібів* 99
З ґринджолками 100
Жарт 100
Що бачив Петрусь у місті . . 101
Трамвай 102
Автомобіль 103
Вулиця зимою в селі та в місті . 103
Зимою. *І. Олесь* 105
Хорий 106

Стор.

Гудок 107
Завод. *М. Рожен* 109
На працю 109
Чия сем'я? 111
Робітник 112
Кооператив 113
Кооперація. *О. В.* 114
Чому не було бубликів 114
Пожежа 120
Хмародряп 121
Друг дітей. *Ауслендер* 122
Подія. *Дмитро Косенко* 125
Як почали книжки друкувати. *П. Методівна* 129
Льон 130
Взимку. *Б. Грінченко* 132
Зимою. *М. Рильський* 133
Артисти 133
Сонце 135
Погода та підсоння 135
Годинник 137
Світло 138
Затемнення. *П. Замойський* . . 138
Місяць і зорі 140
Ой, над Дніпром 141
З новим роком! *С. Черкасенко* . 141
9 січня 1905 року 142
* * *. *В. Власенко* 145
Цусимське бойовище. *В. Чередниченко* 145
Карл Лібкнехт та Роза Люксембург 147
Молодий герой 148
* * *. *В. Сосюра* 152
В. І. Ленін 153
Ілліч на полюванні 155
П'ятикутня зірка 157
Марш червоної армії 157
За часів боротьби з білими . . 158
Марш 160
День жінки-робітниці 161
* * *. *Б. Мартинович* 162
Тарас Григорович Шевченко . 163
Сон крепачки. *Т. Шевченко* . . 164
Геть царів. *Т. Шевченко* 165
* * *. *Т. Шевченко* 165

Стор.

Заповіт. *Т. Шевченко* 166
Як мене зміняли на собаку . . 167
Скінчення царату 171
Хто не збройний проти нас? *С. Черкасенко*. 174
На барикаді 175
Герої Паризької Комуни . . . 176
Хто вона? *А. Глібов* 178
Дві великі сили 178
Робота вітру 180
Зима й весна 181
Весна 181
Розмова. *М. Комаров* 181
Кріга. *В. Винниченко* 182
Льодолом. *Г. Чупринка* 184
Дніпро рушив. *В. Чередниченко* . 184
По весні 186
Вода 186
Камінь і залізо 188
Переліт птахів 188
Весна 189
На весні. *М. Вовчок* 190
Ластівка 190
Молодий садівник 191
Грядки з гвоздиками 193
Звідки взялася наша городина . 193
Їжачок. *Н. Полтавка* 194
Ледачий Гриць 196
* * *. *О. Олесь* 197
Ворони 197
Веснянка. *О. Олесь* 198
Пастка 198
Жаба. *О. Нікольський* 200
Про моє курчатко 203
Яблуні 205
Дрова 206
Лебідка 209
Квітка й гусінь 209
Метелик. *С. Черкасенко* 210
Жайворонок 210
Дощовик 211
Теплим ранком 212
* * *. *М. Рильський* 212
Ранок 213
На долині 213
Зозуля 214

Стор.

Кажан 215
Що за птиця? *А. Глібов* . . . 216
Черваки 216
Чередник. *А. Волошка* 218
Гроза. *В. Винниченко* 219
Гроза. *Б. Грінченко* 220
* * *. *О. Олесь* 221
Розстріл робітників на Лені . . 222
Ленський розстріл. *Д. Бідний* . 223
Перед пам'ятником Леніна. *В. Сосюра* 224
Я бачив Леніна 224
Таємний курінь 225
Перше Травня. *О. Олесь* 227
Чому ми святкуємо Перше Травня 227
Дитячий інтернаціонал 228
Три Інтернаціонали 229
Старий трудівник. *Ів. Сенченко* . 231
Куркулева правда 231
Заклик. *В. Чумак* 232
Міжнародній гімн 232
Між горами. 233
Перше Травня — день великий . 234
До праці. *Б. Грінченко* 234
Селянин і робітник 235
Зберігайте ліси! 236
День лісу 237
Пісня 238
Пісня. *О. Олесь* 239
В Німеччині 239
Потьомкінський сад 240
* * *. *М. Чардій* 241
Літнього вечора *М. Коцюбинський* 241
На роботі 242
Пісенька 244
Карась 245
Два хлопчики. *О. Олесь* 246
Кропива та її шкідники . . . 247
Дика качка. *Л. Бачинський* . . 249
* * *. *М. Чернявський* 250
Орел і кішка 250
Мідянка 251
Мурашки 251
Левко їде 254

Стор.

На пароплаві по Дніпру. *В. Чередниченко* 257
* * *. *В. Сосюра* 258
Вечір на морі. *Л. Українка* . . 258
На лимані. *Дніпрова Чайка* . . 259
Степами на шахти. *С. Черкасенко.* 259
Потяг у степу. *М. Чернявський* . 261
Аеропланом 262
До міста 263
Вівці. *О. Нікольський* 264
На сіножаті. *С. Черкасенко* . 236
Колоски 266
Табор. *С. Черкасенко* 267
Іван Франко. *М. Коцюбинський* . 267
Не високо мудруй. *Ів. Франко* . 271
Молода гвардія 272

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

8,16(1986)

Рл 4842

Ціна 85 коп.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇ

Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

ПІДРУЧНИКИ ДЛЯ II РОКУ НАВЧАННЯ В ШКОЛАХ СОЦВИХУ НА 1927/28 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Арнаутов, В., Водолажченко, О., Єзерський, М., Куліш, М., Мостовий, П., Панченко, М.—Рідна Мова. Читанка, ч. II.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху ухвалив.

Астряб, О., Дога, В., Іваниця, Г., Соколовський, О.—До праці. Робоча книжка для другого року навчання. Нове перероблене видання за сільським варіянтом „Порадника", ц. 75 коп.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху дозволив.

Астряб, О.—Математичний задачник (для міста).
ДНМК до вжитку в установах соцвиху дозволив.

Бернашевський, О. та Звягінцев, Є.—Живий рахунок (для села), ц. 19 коп.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху дозволив.

Голубенко та Фесенко.—Дитячий рахунок, ч. II.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху ухвалив.

Дога, В.—Живе слово, ч. I. Підсобна книжка для розвитку мови, ц. 25 коп.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху дозволив.

Дога, В.—Наше життя, ч. II, Читанка, ц. 80 коп.
ДНМК до вжитку в установах соцвиху дозволив.

Поштові відділи Держвидаву швидко й ретельно надсилають накладною платнею **кожну книжку** як власного, так і всіх инших видавництв СРСР

Пересилку й пакування на всі замовлення провадиться коштом Держвидаву, коли замовлення наперед оплачується готівкою

Замовлення надсилати на такі адреси:
1. Харків, вул. 1 Травня, № 17, пошт. відділ ДВУ.
2. Київ, вул. К. Маркса, № 2, пошт. відділ ДВУ.
3. Одеса, вул. Лассаля, 33 (Пасаж.), пошт. відділ ДВУ.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський пров., № 2

Філії та книгарні по всіх округових і значніших містах УСРР

РІДНА МОВА—РІК II

7307

8173

РІДНА МОВА

ЧИТАНКА ДЛЯ 2-ГО РОКУ НАВЧАННЯ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ